

«Ut! Ut och berätta det!»

Elise Ottesen-Jensens internasjonale engasjement

Maren Strandmoe Bakken

Masteroppgave ved institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Mai 2018

© Maren Strandmoe Bakken

2018

«Ut! Ut och berätta det!» Elise Ottesen-Jensens internasjonale engasjement.

Maren Strandmoe Bakken

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

«Jeg drømmer om en dag, da alle barn som blir født er velkomne, alle menn og kvinner er likestilte og seksualitet er et uttrykk for inderlighet, ømhet og nytelse»

Elise Ottesen-Jensen

Forord

Denne oppgaven markerer slutten på min lektorutdanning ved Universitetet i Oslo. Jeg har lært utrolig mye i løpet av mine år her på Blindern, og er takknemlig for kunnskapen, undervisningen og opplevelsene jeg har hatt. I løpet av arbeidet med masteroppgaven har jeg også lært mye, både faglig og om meg selv. Det har vært spennende å være engasjert i et forskningsprosjekt, og arkivreisen til Stockholm var særlig spennende. Det har også vært en til tider slitsom periode, med mye tid og tanker viet til oppgaven.

Først av alt vil jeg takke min veileder, Sunniva Engh, for god hjelp gjennom hele prosessen. Hun har vært spesielt entusiastisk og gitt gode tilbakemeldinger og forslag til endring. Hun har hjulpet meg med mye litteratur, og formuleringer i oppgaven når jeg ellers har stått litt fast. Jeg vil også takke medstudent Mari Berger Hanestad for gode innspill og kommentarer underveis. Jeg vil takke *Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* i Stockholm, for hjelp med kilder og materiale til oppgaven, RFSU som godkjente innsyn i materialet, og IAKH som bidro med reisestøtte og gjorde reisen mulig. Også *Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek* i Oslo har vært til hjelp.

Jeg vil takke familien min for all støtte gjennom studietiden, og ellers i livet. En stor takk til min samboer og kusine, Martha Mürer Bakken, for tålmodigheten, samtalene og klagestormene da vi begge skrev masteroppgave dette semesteret. Jeg vil takke mine nærmeste venner ved Universitetet i Oslo, Lønkgjengen, for alle gode diskusjoner og lunsjer, for latteren og tårene, og for at dere gjorde studietiden ekstra moro. Til slutt vil jeg selvfølgelig takke min kjæreste, Martin Lepperød, for at han trodde på meg gjennom hele prosessen, holdt motivasjonen min oppe og får meg til å le hver dag.

Tusen takk!

Maren Strandmoe Bakken

Universitetet i Oslo, mai 2018

Sammendrag

I januar 2017 skrev president Donald Trump under på det som på folkemunne heter munnkurv-regelen, eller Global Gag Rule. Det betyr at USA stopper finansiering til organisasjoner som arbeider for familieplanlegging, reproduktive rettigheter, retten til abort, forebygging av HIV/Aids, og tilgang på trygge prevensjonsmidler. Familieplanlegging og reproduktive rettigheter har alltid vært et kontroversielt tema i USA, og amerikansk bistand til befolkningstiltak og reproduktive rettigheter har blitt gitt under demokratiske presidenter, mens under republikanske administrasjoner har man ikke gjort det. Opphøret av denne støtten kan føre til flere uønskede graviditeter, dødsfall i forbindelse med fødsel og spredning av HIV/Aids. Det rammer spesielt utviklingsland, der gratisklinikker risikerer å bli lagt ned og arbeidet for familieplanlegging og barns rett til en trygg oppvekst står i fare. International Planned Parenthood Federation (IPPF) er en av organisasjonene som blir rammet av avtalen. Organisasjonen ble opprettet i 1952 av blant annet norsk-svenske Elise Ottesen-Jensen.

Denne oppgaven tar for seg Ottesen-Jensens internasjonale engasjement i forhold til opprettelsen av IPPF, og hva hun har hatt å si for det internasjonale arbeidet med familieplanlegging, i perioden 1937 til 1973. I en tid preget av kald krig mellom stormakter, gjenoppbygging av land etter krigens herjinger og menns dominerende rolle i yrkeslivet lyktes det Ottesen-Jensen, i samarbeid med andre aktivister, å opprette en internasjonal familieplanleggingsorganisasjon på tvers av landegrensene. Altså var reproduktive rettigheter opprinnelig viet lite oppmerksomhet i begynnelsen av perioden denne oppgaven ser på, men på tross av dette klarte Ottesen-Jensen å legge grunnlaget for internasjonalt samarbeid for kvinners reproduktive rettigheter. Oppgaven benytter seg i hovedsak av primærkilder i form av korrespondanse mellom Ottesen-Jensen og andre befolkningsaktivister. På den måten blir Ottesen-Jensens rolle i opprettelsen av en internasjonal organisasjon tydeligere, og vi får et innblikk i relasjoner og samarbeid mellom aktivistene.

Forkortelser

AIWC – All India Womens Conference

BCIIC – Birth Control International Information Centre

ENEA – Europe Near East Africa Region

FPAI – Family Planning Association of India

ICPP – International Committee on Planned Parenthood

IPPF – International Planned Parenthood Federation

MSPP – Margaret Sanger Papers Project

OECD – Organization for Economic Co-operation and Development

PPFA – Planned Parenthood Federation of America

RFSU – Riksförbundet för sexuell upplysning

SIDA – Swedish International Development Co-operation Agency

UNFPA – United Nations Population Fund

USAID – United States Agency for International Development

WHO – World Health Organization

WIA – Womens Indian Association

WLSR – World League for Sexual Reform

Innholdsfortegnelse

<i>Forord</i>	4
<i>Sammendrag</i>	5
<i>Forkortelser</i>	6
Kapittel 1: Innledning	9
<i>Utgangspunkt</i>	9
Ottar - en foregangskvinne	9
International Planned Parenthood Federation – omfang og virke.....	10
IPPF som transnasjonalt nettverk.....	11
Bistandshistorie	13
Familieplanlegging i dag	14
<i>Tidligere forskningslitteratur</i>	15
<i>Kilder og metode</i>	17
<i>Utfordringer</i>	19
Kapittel 2: Fra rasehygiene og ny-malthusianisme til familieplanlegging	21
<i>Begynnelsen av 1900-tallet</i>	21
<i>Mellomkrigstiden</i>	23
Befolkningskrise?.....	25
<i>Etterkrigstiden</i>	26
Stormaktspolitikk og befolkningsproblematikk.....	27
Bistand fra Sverige og familieplanlegging i India	28
FN og andre internasjonale aktører	31
<i>Fra makro til mikro</i>	32
Ottar	32
Dhanvanthi Rama Rau.....	34
Avabai Wadia.....	35
Sushila Gore.....	36
<i>Skiller de seg internasjonalt?</i>	37
Hvor møtes de?	38
<i>Konklusjon</i>	39
Kapittel 3: Ottars tidlige internasjonale nettverk	41
<i>Ottars initiativer</i>	41
<i>Ideologiske uenigheter i befolkningsspørsmålet</i>	45
<i>Stockholm 1946 –gjennombruddet?</i>	47
<i>Flere konferanser og økende nettverk</i>	49
Opprettelsen av ICPP og noen finansielle utfordringer.....	50
<i>Rolig start for det internasjonale samarbeidet</i>	51
<i>Det internasjonale nettverket samles</i>	53
Uenigheter mellom Holland og USA	53

<i>Personlig korrespondanse med Helena Wright i starten av 1952</i>	57
<i>IPPF opprettes i Bombay 1952</i>	59
Nære vennskap i India	60
<i>Konklusjon</i>	62
Kapittel 4: Konferansen i 1953, og utviklingen av IPPF	63
<i>Stockholmkonferansen 1953</i>	63
Norsk deltakelse i Stockholm 1953, og prevensjonsutstilling	65
<i>Utviklingen i India</i>	69
Abortspørsmålet	70
<i>Internasjonal anerkjennelse</i>	73
<i>Personlig korrespondanse og samarbeid</i>	75
«Den svenske synden»	77
Øvrig korrespondanse med India	78
Signe Höjer – en annen svensk forkjemper i Asia	79
Avabai Wadia på besøk i Sverige	81
<i>Konklusjon</i>	82
Kapittel 5: Ottars livsverk kommer til syne	83
<i>Nære vennskap og presidentskap</i>	83
Maktkamp mellom europeiske og amerikanske ideer og meninger	85
Vera Houghton – ”uvurderlig aktivum og primus motor”	87
Utvidelse og anerkjennelse av IPPF	89
Personlige forhold	90
<i>Ottar på besøk i England</i>	92
Blacker og ‘power politics’	93
<i>Økt oppmerksomhet for familieplanlegging</i>	93
Omreisende busser	93
FNs befolkningskonferanser	95
Familieplanlegging spres fra India til Singapore	95
Seksualundervisning i Sør-Amerika	97
<i>Større aksept for familieplanlegging</i>	98
USAs rolle i det internasjonale befolkningsarbeidet	99
<i>Ottars arv</i>	100
Verden takket Ottar	101
<i>Konklusjon</i>	102
Kapittel 6: Konklusjon – Ottars sentrale rolle i det internasjonale nettverket for familieplanlegging	104
Litteraturliste	109

Kapittel 1: Innledning

Formålet med masteroppgaven er å se på Elise Ottesen-Jensens internasjonale virke, og hvilken rolle hun spilte for opprettelsen av den ikke-statlige internasjonale organisasjonen International Planned Parenthood Federation (IPPF). Organisasjonen ble opprettet i 1952, av blant andre svensk-norske Elise Ottesen-Jensen («Ottar»), og den har hatt stor innflytelse på familieplanlegging og befolkningstiltak frem til i dag. Ottars rolle med tanke på arbeid i Norge og Sverige er relativt godt kjent gjennom eksisterende forskning, men hennes internasjonale arbeid er relativt ukjent. Dermed vil en forskning av hennes relasjoner til Sør-Asia være et relevant bidrag til denne litteraturen. Internasjonalt befolkningsarbeid har i stor grad fokusert på India, siden det var der befolkningsveksten økte markant, og landet var det første i verden med et nasjonalt familieplanleggingsprogram, opprettet i 1951. Hovedproblemstillingen i oppgaven er *Hva slags betydning hadde Elise Ottesen-Jensen for opprettelsen av IPPF, og for videre internasjonalt familieplanleggingsamarbeid?* For å svare på dette har jeg undersøkt Ottars privatarkiver, og den private korrespondansen hun har hatt med mange aktører gjennom flere år. Det innebærer en redegjørelse av hvordan korrespondansen passer inn i et større, internasjonalt samarbeid rundt familieplanlegging og reproduktiv helse. Derfor har jeg også inkludert materiale som omhandler internasjonale aktivister og miljøer. I tillegg innebærer oppgavens hovedformål en kikk på Ottars hjertesaker og hvordan hun fikk disse implementert i den internasjonale dagsorden.

Utgangspunkt

Ottar - en foregangskvinne

Elise Ottesen-Jensen er kanskje bedre kjent under kallenavnet ”Ottar”. Hun ble tidlig opptatt av kvinners rett til å bestemme over egen kropp, mye fordi hennes egen søster ble tvangssendt til København av familien da det ble kjent at hun var gravid som ugift 15-åring. Søsteren ble tvunget til å gi fra seg barnet, og hun ble senere psykisk syk og tok sitt eget liv.¹ Ottar tilbrakte mye av sin tid på å reise rundt i Norge og Sverige og undervise om seksualitet og familieplanlegging, og har vært en foregangskvinne og pioner innenfor sitt felt. I 1933 opprettet hun *Riksförbundet för sexuell upplysning*,

¹ Jensen, «Elise Ottesen-Jensen.»

(RFSU), som arbeider aktivt i dag med blant annet seksualopplysning og utdeling av prevensjonsmidler.² Med RFSU fikk hun muligheten til å reise utenlands for å undervise og delta på konferanser, og slik dannet hun mange internasjonale kontakter. En av de hun opprettet kontakt med var Margaret Sanger, som var en pioner innenfor prevensjon, og grunnleggeren av ”birth control” bevegelsen i USA.³ Sammen var de to med på grunnleggelsen av IPPF i 1952. Ottar var en syndikalist og en politisk agitator som har hatt mye å si for hvordan svensk utenrikspolitikk ble drevet frem i perioden. Hun var blant annet en av hovedpersonene bak et forslag fra 1954 om at Sverige skulle støtte familieplanlegging på Sri Lanka (den gang Ceylon) med bistandsmidler.⁴

International Planned Parenthood Federation – omfang og virke

IPPF jobber i dag i over 172 land og leverer tjenester som omhandler reproduktiv helse til millioner av mennesker hvert år. Med andre ord har de en stor internasjonal innflytelse, på et område som mange land har vært forsiktige på. Reproduktiv helse handler om kvinners rett til å kontrollere egen kropp, tilgang på sikre prevensjonsmidler, rett til å gjennomføre svangerskap slik de ønsker, og retten til sikker og selvbestemt abort.⁵ Familieplanlegging er alt organisert arbeid som omfatter reproduktiv helse, regulering av barnefødsler og informasjon om seksualitet og prevensjon.⁶ Selve ordet tilsier at det er et kontroversielt tema og noe mange vil mene er mer et personlig og individuelt anliggende. Begrepet har tidligere vært knyttet til befolkningskontroll og sterilisering, så i senere tid i Norge foretrekkes uttrykket seksuell og reproduktiv helse og rettigheter (SRHR).⁷ Den amerikanske professoren i historie Matthew Connelly mener at ordet familieplanlegging ikke lenger kan brukes i India fordi det assosieres med befolkningskontroll og tvangssteriliseringer.⁸ Dette belyses senere i oppgaven, men synliggjør her hvor følsomt dette temaet kan være, gjerne avhengig av kontekst og historie. Familieplanlegging har også vært en del av kvinnekampen fordi tilgangen på prevensjon og seksualopplysning vil kunne styrke kvinners posisjon i samfunnet og deres rett til å bestemme over egen kropp. På den

² Ibid.

³ Margaret Sanger Papers Project, «Biographical sketch.»

⁴ Engh, «Det internasjonale folkhemmet», s.144.

⁵ Sex og politikk, «Om oss.»

⁶ Nylenna og Grünfeld, «Familieplanlegging.»

⁷ Berggrav, *Befolkningspolitikk mot år 2000*, s.165.

⁸ Connelly, *Fatal Misconception. The Struggle to Control World Population*, s.375.

andre siden mener noen at det bygger under på kvinners undertrykkelse, fordi det gir muligheter for å utnytte dem seksuelt.⁹ Ulike feministiske grupper har naturlig nok engasjert seg i spørsmålet, i tillegg til ny-malthusianere, rasehygieniske samfunn og befolknings- og menneskerettighetsaktivister.¹⁰

IPPF som transnasjonalt nettverk

IPPF er en ikke-statlig organisasjon, eller en Non Governmental Organization (NGO). Et relativt nytt begrep er INGO, altså International NGO, men her holder jeg meg til NGO. NGOer kjennetegnes av å være frivillig drevet uten statlig innblanding eller politisk virksomhet, og dermed blir de ofte hyllet for arbeidet de gjør. Mange NGOer har også møtt kritikk, blant annet når det gjelder inntektskilder og personlig vinning. En annen kritikk har vært at organisasjonene ofte er preget av øvre middelklasse og folk med kontakter, at de ikke representerer folket godt nok og at lederne ikke selv har det ”problemet” de forsøker å bekjempe. Dermed blir de muligens ikke den stemmen nedenfra som noen mener de skal være, men skaper et slags nytt hierarki og en form for kulturell imperialisme.¹¹ Sanjam Ahluwalia argumenterer for dette i boken *Reproductive Restraints* og mener at familieplanleggingsbevegelsen i India hørte til eliten, og ikke nådde frem til landsbyene og de som trengte det mest.¹² I følge henne var det en elitistisk bevegelse som ikke la til rette for indiske verdier og verdisyn i tillegg til kultur, og førte ikke til noen ytterligere kvinnefrigjørelse. På samme måte kritiserer også Mohan Rao i sin bok *From population control to reproductive health* (2004) familieplanleggingsprogrammet i India. Han mener det har tatt vekk fokus på andre helseproblemer som landet sliter med, og at flere benytter seg av og blir lurt av private helsetilbud.¹³

I følge professorer og forfatterne Margaret Keck og Kathryn Sikkink er nettverk med beslutningspåvirkning viktige lokalt og internasjonalt, både som påvirkere av politikk

⁹ Lennerhed, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia*, s.27.

¹⁰ Ny-malthusianere er en gruppe som er bekymret for befolkningsveksten i forhold til jordas ressursgrunnlag, og er inspirert av Thomas Robert Malthus' bok *An Essays on the Principle of Population*, som først kom ut i 1798. Rasehygieniske samfunn er bekymret for befolkningens biologiske kvalitet, og ville sørge for at kun de med verdifulle arvelige egenskaper kunne reprodusere.

¹¹ Kjeldstadli. «NGOer eller folkerørsler?»

¹² Ahluwalia, *Reproductive restraints*.

¹³ Rao, *From population control to reproductive health*.

og som kanaler for alternative synspunkter.¹⁴ Nettverkene bygger nye linker mellom aktivister, og får til et samarbeid nedenfra og opp, som gir en motpart eller støtte til politiske eller statlige organisasjoner. IPPF er på mange måter en slik organisasjon. Nettverket som Ottar var med på å skape var et transnasjonalt nettverk av kontroversielle stemmer som ofte fremmet moderne synspunkter i sine land. Etter hvert fikk disse stemmene gradvis større gjennomslagskraft. «These voices argue, persuade, strategize, document, lobby, pressure, and complain.»¹⁵ Stemmene hører til mennesker hvis liv ble knyttet sammen gjennom korrespondanse og møter, og belyser større historiske spørsmål om 'global governance.'¹⁶

Tidligere historieskrivning fra 1900-tallet har ofte fokusert på nasjonale fortellinger, basert på konflikter som for eksempel verdenskriger eller kald krig. Etter Sovjetunionens fall har det skjedd flere skifter i den internasjonale historieskrivningen, nye retninger har kommet til, og det har medført et økt fokus på studiet av internasjonalisme og transnasjonale fortellinger.¹⁷ Studiet av internasjonalisme fokuserer hovedsakelig på transnasjonale historier, noe som igjen har endret måten vi analyserer endringer på verdensbasis. Transnasjonale historier er hendelser eller endringer som går utover nasjonale grenser. Det handler om menneskelig kontakt og samarbeid som en stor del av å forme politikk, kultur, økonomi og samfunnet generelt gjennom 1900-tallet.¹⁸ Transnasjonale historier er dermed særlig relevante når vi ønsker å undersøke hvordan internasjonalt samarbeid oppstår.

I denne oppgaven forsøker jeg å belyse det faktum at den internasjonale familieplanleggingsbevegelsen startet nedenfra og opp, og var fundert i et sterkt vennskapelig forhold mellom hovedaktørene. Disse vennskapelige, nære relasjonene fant sted på tvers av nasjonale grenser, og inngikk i et større internasjonalt nettverk av relasjoner. Gjennom enkeltmenneskers handlinger, relasjoner og produksjon og

¹⁴ Keck og Sikkink, *Activists Beyond Borders*, preface s.10.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Amrith og Sluga, «New Histories of the United Nations», s. 271. Kort sagt handler 'Global governance' om et globalt styresett av transnasjonale nettverk og aktører, som tar for seg utfordringer knyttet til flere land og regioner, som for eksempel klima, fred og sikkerhet og helse.

¹⁷ Et viktig bidrag i denne litteraturen er Akira Iriye, *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World* (2002).

¹⁸ Sluga og Clavin, *Internationalisms. A Twentieth-Century History*.

utveksling av informasjon, bidro aktivistene til familieplanleggingsarbeid på verdensbasis, opprettelsen av klinikker, opptrening av helsepersonell og informasjonsspredning over store områder. Aktivistene har også bidratt til at familieplanlegging og reproduktive rettigheter ble en stor del av FNs arbeid. Ved å se på Ottars nettverk i lys av Keck og Sikkink sine funn om transnasjonale nettverk, og i lys av nyere historisk forskning på internasjonalisme, tror jeg at vi vil se at både IPPF og aktørene hver for seg har hatt mye å si for utviklingen av et internasjonalt samarbeid om familieplanlegging og reproduktiv helse og rettigheter.

Bistandshistorie

Utviklingshjelp har lenge vært vanlig å gi gjennom religiøse tiltak, som misjonsbevegelsen, eller gjennom individuelle tiltak. Etter andre verdenskrig skjøt bistanden fart, blant annet fordi det var viktig å sikre vestlige interesser vis-a-vis kommunistene.¹⁹ De nordiske landene har ledet an i internasjonalt bistandsarbeid, og Norge var et av de første landene til å tilby bistand til u-land etter andre verdenskrig.²⁰ Bistanden gikk blant annet til befolkningstiltak, som er ulike måter å dempe fødselsraten på. Befolkningsveksten i u-land, spesielt i Sør-Asia, eksploderte på 1950-tallet, og resten av verden var bekymret for at det skulle føre til mangel på ressurser, migrasjon og økende konflikter.²¹ Et av tiltakene som ble satt i gang var familieplanlegging, og i India fikk dette stor betydning. Etter uavhengigheten i 1947 startet India et system med femårsplaner for økonomisk utvikling, som blant annet inkluderte sosial utvikling, jordbruk og industrialisering. Som nevnt over var India første land i verden som introduserte et nasjonalt familieplanleggingsprogram i 1951, med sikte på å redusere fødselsraten betraktelig.

Generelt er bistand relativt kontroversielt, blant annet fordi det innebærer en viss grad av innblanding i mottakerlandets affærer. Det gjelder særlig i spørsmålet om befolkningskontroll og familieplanlegging fordi det er et personlig anliggende, og dreier seg om menneskers rett til å bestemme over egen kropp. På noen måter reduseres enkeltmennesker til befolkning, og blir dermed et problem for samfunnet. I tillegg har ikke alltid befolkningstiltakene gått redelig for seg, blant annet med tanke på åpen

¹⁹ Engh, «Norsk utviklingshjelp 1945-1970.»

²⁰ Ibid.

²¹ Engh, «Bistand til befolkningstiltak.»

informasjon, steriliseringsprogrammer og tvangssterilisering, noe som utdypes i neste kapittel. Dette har gjort denne typen bistand enda mer kontroversiell. Allerede i forbindelse med Kerala-prosjektet fra 1952, som var norsk bistands forsøk på å modernisere fiskerinæringen i området i India, var det store diskusjoner rundt vestlig innblanding og kontroll. Mange mener at prosjektet var mislykket grunnet lite bedret lokale forhold og overfiske. Helge Pharo mener på den andre siden at det var ”et av Norges mest vellykkede bistandsprosjekter.”²² Slik har også debatten vært rundt befolkningskontroll, og stemningen er kanskje enda mer amper i og med at man i større grad snakker om å kontrollere enkeltmenneskers rett til å bestemme over egen kropp. Ironisk nok var det nettopp retten til å kontrollere egen kropp og egen reproduksjon Elise Ottesen-Jensen og hennes meningsfeller kjempet for, samtidig som de så økende befolkning som et problem som måtte tas tak i.

Familieplanlegging i dag

Temaer som kvinners rettigheter, familieplanlegging, seksualitet, helse og abort ble svært aktuelle på 1900-tallet etter hvert som kvinner fikk stemmerett og det ble rettet større fokus på at kvinner skulle ha samme rettigheter og muligheter som menn. Internasjonalt samarbeid angående befolkningsproblematikk og opplysning ble vanligere, og etter hvert ble det organisert flere konferanser der representanter fra hele verden deltok for å diskutere problematikken. Først var konferansene arrangert av privatpersoner eller NGOer, som for eksempel Margaret Sangers initiativ i Sveits i 1927, eller *Verdensligaen for seksualreform* i København samme året.²³ Etter andre verdenskrig ble internasjonale konferanser om befolkning arrangert også av FN, og andre store internasjonale aktører, som gjorde at befolkningstemaet ble spredt over større områder.

I Skandinavia i dag bruker de fleste unge jenter noen form for prevensjonsmiddel, og de aller fleste er opplyst om seksualitet. I Norge fødes det 1,73 barn per kvinne.²⁴ I India var tallet 2,4 i 2015, gått ned fra 5,9 i 1960.²⁵ Det er vanskelig å si om grunnen til nedgangen skyldes arbeid med familieplanlegging, men at det er en av grunnene er

²² Pharo, «Kerala-hjelpen til India.»

²³ Mer om konferansene i kapittel 2.

²⁴ Hånes, «Faktaark: Fakta om fruktbarhet, fødealder og helse.»

²⁵ The World Bank, «Fertility rate.»

nærliggende å anta. I tillegg pekes utdanning, særlig kvinners utdanning, på som en viktig faktor. Familieplanlegging i India har gått fra å dreie seg om hvordan få kontroll på befolkningsveksten, til å handle mer om seksualopplysning, mødrehelse og rettigheter innenfor seksualitet.²⁶ Selv om ikke det arrangeres internasjonale konferanser om familieplanlegging lenger, slik det gjorde fra 1950 til 1990-tallet, fortsetter befolkningen å øke, og mange barn vokser opp i fattigdom og nød. Flere holder fortsatt ved den malthusianske modellen, at befolkningen vil overgå jordas ressurser og at det kommer til å få store konsekvenser. På den andre siden mente blant annet nylig avdøde Hans Rosling at det ikke er noen grunn til panikk, og at veksten vil stabilisere seg etter hvert som levestandarder rundt i verden øker.²⁷ Oppmerksomheten rundt familieplanlegging og seksualitet er ikke over, men i India i dag handler det mye om retten til abort. Dette er blant annet grunnet at India har vært preget av mange seksuelle overgrep og voldtekter. Selv om landet har innført strengere straffer for dette og det har fått internasjonal oppmerksomhet er det et stort samfunnsproblem i landet. Familieplanlegging i dag handler blant annet om hjelp til ofre rammet av seksuelle overgrep, kjønnssykdommer, fokus på ungdom og unge voksne, arbeid i forbindelse med humanitære kriser og fattige sårbare mennesker i utsatte posisjoner.

Tidligere forskningslitteratur

Det finnes mye litteratur om internasjonal befolkningsproblematikk. Et viktig bidrag er *Fatal Misconception* av Matthew Connelly. Han skriver om historien til befolkningskontroll, og legger fokus på befolkningskontrollen sett i lys av den kalde krigen, og USAs dominans i debatten. Dermed blir boken kanskje litt lite nyansert i forhold til det jeg ønsker å belyse. Alison Bashford har skrevet flere bøker og artikler om forholdet mellom befolkning og migrasjon, og har bidratt til å belyse at befolkningsveksten også får store geopolitiske konsekvenser. Thomas Robertson har i boken *The Malthusian Moment: Global Population Growth and the Birth of American Environmentalism* skrevet om hvordan befolkningsvekst påvirker klima og miljø, men boken blir også i stor grad USA dominert. Når det gjelder befolkningslitteratur om Sør-Asia og India har Connelly-boken bidratt mye også her. Som nevnt over er Mohan Rao

²⁶ Chari, «Why Indias family planning program is unhappy.»

²⁷ Wojcik, «Vi når toppen ved 15 milliarder mennesker.»

og Sanjam Ahluwalia bidragsyttere, men fokuserer mest på de negative sidene ved familieplanlegging i India og hvordan programmene ofte ikke har fungert i praksis.

I litteratur om skandinaviske kvinner og befolkning/reproduktiv helse, både nasjonalt og internasjonalt, har blant annet Berit Austveg og Johanne Sundbys bok *Befolkningspolitikk mot år 2000. Individuelle valg og globale konsekvenser* bidratt. Ida Blom har skrevet *Barnebegrensning - Synd eller sund fornuft?* som har bidratt med et kvinnehistorisk perspektiv om hvordan prevensjonsdebatten påvirket kvinner, både som en del av familier og som en del av samfunnet. Sunniva Engh har blant annet skrevet om skandinaviske kvinner i forhold til befolkningsproblematikk og som tema i bistandsforskning. For eksempel i avhandlingen om Sveriges bistandsprosjekter på Ceylon, og hvordan Alva Myrdal og Elise Ottesen-Jensen har vært to av forkjemperne for prosjektet.

Det er skrevet noe litteratur om Elise Ottesen-Jensen og hennes arbeid i Norge og Sverige, med tanke på RFSU og seksualopplysning. Lena Lennerhed skriver om RFSUs historie. Doris Linder bidrar med boken *Seksualpolitikk og kvinnekamp – historien om Elise Ottesen-Jensen* fra 1996, men det står lite om Ottars samarbeid med kvinnelige aktivister, noe som trolig ville vært en forutsetning for å kjempe for seksualopplysning og familieplanlegging i Sør-Asia. Min forskning inngår i en internasjonal litteratur, der jeg fokuserer på en aktør og et tema hvor den internasjonale konteksten er godt utforsket, men sammenhengen mellom Ottar og Sør-Asia/IPPF er uutforsket.

Denne oppgaven er ikke et forsøk på å skrive en ren kvinnehistorie, selv om kvinner har vært sentrale i arbeidet med familieplanlegging. De sentrale aktørene i denne oppgaven jobbet ikke bare for kvinners rettigheter, men for seksualopplysning som i høyeste grad også gjaldt menn. Kvinner har også vært sentrale globale aktører i arbeidet med familieplanlegging, og deres påvirkning på global skala er en del av det 20. århundrets internasjonalisme.²⁸ Kjønnroller kan være aktuelt å nevne her grunnet tiden disse kvinnene arbeidet i, med den dominerende mannsrollen i yrkeslivet, og i stor del familielivet. De kvinnelige aktørene som oppgaven behandler opererte i et system av

²⁸ Sluga, «4: Women, Feminisms, and Twentieth-Century Internationalisms» s.61.

makt der mennene hadde mer makt i politisk og samfunnsmessig sammenheng.²⁹ Dette har trolig hatt mye å si for deres arbeid, og sier mye om deres vilje til å kjempe for sine hjertesaker. På den andre siden var kvinnene, som vi skal se senere, ofte avhengige av mennenes høye posisjoner i arbeidslivet for å kunne jobbe med det de ønsket, og for å få til endringer. Ottesen-Jensen var flere ganger nær å bli fengslet for sine uttalelser om prevensjon og seksualitet, grunnet at opplysning om slike temaer lenge var forbudt.³⁰ Å drive familieplanlegging i indisk kultur kan være utfordrende med tanke på religion, ulike kaster og synet på "storfamilien." Det var og er vanlig i India å få mange barn slik at de kan arbeide og tjene penger til familien, og slik at de kan ta vare på hverandre. I tillegg var det vanlig å reprodusere til man fikk sønner, fordi de kunne bidra med mer i samfunnet og ta vare på de eldre ettersom India ikke hadde velferdsprogrammer. Selv om familieplanlegging og opplysning er utfordrende arbeid kan det samtidig tyde på en viss åpenhet i det politiske omkring befolkningsproblematikk, i og med at India var det utviklingslandet som først var ute med å forsøke å begrense befolkningsveksten. Noe av det viktigste for de fleste aktivistene var å hjelpe fattige familier på landsbygda med prevensjon og familieplanlegging fordi det var de som fikk flest barn. Disse barna vokste ofte opp under dårlige forhold, og ofte med mørke framtidsutsikter.

Som vi skal se senere i oppgaven fikk FN en stor rolle i diskusjonene om og arbeidet med befolkningsproblematikken. Kvinner fikk etter hvert en sterk rolle i organisasjonen, og bidro til å sikre at FNs politikk også gjaldt reproduktive rettigheter.³¹ På samme måte som Devaki Jain argumenterer for kvinnes viktige rolle i FN,³² vil jeg forsøke å belyse kvinners, og særlig Elise Ottesen-Jensens, rolle i det internasjonale arbeidet med familieplanlegging.

Kilder og metode

Utgangspunktet for oppgaven er empirisk innsamling av data, og jeg vil bruke dette materialet for å vise hvordan tett kontakt mellom aktørene har bidratt til opprettelsen av en internasjonal familieplanleggingsorganisasjon. Jeg foretok en reise til

²⁹ Dahl, "Kvinnehistorie," s. 272.

³⁰ Harbo, «Elise Ottesen-Jensen kjempet på barrikadene for den forbudte prevensjonsopplysningen.»

³¹ Jain, *Women, Development and the UN. A Sixty-Year Quest for Equality and Justice*, s.85.

³² Ibid.

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm, og undersøkte Elise Ottesen-Jensens private arkiver, og så på hennes korrespondanse i perioden 1917 til 1972. Disse primærkildene er skrevet av privatpersoner, ofte som personlig korrespondanse. Det gjør kildene valide, men også usikre, fordi en ikke vet aktørenes hensikter, om de er ærlige eller ikke. Ved å tolke korrespondansen mellom aktørene er det interessant å finne ut hvor mye kontakt de har hatt og hva den hadde å si for det internasjonale samarbeidet. En får også et nært innblikk i livene til aktørene, da de deler mye personlige hendelser og følelser. På den andre siden har jeg kun vært i ett arkiv, noe som fører med seg begrensninger i forhold til blant annet svarene på brevene. I noen tilfeller mangler det svar på brev som Ottar har sendt, i andre tilfeller mangler brevet Ottar har sendt, der bare svaret hennes var å finne.

Jeg vil benytte meg av sekundærkilder, blant annet i form av selvbiografier skrevet av de kvinnelige aktivistene. Elise Ottesen-Jensen har skrevet *Og Livet Skrev* (1965) og *Livet Skrev Videre* (1966). Jeg vil benytte selvbiografiene til Avabai Wadia *The light is ours: memoirs and movements* (2001) og Dhanvanthi Rama Rau *An Inheritance: memoirs of Dhanvanthi Rama Rau* (1977), da disse aktørene var sentrale for familieplanleggingsarbeid i India. Ved å se på dette vil det forhåpentligvis bidra til å øke forståelsen av arbeidet med familieplanlegging og seksualopplysning i Sør-Asia på 1900-tallet. Utfordringen er at jeg kan få tre ulike synspunkt på kontakten de har hatt, sett fra deres personlige ståsteder. Informasjon om andre hendelser kan også være feil grunnet deres personlige minner fra det. Det blir også utfordrende med tanke på hva de har valgt å fokusere på i boken, og hva de velger å ikke nevne. I tillegg vil jeg bruke litteratur om bistandsprosjekter angående reproduktiv helse og befolkningstiltak på verdensbasis. Etter hvert som internasjonale organisasjoner som FN ble engasjert blir litteratur rundt dette også relevant, ettersom det sier noe om det økende internasjonale engasjementet. Oppgaven vil i stor grad være deskriptiv, det vil si forsøke å beskrive forholdet mellom aktørene og under hvilke forhold de arbeidet i. Den vil i noe grad også bestå av analytisk drøfting av korrespondanse og brev mellom aktørene for å forsøke å belyse forholdet mellom aktørene som en sentral faktor til opprettelsen av det internasjonale familieplanleggingsarbeidet.

Utfordringer

I utgangspunktet var intensjonen at denne oppgaven skulle handle om Ottars samarbeid med indiske aktivister, og da spesielt Dhanvanthi Rama Rau og Avabai Wadia. De to sistnevnte har på mange måter vært for India det Ottar var for Sverige. De kjempet for kvinners rettigheter, for retten til familieplanlegging og for bedre helsetilbud for kvinner og barn. Tidligere forskning på svensk bistand til familieplanleggingstiltak i Sør-Asia har vist at dette kom i stand på bakgrunn av blant annet Elise Ottesen-Jensens samarbeid med aktivister i India og på Ceylon³³, og det var dermed nærliggende å anta at Rama Rau og Wadia var sentrale i dette. På *Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* i Stockholm fant jeg imidlertid ikke tilstrekkelig med korrespondanse mellom disse tre til å underbygge min tese om at det fantes et aktivt samarbeid mellom disse. På den andre siden fant jeg mye materiale som viste en utstrakt korrespondanse mellom Ottar og andre svenske og internasjonale aktører som gjorde at jeg likevel kunne skrive om Ottars internasjonale virke. Med basis i dette kildemateriale valgte jeg å vinkle oppgaven til å fokusere mer på Ottar og hennes personlige engasjement og entusiasme for seksualopplysning og familieplanlegging, og på hvordan hun jobbet for å spre dette til store deler av verden. Hun var sentral i organiseringen av tidlige internasjonale familieplanleggingskonferanser, i opprettelsen av IPPF, og hun påvirket agendaen for denne organisasjonen i en årrekke.

I oppgaven bruker jeg ofte fornavn for enkelte hovedaktører som omtales ofte, som for eksempel Sushila Gore, Vera Houghton og Helena Wright. Det er fordi jeg under gjennomgangen av arkivmaterialet forstod at deres korrespondanse med Elise Ottesen-Jensen var både vennskapelig og arbeidsrelatert. Selv bruker de fornavn og kallenavn når de skriver til hverandre. Ved at jeg også gjør dette underbygger jeg teorien om at forholdet mellom aktørene og deres sterke vennskapelige relasjoner var sentralt for opprettelsen av en internasjonal familieplanleggingsorganisasjon. De frivillige aktørene og deres engasjement og relasjon viser at IPPF ble opprettet fra bunnen og opp, og uten deres arbeid ville ikke det internasjonale samarbeidet kommet på plass allerede i 1952. Jeg innser også at det er mange befolkningsaktivister og 'familieplanleggere' som ikke blir nevnt i oppgaven. Det er ikke fordi deres arbeid var

³³ Engh, «Det internasjonale folkhemmet» s.144.

ubetydelig, men fordi oppgaven fokuserer på korrespondanse med Ottar, og hennes bidrag til det internasjonale arbeidet med familieplanlegging.

Kapittel 2: Fra rasehygiene og ny-malthusianisme til familieplanlegging

Dette kapittelet vil gi en utfyllende bakgrunnsinformasjon om de fire aktørene, Elise Ottesen-Jensen, Dhanvanthi Rama Rau, Avabai Wadia og Sushila Gore, i tillegg til tiden de arbeidet i, hvilke utfordringer og ulike retninger de stod ovenfor og hvordan de møttes på det internasjonale feltet. Ottar arbeidet først i Skandinavia, med opplysning og seksualundervisning, Rama Rau og Wadia i India for familieplanlegging og kvinners rettigheter, og Sushila Gore ute i felten som lege. De har alle hatt kontakt på tvers av landegrenser og restriksjoner for å arbeide med det de alle brant for, nemlig familieplanlegging. Først tar kapittelet for seg en kronologisk gjennomgang av befolkningsproblematikken, sett fra internasjonalt, svensk og indisk ståsted.

Begynnelsen av 1900-tallet

Siden slutten av 1800-tallet begynte befolkningsveksten å skape bekymring i noen deler av verden. Tilgang til medisiner mot dødelige sykdommer, bedre levestandarder og en voksende økonomi gjorde at dødeligheten gikk ned og fødselsraten opp. Rasehygieniske grupper vokste frem i England og spredte seg raskt til USA og resten av Europa. Deres mål var å forbedre befolkningen til å skape best mulig mennesker gjennom genetisk utvelgelse. Dette gjorde de ved å dele opp kvinner og menn i de som var egnet til å få barn, og de som ikke var det, og de som var uegnet ble ofte nektet å gifte seg eller få barn, eller ble tvangssterilisert. Rasehygiene, eller eugenikk som Frances Galton oppkalte det³⁴, fortsatte å være vanlige argumenter for en type genetisk determinisme, inspirert av Darwin, til omtrent etter andre verdenskrig. Da Hitler hadde brukt rasehygieniske argumenter for utryddelsen av jødene ble det mindre vanlig å bruke navnet, men rasehygieniske ideer hadde fortsatt støtte i enkelte kretser. Eugenikk-samfunn hadde forbedring av menneskene som hovedmål, og befolkningskontroll var en konsekvens av dette. Rasehygieniske samfunn i USA og Europa var forsiktige med å inkludere asiatiske samfunn fordi de ville beholde den

³⁴ Aubert-Marson, «Sir Frances Galton: the father of eugenics.»

nordiske rasen. De ville med andre ord ikke inkludere Asia, og dermed ble det lettere for «birth control» samfunn å internasjonaleseres.³⁵

Ny-malthusianske grupper vokste også frem, basert på den filosofien Thomas Malthus hadde lagt frem i *Essays on the Principles of Population* i 1798. Han mente at matproduksjonen ikke ville kunne holde tritt med en økende befolkning, og dermed ville ikke menneskene klare seg og leve under dårlige forhold. De ny-malthusianske ideene holdt fast ved dette, men kjempet også for at prevensjon var den beste metoden for å holde veksten nede, noe Malthus som prest ikke hadde sett på som en løsning. I tillegg mente de at problemet lå hos arbeiderklassen, og at det var der endringen måtte skje. Dermed ble fattigdom også en del av befolkningsproblematikken, i en slags ond sirkel av befolkningsvekst fører til fattigdom, men det er de fattige som får flest barn. Likevel var problemet at ny-malthusianere ikke hadde noen konkrete planer for å minske befolkningen. Ny-malthusianisme fortsatte å være relevant gjennom hele 1900-tallet, og var også en liten del av FNs internasjonale konferanse om befolkning og utvikling i Kairo i 1994.³⁶

Margaret Sanger, den amerikanske pioneren innenfor fødselskontroll, ble en viktig aktør innenfor disse bevegelsene. Sanger inngikk allianser med både rasehygieniske grupper og ny-malthusianske grupper, fordi hun innså at hun kunne få støtte for sine ønsker om å spre prevensjonskunnskap i disse gruppene. I tillegg kjempet hun, i likhet med mange andre på den tiden, for kvinners rettigheter og retten til å bestemme over egen kropp. Dermed var feminismen og seksuell frigjøring også dratt inn i befolkningsdebatten.³⁷ Ofte var det snakk om å kontrollere fødselsraten, fertiliteten og kvinners reproduktive rettigheter, som ville si at kvinnene i utgangspunktet ikke fikk bestemme over egen kropp. Sanger blir ofte omtalt som en feminist, men samtidig en ny-malthusianer, og på mange måter var hun den som i starten av 1900-tallet først koblet sammen de to ideologiene.³⁸ Likevel finnes det en motsetning her: å redusere befolkningen for å øke velstanden ved å implementere regler for reproduksjon, samtidig

³⁵ Connelly, *Fatal Misconception. The Struggle to Control World Population*, s.62.

³⁶ Hodgson og Watkins, «Feminists and Neo-Malthusians: Past and Present Alliances» s.469.

³⁷ Ibid. s.473.

³⁸ Ibid. s.474.

som at kvinner skulle være frie, og kunne bestemme over egen kropp.³⁹ Dette er bare et eksempel på at befolkningsspørsmålet var utfordrende, og noe internasjonalt samarbeid virket vanskelig å gjennomføre.

Selv om gruppene nevnt ovenfor vokste tydeligere frem, tok det lang tid før de fikk ordentlig gjennomslag. Noen så på befolkningsveksten med bekymring, mens andre var bekymret for en nedgang i befolkningstallet grunnet medisiner og bedre levekår, og oppfordret til større familier. Spesielt i Skandinavia var dette en viktig retning, og førte blant annet til «støtte for pronatalistisk politikk og tiltak med formål å oppmuntre til en befolkningsøkning.»⁴⁰ Mange religiøse samfunn var også imot prevensjon og kontroll av barnefødsler, noe som var med på å begrense spillerommet til gruppene. Andre igjen var mer skeptiske til å redusere befolkningen, og mente det måtte skje endring i jordbruket og i produksjonsmåtene for å heller kunne brødfø den nye økende folkemengden.⁴¹ Migrasjon og flytting av mennesker over landegrenser ble også en bekymring og førte til ulik distribusjon av befolkningen. Dermed ble debatten også et geopolitisk spørsmål om land, landegrenser og territorier, spesielt i forhold til koloniene.⁴² Historiker Alison Bashford skriver at befolkningsspørsmålet i begynnelsen var: ”one that problematized the fertility of soil as much as the fertility of women.”⁴³ Dette viser til at det fantes et mylder av ulike grupper og meninger om befolkning og relaterte spørsmål, og disse faktorene skulle gjøre kampen for befolkningskontroll og reprodutiv helse litt vanskeligere.

Mellomkrigstiden

Når det kommer til reprodutiv rettigheter og prevensjon handlet mellomkrigstiden om å etablere internasjonale kontakter for mange av aktørene i verden. De ønsket å skape seg nettverk og ta kontakt på tvers av landegrenser. NGOer innenfor

³⁹ For mer informasjon om reprodutiv rettigheter i India, se Sarah Hodges (Ed.), *Reproductive Rights in India*. Hun skriver blant annet at reproduksjon blir et sosialt- og samfunnsspill, og at det er farlig fordi det i India på noen måter fører til at kvinnene får skylden for fattigdommen fordi de produserer for mange barn.

⁴⁰ Eng, «Det internasjonale folkhemmet» s.138.

⁴¹ Hodgson og Watkins, «Feminists and Neo-Malthusians: Past and Present Alliances» s.490.

⁴² Bashford, «Population, Geopolitics and International Organizations in Mid-Twentieth Century» s.328.

⁴³ Bashford, «Nation, Empire, Globe: The Spaces of Population Debate in the Interwar Years» s.174.

befolkningskontroll, feminisme og helse ble etablert, og det ble arrangert flere internasjonale konferanser om disse temaene.

I 1927 ble verdens befolkningskonferanse arrangert i Genève, den første konferansen som inneholdt ordet befolkning i tittelen.⁴⁴ Selv om Margaret Sanger var med på å arrangere konferansen ble ikke prevensjon et tema, fordi prevensjon var et betent tema og fordi konferansen i hovedsak bestod av forskere som ønsket statistisk data før de kunne ta noen beslutninger.⁴⁵ Konferansen gjorde likevel at befolkningsvekst fikk større internasjonal oppmerksomhet, og forskning på biologi, geografi, fødselsrate, helse, migrasjon, utvikling og ressurser ble satt i gang. Befolkningsspørsmålet var like interessant innenfor medisin, helse og genetikk, som geografi, demografi og økonomi.⁴⁶ Etter konferansen opprettet Sanger, i samarbeid med britiske Edith How-Martyn, et internasjonalt informasjonssenter om fødselskontroll i London som skulle gi praktisk informasjon om prevensjon.⁴⁷ Selv om en ny internasjonal befolkningskonferanse ikke skjedde igjen før 1954 skapte den mye av grunnlaget for og forskning rundt det som senere skulle bli FNs arbeid om befolkning.⁴⁸ I 1927 holdt også *Verdensligaen for Seksualreform på vitenskapelig basis* (WLSR) sin andre konferanse i København, der Elise Ottesen-Jensen deltok og ble valgt inn i komiteen.⁴⁹ De kjempet mest for fødselskontroll og homofiles rettigheter. I 1930 inviterte Sanger til en kongress om prevensjon i Sveits, der Ottar deltok, og ble kjent med Sanger, og andre befolkningsaktivister.⁵⁰ Konferansene i mellomkrigstiden gjorde at befolkningsdebatten gikk fra å være nasjonal til internasjonal. For det første fordi spørsmål om befolkning ble sett på som internasjonale, altså at de ikke kun angikk nasjonale befolkninger, men den globale befolkningen. For det andre fordi det ble en internasjonal diskurs rundt befolkningsspørsmål. I tillegg bidro konferansene til økt forskning fra ulike dimensjoner, og det ble tydelig at jordkloden ikke ville ha plass eller ressurser til en økende befolkning. Likevel fantes det fortsatt uenigheter om hva

⁴⁴ Ottesen-Jensen, *Og livet skrev*, s.174.

⁴⁵ Connelly, *Fatal Misconception*, s.71.

⁴⁶ Bashford, «Nation, Empire, Globe: The Spaces of Population Debate in the Interwar Years» s.183.

⁴⁷ Connelly, *Fatal Misconception*, s.85.

⁴⁸ Bashford, «Nation, Empire, Globe: The Spaces of Population Debate in the Interwar Years» s.176.

⁴⁹ Ottesen-Jensen, *Og livet skrev*, s.150.

⁵⁰ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.130.

befolkningsspørsmålet var, eller hvilket spørsmål som var viktigst; befolkningsvekst eller befolkningsnedgang, reproduktiv helse, opplysning, prevensjon eller befolkningskontroll osv.

Befolkningskrise?

Sverige spilte en pionerrolle i befolkningsspørsmålet, og engasjerte seg mye i befolkningsspørsmålet og familieplanlegging gjennom hele 1900-tallet.⁵¹ Kvinners status økte gradvis i samfunnet, og med innføringen av lik stemmerett for kvinner og menn i 1919 økte også kvinners mulighet til å påvirke både politisk og sosialt. *Riksförbundet för sexuell upplysning* (RFSU) ble etablert av Ottar i 1933, med hensikt å informere om seksualitet, prevensjon og helse. Sveriges preventiv lov fra 1911, som sa at opplysning om og bruk av prevensjon var ulovlig, ble opphevet i 1938, mye takket være Ottar og RFSU. I 1934 ga det samfunnsengasjerte paret Alva og Gunnar Myrdal ut boken *Kris i Befolkningsfrågan*. Boken stod for en mer nasjonalistisk tenkning, og fokuserte hovedsakelig på problemer rundt befolkningsminskning. På den ene siden ønsket Myrdalene at prevensjonsmidler skulle gis ut gratis for å sørge for at hvert barn var ønsket.⁵² I tillegg introduserte de flere forslag til svenske myndigheter om hvordan få folk til å få større familier, blant annet gjennom bygging av store leiligheter for store familier, huslån for å oppmuntre til tidligere giftermål og barnetrygd.⁵³ På den andre siden var de for sterilisering av mennesker som var uegnet til å få barn, og for at man kunne bruke tvang dersom disse menneskene ikke kunne ta rasjonelle beslutninger.⁵⁴ Boken påvirket velferds- og familiepolitikken i Sverige, men også befolkningsproblematikk i hele verden.⁵⁵

Mens aktivister i Sverige kjempet for reformer og likestilling, kjempet India for frigjøring og likestilling. Allerede i 1916 publiserte den indiske akademikeren Pyare Kishan Wattal *The Population Problem in India*, der han advarte om farene ved ukontrollert befolkningsvekst.⁵⁶ To folketellinger i henholdsvis 1921 og 1931 viste stor

⁵¹ Engh, «Northern feminists and Southern women: Scandinavian aid to the Indian family planning programme» s.2.

⁵² Connelly, *Fatal Misconception*, s.103.

⁵³ Engh, «Det internasjonale folkhemmet» s.139.

⁵⁴ Connelly, *Fatal Misconception*, s.104.

⁵⁵ Ibid. s.103.

⁵⁶ Harkavy og Roy, «18: Emergence of the Indian National Family Planning Program» s.303.

befolkningsøkning, og dette gjorde at befolkningsspørsmålet ble viktig også for staten.⁵⁷ I og med at India var en britisk koloni ble landet preget av hva som skjedde i England, med tanke på blant annet kontoret for fødselskontroll i London. Koloniherrene gjorde likevel lite for å bekjempe befolkningsveksten grunnet splittelse og uenigheter i staten.⁵⁸ Indiske rasehygieniske grupper som vokste frem på 20-tallet mente at kun friske foreldre kunne få barn fordi kun friske barn kunne bygge en nasjon.⁵⁹ Fra 1917 begynte Women's India Association (WIA) og organisere møter, der kvinners rettigheter var temaet. I 1927 møttes en gruppe universitetsutdannede kvinner for å diskutere utdanning for kvinner, pensum, yrkesvalg osv. De tok navnet All India Women's Conference (AIWC) og skulle bli en viktig organisasjon for kvinnekampen i India. Før dette hadde indiske menn fra middelklassen engasjert seg i befolkningsspørsmålet, men nå kom også kvinnene inn på banen.⁶⁰ På 30-tallet hadde AIWC mye kontakt med internasjonale aktører, blant annet Margaret Sanger som kom til India for å snakke om prevensjon. Aktivismen rundt befolkningsspørsmålet var særlig preget av vestlige kvinner og forskere, og indiske vestlige utdannede kvinner, noe som har ført til at historikere, deriblant Sanjam Ahluwalia, mener at bevegelsen bærer preg av elitistiske holdninger og snakker nedover til fattige og ignorante mennesker som trenger hjelp.⁶¹ Den første indiske befolkningskonferansen ble avholdt i Lucknow i 1936, og var preget av ny-malthusiansk tenkning, i tillegg til prevensjon, ekteskap og helse. Forskning ble lagt fram av demografer, økonomer og prevensjonsforskere, men ingen resolusjoner ble vedtatt. Konferansen førte likevel til økt fokus på Indias utfordringer rundt befolkningsveksten. På den andre siden var det fortsatt sterke tradisjoner i landet, og storfamilien var fortsatt sett på som nyttig.

Etterkrigstiden

Andre verdenskrig satte en midlertidig stopper for mye av det internasjonale samarbeidet, men aktørene fortsatte å arbeide for familieplanlegging og rettigheter lokalt. Etter krigen ble samarbeidet tatt opp igjen, og med Indias ønske om å bli selvstendig, ble deler av debatten også preget av det. Befolkningsaktivister var drevet

⁵⁷ Rao, *From population control to reproductive health*, s.19.

⁵⁸ Ahluwalia, *Reproductive Restraints. Birth Control in India 1877-1947*, s.121.

⁵⁹ Hodges, *Reproductive Health in India. History, Politics, Controversies*, s.115.

⁶⁰ Ahluwalia, *Reproductive Restraints*, s.200.

⁶¹ Connelly, *Fatal Misconception*, s.93.

av et ønske om å nå ut til hele befolkningen og få til endring på grasrot nivå, men den internasjonale stormaktspolitikken fra midten av 1900-tallet var med på å legge føringer for hva slags spillerom aktivistene hadde. I tillegg var det store forskjeller fra land til land og by til by, og dette gjorde samarbeidet enda mer komplisert. Alle disse faktorene skulle likevel være med å etablere det ideologiske grunnlaget som oppstod etter krigen.⁶²

Stormaktspolitikk og befolkningsproblematikk

Kort sagt var perioden mellom 1945 og 1991 preget av en maktkamp mellom USA og Sovjetunionen om hvem som var størst og best, også kjent som den kalde krigen. Dette maktsillet preget hele verden, men kanskje spesielt de statene som ønsket uavhengighet etter krigen. USA ga Marshallhjelp i form av penger og støtte til andre land slik at mottakerlandet kunne bygge opp industrien igjen etter krigens ødeleggelser, og for at de skulle skape et kapitalistisk system. Kommunistiske land var hovedsakelig mer opptatt av å øke produksjonsmåtene og effektiviteten i jordbruket, og så på en økende befolkning som nyttig fordi det skapte mer arbeidskraft. På et møte om befolkningsproblematikk i 1954 i regi av FN reagerte Ottar på kommunistenes politiske syn og skrev i sin selvbiografi at kommunistene mente at dersom USA og andre hadde for mange mennesker kunne de bare sende de til de kommunistiske landene, så kunne de bygge flere fabrikker og sette de i arbeid.⁶³ Utvikling stod ofte øverst på agendaen etter krigen, og familieplanlegging ble en del av dette. Det har kanskje vært den lengst varende internasjonale helseutfordringen.⁶⁴

Dersom befolkningskontroll skulle komme på agendaen måtte den bli en del av den kalde krigens retorikk.⁶⁵ Dette skapte uenigheter mellom amerikanske forskere. Kingsley Davis, en anerkjent amerikansk sosiolog, mente at underutviklede land lå i fare for å bli tatt av kommunismen, og at man derfor måtte hjelpe landene å bygge opp en sterk økonomi. Davis fant ut at Asia befant seg inne i en demografisk overgang, slik som Europa hadde gjort tidligere. Innen midten av det 21. århundret ville

⁶² Connelly, *Fatal Misconception*, s.82.

⁶³ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.164.

⁶⁴ Cooper og Packard, *International Development and the Social Sciences. Essays on the History and Politics of Knowledge*, s.105.

⁶⁵ Ibid. s.191.

befolkningsveksten stoppe opp, og stabilisere seg naturlig.⁶⁶ Likevel var det nødvendig å utvikle en vitenskapelig basert befolkningspolitikk for at den demografiske overgangen skulle skje på best mulig måte.⁶⁷ På den andre siden mente demografene og professorene Frank Notestein og Dudley Kirk at det ville ødelegge hvis USA blandet seg inn i andre lands affærer fordi det ville synliggjøre at USA kun ville hjelpe i befolkningsspørsmålet for å bekjempe kommunismen. Dermed ble befolkningsdebatten gitt til ”uprofesjonelle befolkningsaktivister.”⁶⁸

Etter krigen ble ulike konferanser holdt, og befolkningsaktivister utvidet sine nettverk. Videre på 50-tallet begynte testing av prevensjonsmidler og undersøkelser av seksuelle vaner i ulike områder. Forskningen skulle føre til en mye strengere familiepolitikk senere, blant annet i India. Befolkningskommisjoner ble nedsatt i blant annet USA og India for å diskutere befolkningsøkningen og hva man kunne gjøre med det. Ford Foundation ble en viktig aktør i det amerikanske spillet, og ga mye bistand til blant annet IPPF. Population Council ble opprettet i 1952 av John D. Rockefeller, og ga støtte til forskning på familieplanlegging og reproduktiv helse. Slike organisasjoner gjorde at flere representanter i IPPF var redde for at amerikanerne fikk for mye makt.⁶⁹ Likevel var NGOer som IPPF avhengig av slik støtte. Flere land engasjerte seg gradvis mer og mer i befolkningsdebatten, og verdensnettverket fortsatte å vokse.

Bistand fra Sverige og familieplanlegging i India

Sverige forholdt seg nøytrale under andre verdenskrig, og deltok ikke i krigshandlingene. Dermed stod landet sterkt økonomisk, noe som var grunnlaget for at de relativt raskt etter krigen kunne bistå andre land. Sverige ble det første landet til å gi bistand til IPPF, mye grunnet engasjementet til blant annet Ottar og Alva Myrdal. Disse to ble viktige for svensk bistand på 50- og 60-tallet, spesielt til familieplanlegging, og med hjelp fra statsråd Ulla Lindström satte de i gang familieplanleggingsprosjekter i blant annet Ceylon og Pakistan.⁷⁰ I Sverige ble seksualopplysning et obligatorisk fag i

⁶⁶ Connelly, *Fatal Misconception*, s.123.

⁶⁷ Statistisk Sentralbyrå, «Demografiske overganger» s. 287.

⁶⁸ Cooper og Packard, *International Development and the Social Sciences. Essays on the History and Politics of Knowledge*, s.191.

⁶⁹ Ibid. s.182. Mer om dette i kapittel 5.

⁷⁰ Engh, «Population Control in the 20th Century: Scandinavian Aid to the Indian Family Planning Programme.»

grunnskolen fra 1955, også takket være Ottar og RFSU. Kampen videre skulle omhandle blant annet abort og sterilisering. I dag kjemper Sverige og RFSU for alt som handler om reproduktiv helse og rettigheter, og er den svenske representanten i IPPF.⁷¹

Etter andre verdenskrig hadde flesteparten i India et stort ønske om å bli selvstendige, samtidig som andre så fordelene av å være underlagt Storbritannia. I 1947 oppnådde India selvstendighet, og nasjonen begynte med oppbyggingen av landet under President Nehru, inspirert av både kapitalismen, og kommunismen, med statlig styring og femårsplaner.⁷² Den første femårsplanen kom i 1951, og inkluderte familieplanlegging som et viktig tema, grunnet arbeidet til blant annet AIWC og Family Planning Association of India (FPAI), som ble opprettet i 1949. Landet ble det første i verden til å inkludere familieplanlegging i sin politikk, og opprettet en Family Planning Commission ledet av Nehru, og inkluderte befolkningsaktivister som blant annet Lady Rama Rau. Flere helsesentre og klinikker ble opprettet hvor helsepersonell underviste om familieplanlegging, og drev med medisinske undersøkelser. Den første femårsplanen i India varte til 1956, og var preget av ønske om god økonomisk vekst. For å få til dette måtte industrien bygges opp, slik de indiske myndighetene hadde sett skje i Europa. Men situasjonen var annerledes i India, et land med mye større befolkning. I starten ble befolkningen sett på som en ressurs med tanke på arbeidskraft, men og en svakhet med tanke på blant annet ressursmangel og økende fattigdom. Penger ble derfor innvilget til familieplanleggingstiltak. Etter de fem årene var likevel bare halvparten av pengene brukt, og noen få klinikker satt opp rundt i landet, flest i urbane områder.⁷³ Landet slet også med matforsyningene etter krigen, og dette førte til at store deler av befolkningen så med enda større uro på den økende befolkningsveksten.⁷⁴ Dermed fikk familieplanlegging økt oppmerksomhet i den andre og tredje femårsplanen, med mer forskning, flere aktører og økende internasjonalt engasjement og samarbeid.

Mahatma Gandhi var viktig for nasjonalismen og frigjøringskampen i India, men hans syn på prevensjon var at den eneste akseptable formen var total avholdenhet og selv-

⁷¹ RFSU, «Samarbeten och nätverk.»

⁷² Cooper og Packard, *International Development and the Social Sciences. Essays on the History and Politics of Knowledge*, s.11.

⁷³ Ledbetter, «Thirty Years of Family Planning in India» s.738.

⁷⁴ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.503.

kontroll.⁷⁵ I og med at mange fulgte han var påvirkningskraften stor, og familieplanlegging ble fortsatt ikke helt akseptert. Likevel var Gandhi for barnebegrensning, som gjorde at diskusjonene rundt familieplanlegging muligens ble mindre tabu.⁷⁶ Før 1950-tallet var rytme-metoden den vanligste formen for prevensjon i India, og var det som ofte ble opplyst om. Det vil si at kvinner selv holder styr på sin egen syklus, og avstår fra seksuelle handlinger når det er utrygt. Kvinner i landsbyen var ofte analfabeter uten utdanning og slet derfor med å holde styr på syklusen, og visste for lite om den biologiske prosessen. Dette gjorde opplysningsarbeidet enda vanskeligere. Derfor ble det gitt perlekjeder eller kulerammer der kvinnene skulle flytte kulene per dag som gikk, og de grønne kulene betød at det var fritt frem, mens de røde betød utrygge perioder. Mange så på dette som kulturelt passende for India grunnet deres tradisjonelle og religiøse kultur og Gandhis tanker om avholdenhet. Dessverre fungerte ikke rytme-metoden i praksis, blant annet fordi mange trodde det hjalp å bare bære perlekjedet, eller andre ikke ville bære det grunnet religion og at det å ha menstruasjon ble sett på som urent.⁷⁷ På 60-tallet ble det vanlig å utforske bruken av spiral, og amerikanske NGOer startet med å smugle de inn i landet pakket som julepynt. Kvinner ble ikke ordentlig sjekket av leger før de fikk satt det inn, de som arbeidet med innsetting av spiraler visste ikke nok om hvordan arbeidet skulle utføres og spiralene var heller ikke sterile, noe som førte til at mange opplevde bieffekter, ble syke og måtte ta de ut igjen.⁷⁸ Dermed fungerte ikke den metoden som den skulle heller. Kondomer begynte å bli produsert, men var veldig dyrt og noe India, og flere andre land, ikke hadde råd til i starten.

Familieplanleggingsprogrammet i India hadde lenge inkludert sterilisering som metode, men dette fokuset ble forsterket på 70-tallet under Indira Gandhi. Det var særlig under unntakstilstanden at sønnen Sanjay Gandhi fikk innflytelse over familieplanleggingspolitikken, og et nasjonalt steriliseringsprogram ble satt i gang. Over 8 millioner ble sterilisert mellom 1975 og 1977, i det som kalles "Emergency" i India.⁷⁹ Steriliseringer hadde skjedd før, men dette var annerledes fordi det var et

⁷⁵ Hodges, *Reproductive Health in India. History, Politics, Controversies*, s.228.

⁷⁶ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.145.

⁷⁷ Ahluwalia og Parmar, «From Gandhi to Gandhi: Contraceptive Technologies and Sexual Politics in Postcolonial India, 1947-1977» s.131.

⁷⁸ Ibid. s.136.

⁷⁹ Connelly, «Controlling People.»

statlig styrt program. I 1970 ble den første steriliseringsleiren satt opp, som en slags festival, der mennesker kom og ble tilbudt insentiver for å bli sterilisert. De kunne blant annet motta penger, mat, transport hjem fra festivalen og underholdning.⁸⁰ Det var ønskelig at det skulle være frivillig å sterilisere seg, men dette var ikke tilfelle, og mange ble tvangssterilisert etter fødsel eller dersom de ikke var egnet til å få flere barn. I tillegg ble mat holdt tilbake fra familier med over tre barn, og lærere fikk beskjed om å sterilisere seg hvis ikke mistet de jobben.⁸¹ Som følge av denne politikken ble mange syke, og etter hvert mistet kongresspartiet mange av tilhengerne sine, og tapte det påfølgende valget i 1977. Denne perioden, med utstrakt bruk av overtalelse og press, gjorde at skepsisen rundt familieplanlegging økte.

FN engasjerer seg i befolkningsproblematikken

Etter andre verdenskrig ble familieplanlegging sterkt knyttet til utvikling, spesielt innenfor økonomi og modernisering, men også helse og velferd.⁸² FN arrangerte verdens befolkningskonferanse i Roma i 1954, men familieplanlegging var fortsatt ikke helt akseptert av alle. I 1968 ble familieplanlegging anerkjent som en menneskerett av FN, og i 1969 ble FNs befolkningsfond (UNFPA) etablert.⁸³ FN og IPPF samarbeidet om familieplanlegging, og hjalp til å skaffe ressurser og statlig støtte fra medlemsland for å promotere krav på menneskerettigheter som familieplanlegging og mødre- og barnehelse. Sammen fikk IPPF og UNFPA mye gjennomslag.⁸⁴ På 40-tallet var befolkningsspørsmålet mest i hendene på NGOer og frivillige som engasjerte seg innenfor helse og velferd for familie, og spesielt at alle barn skulle være ønsket og ha en god fremtid. Ved opprettelsen av IPPF i 1952 kan det virke som om alle disse organisasjonene ble samlet, som førte til at organisasjonen fikk et bredere publikum og nådde frem til flere. I tillegg ville agendaen til IPPF da bestå av et nyansert bilde på familieplanlegging, og ikke for eksempel bare befolkningsreduksjon. Først ved FNs neste befolkningskonferanse i Bucuresti i 1974 ble familieplanlegging offisielt akseptert:

⁸⁰ Ahluwalia og Parmar, «From Gandhi to Gandhi: Contraceptive Technologies and Sexual Politics in Postcolonial India, 1947-1977» s.140.

⁸¹ Ibid. s.143.

⁸² Cooper og Packard, *International Development and the Social Sciences. Essays on the History and Politics of Knowledge*, s.105.

⁸³ United Nations Conference on Human Rights, Teheran, April 22 to May 13, 1968: Proclamation of Teheran. *Am J Int Law* 1969; 63: 674–7.

⁸⁴ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.376.

All couples and individuals have the basic right to decide freely and responsibly the number and spacing of their children and to have the information, education and means to do so ...⁸⁵

Verdens helseorganisasjon (WHO) støttet ikke familieplanlegging på 50-tallet. Det var blant annet fordi motstanden mot opplysning om og bruk av prevensjon var stor hos de katolske medlemslandene.⁸⁶ Etter hvert som deler av verden forstod at familieplanlegging var nødvendig, støttet WHO tiltakene fra 1965 og satte det på sin agenda.⁸⁷ I tillegg hjalp det at norske Karl Evang arbeidet for organisasjonen. Han var tilhenger av familieplanlegging og reproduktiv helse, og etablerte i 1932 magasinet *Populær Tidsskrift for Seksuell Opplysning*. Dette tidsskriftet kom ut også i Sverige der Elise Ottesen-Jensen skrev flere artikler. Fra 60-tallet ble det tydelig at familieplanlegging var noe som omhandlet hele verden og det har vært et tema frem til i dag.

Fra makro til mikro

Til nå har vi sett på befolkningsproblematikken gjennom 1900-tallet på et overordnet nivå. I de neste avsnittene går jeg over til å se i detalj på de enkelte kvinnelige aktivistene innen internasjonalt familieplanleggings samarbeid, og deres innflytelse. Jeg vil bruke disse aktørene for å få et innblikk i familieplanleggingsarbeidet, på mikronivå.

Ottar

Ottar var altså en svensk-norsk pioner innenfor seksualopplysning i Sverige og på internasjonalt nivå. Født inn i en prestefamilie på Høyland i Sandnes i 1886 var hun en del av en søskenflokk på 18 barn, der kun 11 levde til voksen alder grunnet barnedødelighet og sykdommer.⁸⁸ Faren var prest og høyst konservativ, men allerede som 14-åring tok Elise et oppgjør mot kristendommen da hun nektet å la seg konfirmere i kirken. Omtrent på samme tid ble hennes eldre søster Magnhild gravid med en nabogutt, noe familien ikke kunne akseptere. Magnhild ble sendt til København der hun fødte barnet, og måtte gi det fra seg straks etterpå. Dette slet hun med i lang tid, og tok til slutt sitt eget liv.

⁸⁵ Blom, *Barnebegrensning - Synd eller sund fornuft?* s.316.

⁸⁶ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements.* s.207.

⁸⁷ Ibid. s.241.

⁸⁸ Lennerhed, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia,* s.32.

Ottar begynte på tannlegestudiet, men etter en ulykke i laboratoriet mistet hun begge tomlene og en lillefinger, og kunne dermed ikke fortsette.⁸⁹ Hun flyttet til Trondheim og arbeidet som skribent for avisa *Nidaros*, der hun stiftet bekjentskap med både Martin Tranmæl og Håkon Løken, to sentrale aktører innenfor norsk arbeiderbevegelse. Disse skulle komme til å påvirke Ottar gjennom sin agitasjon og kamp for arbeiderbevegelsen. Da hun skrev for *Arbeidet* i Bergen ble hun oppmerksom på de dårlige kårerne til tekstilarbeidere, med dårlig lønn og lang arbeidstid, og mente det var på tide at de organiserte seg. Hun begynte å arrangere møter og holde foredrag for arbeiderklassekvinner. Etter dette tok mange kvinner kontakt og spurte om råd om alt mulig. Allerede her begynte Ottars rolle som seksualopplyser. I Bergen møtte hun også syndikalist og agitator Albert Jensen, og da han ble utvist til Danmark og så Sverige da første verdenskrig brøt ut fulgte hun etter. De fikk en sønn, men mistet han kort tid etter fødselen og fikk aldri noen flere. I Stockholm begynte hun som skribent for *Arbetaren*, som var et organ for den syndikalistiske bevegelsen, og der hun var eneste kvinne. Hun fortsatte å motta mange brev med spørsmål fra kvinner og hun holdt mange foredrag om seksualitet, kjønnsykdommer, barn, ekteskap, prevensjon og relaterte temaer. Hun reiste land og strand rundt, ofte på hest, spark, til fots eller på ski, for å komme seg frem til de mest avsidesliggende steder. Etter et foredrag kunne hun bli med kvinner inn på utedoer for å vise hvordan man tilpasset pessaret. Det sier noe om Ottars sterke overbevisning og engasjement i kampen for seksualopplysning og tilgang på prevensjon, og i løpet av fem år hadde hun vist 1800 kvinner hvordan man tilpasset pessaret.⁹⁰ I det store og det hele gikk Ottar virkelig inn for jobben som seksualopplyser og gjorde retten til seksualopplysning til sin hjertesak.

Oppveksten på Høyland, søsteren som ble sendt til København, møtet med Albert, det å miste et barn, arbeidet som journalist og hennes møter med arbeiderklassekvinner kan alle være sentrale årsaker til at Ottar kjempet så hardt for seksualopplysning og for prevensjon og abort. Ottar var, som vi skal se i neste kapittel, sentral for opprettelsen av en internasjonal familieplanleggingsorganisasjon i 1952. Samtidig var hun en aktiv seksualopplyser hjemme i Sverige, og fortsatte å holde foredrag gjennom RFSU. Fra

⁸⁹ Ottesen-Jensen, *Og livet skrev*.

⁹⁰ Lennerhed, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia*, s.36.

1959 tok hun over for Sanger som president for IPPF. Der var hun til 1963, og da var hun blitt nesten 80 år gammel. Hun mottok flere priser for sitt enestående opplysningsarbeid, og ble nominert til Nobels fredspris.

Dhanvanthi Rama Rau

Dhanvanthi Rama Rau ble født i India i 1893 og hadde 11 brødre og søsken. Faren arbeidet i jernbanen og moren var hjemmeværende, og Dhanvanthi fikk etter hvert et nært forhold til moren. De engasjerte seg i nærsamfunnet og deltok på flere møter, i tillegg til å ha samtaler om alt mulig hjemme i huset.⁹¹ Da hun var 14 år gammel skulle *The National Congress*, organisasjonen for politisk og sosial reform som møttes årlig, møtes i Madras (som familien nylig hadde flyttet til).⁹² Faren hadde skaffet to billetter til Dhanvanthi og broren. Dette ble hennes første møte med kvinner som hadde tatt en utdanning, og hun fikk høre om hvordan det stod til med landet politisk og økonomisk.⁹³ Hun begynte på Presidency College i Madras, som en av to kvinner i sin klasse i 1909, og ville studere medisin og ta realfag. Foreldrene syntes ikke det var en god ide, da kvinner som tok utdanning ble hetset, og spesielt de som gikk medisinstudiet. Dermed studerte hun kunst og engelsk, og ble lærer på Queen Mary's College, det første kvinnelige universitetet i Madras.⁹⁴ I 1919 giftet hun seg med Rama Rau, en offentlig tjenestemann av høy rang som gjorde at Dhanvanthi senere kunne vie mye tid til familieplanleggingsarbeid. Det var etter en hendelse ved mødrehelsekontoret i England at Dhanvanthi bestemte seg for at alle barn som kom til verden skulle være ønsket og bli tatt imot med kjærlighet.⁹⁵ Hun hadde møtt en 12 år gammel jente som skulle føde, men som måtte ta keisersnitt fordi jenta ikke var nok utvokst til å føde naturlig. Etter fødselen dyttet jenta babyen fra seg, og begynte å gråte. Dette preget Dhanvanthi og gjorde at hun resten av livet kjempet for familieplanlegging og reproduktive rettigheter. Dhanvanthi og mannen fikk selv to barn, og fra 1929 til 1941 bodde familien i England, der Dhanvanthi fortsatte å delta på møter og engasjere seg i kvinners rettigheter. Her var hun med å etablere ulike kvinneorganisasjoner og utvidet sitt nettverk ved hjelp av mannens jobb som ambassadør for India. På grunn av andre verdenskrig ble de nødt til å flytte tilbake til India.

⁹¹ Rama Rau, *An Inheritance: The memoirs of Dhanvanthi Rama Rau*, s.54.

⁹² Ibid. s.64.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid. s.80.

⁹⁵ Ibid. s.139.

I 1946 ble Dhanvanthi president for AIWC, organisasjonen hun lenge hadde vært aktiv i, og der hun i mange år kjempet for alt som hadde å gjøre med kvinners frigjøring.⁹⁶ Etter uavhengigheten skulle India som nevnt over opprette sin første femårsplan, og i 1949 møttes en gruppe kvinner hjemme hos Dhanvanthi for å diskutere hvordan de skulle få familieplanlegging inn i dette programmet. Den kvelden ble Family Planning Association of India (FPAI) grunnlagt.⁹⁷ Dhanvanthi arrangerte den internasjonale konferansen om familieplanlegging i Bombay i 1952, og var visepresident for organisasjonen en stund før hun selv ble president fra 1963, etter Ottar.

Avabai Wadia

Avabai Bomanji Wadia ble født i Ceylon (nå Sri Lanka) i 1913. Faren jobbet i shipping og moren var hjemme, så i likhet med Rama Rau lærte Avabai mye om livet og kjærlighet av moren. I tillegg var familien Zarathustrianere, en type religion som fokuserer på sannhet og det spirituelle, og medlemmer av teosofi samfunnet. Gjennom disse samfunnene møtte hun mange interessante mennesker, blant annet britiske Annie Besant, som senere skulle være med å stifte AIWC.⁹⁸ Faren til Avabai fikk jobb i London, og familien flyttet dit og ble gjenforent med broren som studerte der. Moren og Avabai ble raskt engasjert i kvinnekampen også i Europa, og ble med i Women's Indian Association, som Rama Rau var med å starte opp.⁹⁹ Wadia holdt et foredrag på en slik konferanse allerede som 18-åring, og viste seg å være en dyktig taler, noe Rama Rau bet seg merke i. I 1933 tok Avabai eksamen i jus som første kvinne fra Ceylon, en nyhet som nådde verden rundt. Da andre verdenskrig brøt ut dro familien tilbake til Colombo. Gjennom frivillig arbeid stiftet Avabai bekjentskap med kvinnelige leger som arbeidet på ulike klinikker, og her fikk hun se hvordan det stod til med mødre og barn, og ble kjent med problematikken rundt familieplanlegging. I tillegg skrev hun for bladet *Roshni*, AIWCs månedlige magasin, og på samme måte som Ottar ble hun gjennom dette arbeidet kjent med hvordan situasjonen var i landet når det gjaldt helse, velferd, barnedødelighet, mødrehelse osv.

⁹⁶ Rama Rau, *An Inheritance: The memoirs of Dhanvanthi Rama Rau*, s.224/225.

⁹⁷ Ibid. s.245.

⁹⁸ Annie Besant var en forkjemper for kvinners rettigheter, og var spesielt opptatt av frigjøringskampen i India, og opprettet flere skoler der. BBC History, «Annie Besant.»

⁹⁹ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.60.

Avabai giftet seg i 1946, med en høytstående mann fra en rik familie, noe som bidro til at hun kunne arbeide frivillig i mange år med familieplanlegging. De bodde i Bombay, og dette førte til at hennes samarbeid med Rama Rau ble tettere fordi Rama Rau også var bosatt der. Siden Avabai hadde kjent Rama Rau fra hun var 14 år i England hadde Avabai en stor respekt for henne.¹⁰⁰ Med en gang Rama Rau hadde fått brev fra Sanger om å arrangere en internasjonal konferanse spurte hun Avabai om hun ville hjelpe til med planleggingen.¹⁰¹ Konferansen der IPPF ble opprettet var en i en lang rekke av konferanser som Wadia og Rama Rau arrangerte sammen. Avabai reiste mye rundt i forbindelse med hennes engasjement for IPPF og FPAI, blant annet til USA der hun besøkte Sanger, og til Stockholm der hun besøkte Ottar. Wadia deltok aktivt i det internasjonale nettverket som gjorde at familieplanlegging ble høyt prioritert, og ble president for IPPF i 1983.

Sushila Gore

I motsetning til Ottesen-Jensen, Rama Rau og Wadia har ikke Sushila Gore skrevet noen selvbiografi, og informasjon om henne kommer fra andre kilder. Hun var en indisk lege som jobbet aktivt for familieplanlegging i India. I 1951/52 avga hun en rapport på oppdrag av FPAI om hvordan det stod til i India og hva FPAI hadde fått gjort i løpet av to år, med opplysning til allmennheten og deltakelse av den indiske regjeringen og militærstyrker.¹⁰² I 1951 var hun på studietur i Skandinavia, betalt av FN, og her møtte hun Elise Ottesen-Jensen for første gang.¹⁰³ I september 1952 åpnet FPAI sin første klinikk i Bombay, Kutumb Sudhar Kendra, som A.P. Pillay og Sushila ledet sammen.¹⁰⁴ Denne klinikken skulle være et eksempel for hvordan resten av landets klinikker burde settes opp og styres, og inkluderte rådgivning og assistanse rundt reproduksjon, ekteskapsproblemer, seksualundervisning og noe forskning. Sushila samarbeidet med flere europeiske leger, som for eksempel Hannah Peters, om klinikkene i India. Mannen til Sushila arbeidet i jernbanen, og de hadde to barn, en gutt og en jente. Ottar bodde hos familien til Sushila da hun var i India i 1952, og Ottar skriver at hun så på de som sin indiske familie, og at hun fikk være med rundt og se Sushilas arbeid og hilse på

¹⁰⁰ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.103.

¹⁰¹ Ibid. s.138.

¹⁰² Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.145.

¹⁰³ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.209.

¹⁰⁴ FPAI, «Our Journey.» Mer om Pillay i senere kapitler.

kollegaer innenfor familieplanlegging.¹⁰⁵ På høsten i 1960 kom Sushila på besøk til Stockholm, altså på den tiden Ottar var president for IPPF, og i regi av RFSU holdt hun et foredrag om sitt arbeid i India, og la da til hvor inspirert hun selv var av Ottar sitt arbeid.¹⁰⁶ Etter denne turen skrev hun brev til Ottar og ville at IPPF skulle opprette et opplæringscenter i Singapore, noe Ottar synes var en god ide og la frem for styret. I 1963 ble Gore leder for det nye opplæringsinstituttet i Singapore.¹⁰⁷ Hun var medisinsk direktør for IPPF i Sørøst Asia og Oseania regionen, og har gitt ut flere medisinske håndbøker om hvordan opplyse om prevensjon og seksualitet.

Skiller de seg internasjonalt?

Selv om det er en liten aldersforskjell mellom Ottar, Rama Rau, Wadia og Gore, arbeidet de alle sammen med liknende temaer i en tid preget av både internasjonale konflikter og samarbeid. Verdenskriger, gradvis avkolonisering, begynnende kald krig, og kald krig i den tredje verden er bare noen av faktorene som har spilt en rolle for deres innvirkning og samarbeid. Samtidig klarte de å finne hverandre i en verden også preget av økende internasjonalt samarbeid. Mennesker som ellers muligens ikke ville hatt kontakt har dermed funnet hverandre på det internasjonale planet under en felles kamp for familieplanlegging, opplysning og reproduktive rettigheter.

Fra et politisk perspektiv har familieplanlegging ofte handlet om befolkningskontroll, og hvordan kontrollere befolkningsveksten slik at den stabiliseres og slik at vi har ressurser nok til alle. Selv fra grasrotnivå har dette vært et ønske, blant annet fra Margaret Sanger sin side som arbeidet innenfor prevensjonsdebatten, i den grad det kan skilles fra familieplanlegging. Ottar og Rama Rau har på den andre siden fokusert mer på menneskers lykke, at alle barn skal være ønsket og ha muligheten for en god oppvekst, at sex er til for å nytes, og opplysning om alt ovenfor. Samtidig var Ottar i starten en forkjemper for rasehygieneargumentene, og mente at mennesker skilles i verdifulle og verdiløse, og målet måtte være "... at hindra dessa undermåliga individer från att skaffe avkomma."¹⁰⁸ Etter hvert ble hun mer forsiktig med å bruke rasehygiene som argument, men fokuserte mer på velferd og helse gjennom å appellere til følelser.

¹⁰⁵ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.148.

¹⁰⁶ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.254.

¹⁰⁷ Ibid. s.207.

¹⁰⁸ Lennerhed, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia*, s.51.

Rama Raus engasjement for kvinner i India kan virke å være en feministisk kamp, hvert fall i begynnelsen. Hun var med i mange organisasjoner for å bedre kvinners status i samfunnet, og som universitetsutdannet mente hun at hun hadde en reell mulighet til dette. Wadia var også engasjert i ulike kvinnekampsforeninger i England da hun bodde der, og skrev dette i sin selvbiografi:

In a way, all my previous experiences in England were a preparation to this decision to play an active, modest role for women and for the country. It fitted in with my natural inclinations as a result of my upbringing and contacts, my international outlook, brotherhood of all humans, a humanist attitude, and a desire to serve people and give back some of the fruits of my own advantages.¹⁰⁹

På det lokale plan har aktørene handlet på samme måter i sine land, og har vært en kanal for stemmer nedenfra og opp, selv om mange kanskje vil mene at de var privilegerte, og selv kom fra gode kår. De hadde muligheten til å arbeide frivillig, og de kunne reise mye rundt, skaffe kontakter og informasjon fordi de hadde pengene til det. Samtidig handlet aktørene i en ”eksplosiv tid” som Wadia selv kalte det, der opplysning om seksualitet var ulovlig, og abort, steriliseringer, fødselskontroll og familieplanlegging var betente temaer. Ottar reiste som vist over rundt med alle midler hun hadde. Rama Rau reiste også rundt på landsbygda i India med en varebil de hadde fått gjennom AIWC.¹¹⁰ De så alle viktigheten av et internasjonalt samarbeid, og Ottar var veldig glad for at indiske kvinner også engasjerte seg i familieplanleggingsdebatten, slik at det ikke skulle bli vestlige makter sin kamp om å kontrollere befolkningen, basert på kald krig og ideologiske ulikheter.¹¹¹

Hvor møtes de?

Det kommer frem av deres selvbiografier at Rama Rau og Wadia hadde kontakt allerede fra 1920-tallet. De bodde i England på samme tid, cirka mellom 1929 og 1939, og ble engasjert rundt kvinners rettigheter. Wadia var en av de som gjorde at engelske og indiske kvinner ble forent for å bekjempe samme utfordringer, gjennom Women’s Indian Association og Women’s Freedom League, organisasjoner Rama Rau allerede var kjent med. Tilbake i India ble kontakten sterkere, og Rama Rau spurte ofte Wadia om hjelp til ulike prosjekter. Ideologisk sett var kanskje Rama Rau mer konservativ, mens Wadia var litt yngre og mer åpen omkring ulike temaer. I tillegg var de presidenter

¹⁰⁹ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.110.

¹¹⁰ Rama Rau, *An Inheritance: The memoirs of Dhanvanthi Rama Rau*, s.224.

¹¹¹ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.147.

for IPPF på veldig forskjellige tider, Rama Rau fra 1963 og Wadia fra 1983. Dermed var muligens Wadia mer opptatt av det politiske når det kom til sterilisering og internasjonal bistand, mens Rama Rau fokuserte på å utvide internasjonalt og få til godt samarbeid. Gjennom Wadia sin rolle som skribent for *Roshni*, og Rama Rau sitt feltarbeid så de nødvendigheten av å formidle familieplanlegging til landsbyene og til folk som ikke kunne lese og skrive. Dermed opprettet de, sammen med leger og sexologer, FPAI i 1949, i stuen til Rama Rau.¹¹²

Ottar hadde allerede etablert flere internasjonale kontakter, blant annet gjennom Verdensligaen for seksualreform (WLSR), som hun møtte i 1927.¹¹³ De arbeidet for at forskning på seksualiteten skulle legges til grunn når det gjaldt menneskers kjærlighetsliv og ”kontrollen” over den. Gjennom WLSR møtte Ottar Abraham og Hannah Stone, som ble hennes venner gjennom livet.¹¹⁴ WLSR møttes for siste gang i 1933, men aktørene fortsatte sitt arbeid gjennom andre organisasjoner. Ottar fikk også reist en del via RFSU og besøkte venner i India og andre steder. Wadia skrev at Ottar og Sanger ofte var uenige om hvor fokuset for IPPF skulle ligge grunnet uenigheter når det kom til familieplanlegging versus befolkningskontroll, men at Rama Rau og Ottar hadde et bedre forhold og samarbeid.¹¹⁵

Konklusjon

I løpet av 1900-tallet var kald krig, religiøse samfunn, kontroll over befolkninger, seksualitet og økende nasjonalisme bare noen faktorer som kunne sette en stopper for det internasjonale familieplanleggingsarbeidet. Ny-malthusianske- og rasehygieniske grupper hadde vokst frem siden slutten av 1800-tallet, men ofte uten klare retningslinjer for hvordan de skulle bekjempe befolkningsøkningen. Feministiske grupper vokste frem med sikte på å bedre posisjonen til kvinner i samfunnet, med likestilling, helse for mødre og barn og familieplanlegging. Ottar og de tre andre aktørene vi har sett på hittil har hatt kontakt med hverandre på tross av landegrensener, ulike utfordringer og utgangspunkt. Relasjoner som utspilte seg mellom Sverige og India hadde stor innflytelse på det internasjonale samarbeidet innen familieplanlegging. Små og store

¹¹² Rama Rau, *An Inheritance: The memoirs of Dhanvanthi Rama Rau*, s.245.

¹¹³ Lennerhed, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia*, s.38.

¹¹⁴ Ottesen-Jensen, *Og livet skrev*, s.152.

¹¹⁵ *Ibid.* s.146.

NGOer, private aktører og noen stater har bidratt til å fremme familieplanleggingsarbeidet som gjør at for eksempel IPPF i dag gjør mye for reprodktiv helse verden over.

Kapittel 3: Ottars tidlige internasjonale nettverk

Elise Ottesen-Jensen fikk som nevnt mange internasjonale kontakter som representant for RFSU, og som privatperson, før hun ble president for IPPF. Hun reiste verden rundt og skaffet et nettverk av mer eller mindre likesinnede folk og aktivister som ønsket forandring. Mye av hennes internasjonale nettverk bestod av mennesker fra England og USA, noe hun selv ønsket, fordi arbeidet med befolkning, ressurser, prevensjon og seksualitet hadde kommet lengre der enn i andre land. Etter hvert som globaliseringen skjøt fart, folk reiste mer og påvirket hverandre i større grad på tvers av landegrenser utviklet nettverket seg på 50-tallet til å inkludere flere land i Europa og enkelte land i Asia. I dette kapittelet introduseres flere internasjonale aktører som Ottar har hatt kontakt med, og betydningen av deres korrespondanse i forhold til det tidlige internasjonale samarbeidet innenfor familieplanlegging, og opprettelsen av IPPF i 1952. Dette kapittelet bidrar til oppgaven som helhet ved at det belyser tidlig internasjonal kontakt mellom Ottar og andre aktivister. Fremstillingen er basert på materiale fra Ottesen-Jensens arkiv, som i detalj sporer hennes arbeid for å etablere et internasjonalt samarbeid.

Ottars initiativer

I et brev fra 1937 skrev Ottar til Elna Orrman, en finsk representant i USA¹¹⁶, at hun fulgte med spenning reisen til Margaret Sanger og britiske Edith How-Martyn gjennom ”Østen.”¹¹⁷ Ottar abonnerte på det malthusianske tidsskriftet *The New Generation* som ble utgitt av den britiske ny-malthusianske organisasjonen *Malthusian League*.¹¹⁸ Der kunne leger, psykiatere og andre eksperter skrive artikler om barnebegrensning, mødrehelse og andre temaer relatert til fødselskontroll. Gjennom *The New Generation*

¹¹⁶ Informasjon om Orrman er vanskelig å oppdrive, men antagelig var hun en representant innenfor befolkningsarbeid, opplysning og seksualitet i USA.

¹¹⁷ Arbark. E.O.J. arkiver. Vol: Korrespondens. Boks:1586/3/1. Fra Elise Ottesen-Jensen til Elna Orrman. 23. februar 1937.

¹¹⁸ Ledbetter, «Malthusian League (1877-1927).» Malthusian League var aktive på internasjonale konferanser om ny-malthusianisme og fødselskontroll på starten av 1920-tallet. De klarte likevel ikke engasjere seg nok i arbeiderklassen eller få med politiske lag så de ble nedlagt i 1927.

fikk Ottar oppdateringer om ny forskning, og det var her hun fikk vite om Sanger og How-Martyns reise. How-Martyn hadde Ottar møtt på en kongress i London tidligere, og Sanger hadde hun, som nevnt i kapittel 2, møtt i Zürich i 1930. Ottar skrev i brevet til Orrman at hun ikke turte ta mye oppmerksomhet fra de to damene på den tiden, da mange andre store befolkningsaktivister var der som de sikkert heller ville prate med. Hun hilste til ekteparet Hanna og Abraham Stone, to leger som var aktive i befolkningsspørsmålet i USA og som hadde gitt ut bøker om ekteskap og sex, som Ottar hadde møtt før. Hun omtalte Sanger som ”kvinnornas kvinne” og sa Orrman måtte hilse når hun kom hjem fra reisen sin.¹¹⁹ På denne tiden hadde Ottar og Sanger møttes en gang, og nesten ikke snakket sammen i følge Ottar. Likevel vil Ottar hilse, på den ene siden fordi det var vanlig høflighet. På den andre siden fordi hun sannsynligvis allerede her så viktigheten av å holde kontakt med en innflytelsesrik dame som Margaret Sanger for å få til noe internasjonalt samarbeid. Keck og Sikkink kaller dette for ”leverage”, altså innflytelse, noe som er viktig for en gruppe aktivister som skal få til noe på det politiske plan.¹²⁰ Sanger og How-Martyn var ledere av Birth Control International Information Centre (BCIIC) i London som ble opprettet i 1928. Da de i 1938 slo seg sammen med National Birth Control Association of England endret de navn til Family Planning Association of England.¹²¹ Det er nærliggende å anta at ved å skifte navn virket det ikke like avskrekkende som å bruke Birth Control, da det innebærer kontroll, mens familieplanlegging muligens handler mer om enkeltmenneskers mulighet til å planlegge basert på informasjon, og var et uttrykk flere kunne være enige om. Lady Rama Rau var også medlem i BCIIC en periode, og møtte Sanger og How-Martyn da de var innom India på midten av 30-tallet. Rama Rau hadde også kontakt med organisasjonen da hun bodde i England.¹²² RFSU og BCIIC hadde også jevnlig kontakt, og da RFSU feiret sitt femårsjubileum i 1937 sendte de gratulasjoner.¹²³ Selv om Ottar skrev i brevet til Elna Orrman at hun fulgte reisen deres med spenning, skrev hun i sin egen selvbiografi at hun ikke var så engasjert i disse kretsene på den tiden fordi de for det meste kjempet for befolkningsreduksjon og hun selv for ”menneskers kjærlighets-

¹¹⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks:1586/3/1. Fra Elise Ottesen-Jensen til Elna Orrman. 23. februar 1937.

¹²⁰ Keck og Sikkink, *Activists Beyond Borders*, s.23.

¹²¹ Margaret Sanger Papers Project. «Birth Control Organizations.»

¹²² Connelly, *Fatal Misconception. The Struggle to Control World Population*, s.98.

¹²³ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.161.

og kjønnsliv.”¹²⁴ Likevel hadde de fødselskontrollen som fellesnevner og møttes på ulike kongresser i mellomkrigstiden.

På tross av at internasjonalt samarbeid ble mer utfordrende under krigen, kan det virke som at Ottar opprettholdt noe kontakt, hvert fall før krigen inntok Skandinavia for fullt. Hun skrev brev til flere bekjente fra samme miljø der hun lurte på hvordan det gikk med dem og familien, og sendte ønsker om at de skulle klare seg under krigen. 16. desember 1940 skrev Ottar et personlig brev til Sanger, og spurte om hjelp til å frakte lateks fra USA til Sverige.¹²⁵ Krigen gjorde at de fleste land slet med forsyninger, og alt fra mat til kondomer måtte man ofte produsere selv, i motsetning til før hvor man kunne importere fra andre land. Produksjonen av kondomer i Sverige var allerede i gang, men lateks ble importert utenfra. Ottar spurte derfor Sanger om hun kunne hjelpe til å skaffe en tillatelse til å frakte lateksen fra USA. Dette viser at nettverket ble opprettholdt under krigen, og at de kunne bruke hverandre til ulike formål som hadde avgjørende betydning på visse områder. Ottar sendte også et brev til Elna Orrman den 25. oktober 1940, der hun avsluttet med:

När det hemska världsdramat en gång är över skulle jag om jag lever vilja komma över en gång och se på den amerikanska rörelsen. Sannolikt skulle vi kunna ha något att lärs av varandra.¹²⁶

Det tyder på at Ottar før og under krigen tenkte på en type samarbeid på internasjonalt nivå, og så nytten av å lære av hverandre. Litt opprettholdelse av kontakt gjennom krigen gjorde det også lettere for Ottar å invitere til et internasjonalt møte i etterkant. Erfaringen med å kunne dra nytte av det internasjonale nettverket, for eksempel i sammenheng med hjelpen med å importere lateks i forbindelse med produksjon av prevensjon, kan ha vist Ottar hvor nyttig det var å samarbeide internasjonalt.

Rett etter at krigen var over så flere aktører nytten av å starte opp noe internasjonalt, og noe som potensielt kunne samle de ulike befolkningsorganisasjonene under noen felles mål. Sanger og How-Martyn hadde allerede opprettet informasjonssentre om prevensjon og befolkning i USA og London, og reiste rundt i Asia for å oppmuntre befolkningsaktivister til å gjøre det samme. Likevel var det fortsatt et gap mellom det

¹²⁴ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.130.

¹²⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks:1586/3/2. Fra Elise Ottesen-Jensen til Margaret Sanger. 16. desember 1940.

¹²⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/2. Fra Elise Ottesen-Jensen til Elna Orrmann. 25. oktober 1940.

ideologiske grunnlaget til organisasjonene, og noe effektivt internasjonalt samarbeid var enda ikke i gang, noe som belyses senere i kapittelet. 22. august 1945 skrev Ottar til Nils Nielsen ("Nisse"), en lege hun arbeidet tett sammen med gjennom RFSU.¹²⁷ Hun skrev om noen av sine planer for å starte noe internasjonalt, og hennes første forslag var å samle tidsskrifter på engelsk om utviklingen i Sverige, og deretter få et amerikansk byrå til å utgi det. Hun ville også informere England og USA om at i Sverige hadde kampen for fødselskontroll fortsatt under krigen, i motsetning til andre land i Europa der nazistene nedla slike virksomheter eller gjorde det umulig for befolkningsaktivister å møtes.¹²⁸ Ottar argumenterte derfor for at et internasjonalt vitenskapelig institutt burde opprettes i Sverige:

... på ett år ge ut fyra informationsskrifter på engelska / ev. även på svenska / om lagstiftningen i abort-, preventiv-, homoseksualitetsfrågan och vidare upplysning om kampen mot könssjukdomarna / nattpoliklinikerna / och om skolundervisningen.¹²⁹

I neste avsnitt i brevet nevnte Ottar at det er gjennom tilfeldigheter at hun har kommet i kontakt med den amerikanske distribusjonsorganisasjonen. Dette er et tegn på at nettverket deres til tider var preget av tilfeldigheter, og møter mellom ulike mennesker som kjempet for mer eller mindre de samme sakene. Likevel er det også klart at Ottar tenkte lengre enn tilfeldigheter da hun valgte å opprettholde kontakten med enkelte innflytelsesrike mennesker. Dette la grunnlaget for et mer målrettet nettverksarbeid på et noe senere tidspunkt.

2. november 1945 skrev Ottar et brev til Joyce Leunbach, en dansk lege og kollega som hun ble kjent med gjennom Verdensligaen for seksualreform (WLSR).¹³⁰ Hun skrev at hun ønsket å arrangere et internasjonalt møte, men at hun ikke visste hvem hun skulle invitere til dette.¹³¹ Mulige deltakere var blant annet Abraham Stone og Helena Wright, sistnevnte en britisk pioner innenfor familieplanlegging og seksualundervisning. Hun ville fokusere på USA og England siden det var der hun hadde flest kontakter på den tiden, og det var der befolkningsarbeid og opplysningsarbeid hadde kommet et stykke

¹²⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/3. Fra Elise Ottesen-Jensen til Nils Nielsen. 22. august 1945.

¹²⁸ Ottesen-Jensen, *Livet Skrev Videre*, s.131.

¹²⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/3. Fra Elise Ottesen-Jensen til Nils Nielsen. 22. august 1945.

¹³⁰ Ottesen-Jensen, *Og livet skrev*, s.150. Se kapittel 2 for mer informasjon om WLSR.

¹³¹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/3. Fra Elise Ottesen-Jensen til Joyce Leunbach. 2. november 1945.

på vei. På samme tid skrev Ottar til Elna Orrman igjen, og hadde mange spørsmål om hvem som fortsatt var aktive i befolkningsspørsmålet i USA, og hvordan det gikk med bevegelsen etter krigen.¹³² Hun fortalte litt om hvordan det gikk med RFSU i Sverige, og at det skulle avholdes en kongress neste år der hun ville forsøke å etablere en internasjonal organisasjon. 16. januar 1946 skrev Ottar til Nisse at etter korrespondanse med Holland, England, Amerika og Norge virket det som noe internasjonalt var langt unna, i og med at de enkelte landene hadde mer enn nok med å gjenreise sine nasjonale organisasjoner etter krigen.¹³³ Selv om et svar fra Elna Orrman ikke fantes i arkivene, viser det at Ottar kanskje fikk et svar om hvem hun burde kontakte, hvert fall i USA, som fortsatt var aktive i befolkningsspørsmålet. I et brev fra sekretæren og den gode venninnen til Ottar, Kerstin Forslund, 14. august 1946 stod det at det nylige besøket Forslund hadde foretatt i England var vellykket og at hun var innom Family Planning Association der.¹³⁴ Hun hadde møtt Helena Wright som dessverre ikke kunne komme til kongressen i Stockholm, men Sanger, doktor Abraham Stone og Dorothy Brush skulle komme fra USA. Kongressen i Stockholm ble gjennomført 23. - 24. august i 1946, med representanter fra USA, Storbritannia, Holland, Danmark, Norge og Sverige.¹³⁵

Ideologiske uenigheter i befolkningsspørsmålet

Det har som tidligere vist lenge eksistert grupper som ønsker å redusere befolkningen på nasjonalt og globalt nivå, på ulike måter og av ulike grunner. Da en internasjonal organisasjon for familieplanlegging skulle opprettes på 1950-tallet ble det tydelig hvordan de ulike retningene utspilte seg og hvor store uenighetene kunne være.

Ottar var på slutten av 40-tallet en anerkjent og omdiskutert seksualopplyser, og mente at gjennom informasjon og forskning ville kvinner og menn gjøre informerte valg. Tidligere hadde hun vært for rasehygiene, og mente at bare de sterke burde reproducere,

¹³² Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/3. Fra Elise Ottesen-Jensen til Elna Orrmann. 20. november 1945.

¹³³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/3. Fra Elise Ottesen-Jensen til Nils Nielsen. 16. januar 1946.

¹³⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/3. Fra Kerstin Forslund til Elise Ottesen-Jensen. 14. august 1946.

¹³⁵ Margaret Sanger Papers Project. «Sanger's Second Act, Scene One: The Stockholm Conference.» Mer om konferansen senere i kapittelet.

i tillegg til å være en del av det svenske ny-malthusianske samfunn.¹³⁶ Etter hvert som hun reiste rundt og så nødvendigheten av kunnskap om seksualitet og mødre- og barnehelse, endret hun holdning og mente at opplysning var den beste metoden for å få kvinner til å føde færre barn. Ottar skrev i 1948 til Nisse at Sanger og den amerikanske bevegelsen stod nærmere en ny-malthusiansk tankemåte, noe som dermed kunne sette litt kjepper i hjulene for et godt internasjonalt samarbeid.¹³⁷ Dette fordi Ottar mente at RFSU hadde en annen fremgangsmåte for å hindre befolkningsvekst, nemlig opplysningsarbeid, og at de kanskje skulle finne noen andre de heller skulle samarbeide med om noe internasjonalt. Avabai Wadia har også påpekt at selv om Ottar var uenig med International Committee on Planned Parenthood (ICPP) på slutten av 40-tallet, så hun viktigheten av internasjonalt samarbeid som større enn de ideologiske meningene til aktørene, og at de måtte tenke på det store bildet.¹³⁸ Wadia fremhever altså Ottar som en aktør som fremmet dialog og samarbeid, på tvers av ideologiske uenigheter.

En annen intern konflikt i ICPP var spørsmålet om hvilken representant som skulle komme fra USA til England for å arbeide med familieplanleggingskomiteen der. Helena Wright hadde foreslått C.P. Blacker i et brev til Ottar, fordi han kunne jobbe frivillig og da kunne de frigjøre mer penger til forskning. Blacker var en britisk lege som var engasjert i arbeidet med befolkningskontroll, og med en tydelig interesse for rasehygiene. Ottar svarte at hun ikke ønsket han inn som representant fordi Blacker sitt mål hele tiden hadde vært rasebestemt fordi han mente at familieplanlegging kun gjaldt fargede mennesker i overbefolkede land.¹³⁹ Likevel var Blacker en av de som først hadde koblet sammen feministiske synspunkter for reproduksjon og eugenikk.¹⁴⁰ I selvbiografien til Ottar kommer det ikke frem noen uenigheter med Blacker, hun nevner arbeidet han gjorde, men ingenting personlig mellom de to. Dette kan tyde på at Ottars mening om Blacker, så vel som muligens Blackers meninger selv, endret seg i løpet av

¹³⁶ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.152. I tillegg abonnerte Ottar på det malthusianske tidsskriftet *The New Generation*.

¹³⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/4. Fra Elise Ottesen-Jensen til Nils Nielsen. 10. april 1948.

¹³⁸ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.140. ICPP er International Committee on Planned Parenthood og ble opprettet i England i 1948, av blant annet Ottar og Sanger. Mer om det senere i kapittelet.

¹³⁹ Ahluwalia, *Reproductive Restraints. Birth Control in India 1877-1947*, s.64. Connelly, *Fatal Misconception*, s. 168.

¹⁴⁰ Bashford, *Global Population. History, geopolitics, and life on earth*, s.223.

årene, og de gikk fra å være malthusianske og rasehygienisk basert, til å inkludere mer seksualitet, feminisme og opplysning. Dette gjaldt hele befolkningsbevegelsen på 1900-tallet.¹⁴¹ De ulike aktørene hadde ulike motivasjoner for arbeidet sitt, som opplysning, kvinners rettigheter, rasehygiene, frykt for ressursknapphet osv. Likevel ble svaret uansett ofte fødselsbegrensning, altså at færre barn burde fødes. Dermed kunne de på sett og vis bli enige om løsningen, selv om de ikke alltid var enige i hva problemet bestod i eller hvordan det best skulle angripes. Dette viser igjen at Ottar var en pragmatisk aktivist som så hensikten av å samarbeide, selv om man hadde uenigheter. På tross av disse uenighetene var Blacker, Ottar, Helena Wright og Sanger noen av de som var tilstede da grunnsteinene i IPPF ble dannet noen år senere.

Stockholm 1946 –gjennombruddet?

Samme året som RFSU skulle ha en kongress, besluttet Ottar å invitere flere fra det internasjonale miljøet.¹⁴² Over 250 delegater fra ulike land deltok, og fra USA kom Abraham Stone og kollegaen dr. Lena Levine, Sanger og Dorothy Brush. De britiske representantene hadde problemer med å finne finansiering til reisen, og dermed ble bare Edward Griffith sendt som representant.¹⁴³ Fra Holland kom doktor Conrad von Emde Boas som Ottar hadde blitt kjent med på et møte med WLSR. Ottar skrev i sin selvbiografi at hun ble nesten som en mamma for han, siden han var ung og uerfaren med å snakke foran folk, og hun måtte hjelpe han med mye.¹⁴⁴ Korrespondansen med von Emde Boas fortsatte, og likeledes deres samarbeid innenfor IPPF, noe som bekrefter et langt og vennskapelig arbeidsforhold. I følge Ottar handlet konferansen i Stockholm mye om å dele erfaringer med hvordan opplysning og fødselskontrollarbeidet gikk i de ulike landene, i tillegg til å løse regionale utfordringer. Leger, forskere, sosialarbeidere og aktivister holdt foredrag om fødselskontroll og prevensjon, og Ottar snakket om RFSUs arbeid og måten de kunne påvirke politikken

¹⁴¹ Bashford, *Global Population. History, geopolitics, and life on earth*. Se også kapittel 2 for mer informasjon om befolkningsdebattens utvikling.

¹⁴² Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.131.

¹⁴³ Edward Griffith var en britisk lege som kjempet for fødselskontroll, ga ut bøker om seksualitet og ekteskap og startet opp klinikker i England på 1930-tallet. Gjennom miljøet hadde han blitt kjent med Helena Wright, og fikk komme til Stockholm for å tale i 1946. Wellcome library. «Edward Fyfe Griffith.»

¹⁴⁴ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.131.

i Sverige. Hun hadde i tillegg 5 mål hun ønsket å dele, som skulle være utgangspunktet for felles mål:

- 1) Ethvert barn har rett til å være ønsket av begge foreldrene, og alle foreldre har rett til selv å bestemme hvor mange barn de vil ha.
- 2) Alle mennesker har rett til å skaffe seg vitenskapelig informasjon fra kompetent hold om fødselskontroll og sterilitet.
- 3) Alle barn har rett til å få seksualopplysning basert på forskning som en del av sin grunnleggende utdanning, for på den måten å kunne forberede seg til ekteskapet.
- 4) Alle institusjoner for høyere utdanning plikter å lære leger, sykepleiere og jordmødre om seksualitet og prevensjon.
- 5) Forskning omkring seksualitet og pålitelige, lett tilgjengelige prevensjonsmidler må få støtte.¹⁴⁵

Ottars viktigste punkt, og det som var nytt for mange, var punkt 3 som handlet om seksualundervisning for barn. Det var dette Ottar kjempet for i Sverige, og som hun skulle fortsette å kjempe for på internasjonalt nivå i årene fremover.¹⁴⁶

Mange av samtalene i Stockholm handlet om hvordan man kunne hjelpe de landene som var mest preget av nazistenes herjinger. Noe internasjonalt samarbeid for fødselskontroll kom ikke på agendaen før konferansens siste kveld. Ottar skyldte på språklige vanskeligheter, og misunte Sanger at hun hadde ”fått et verdensspråk i faddergave.”¹⁴⁷ På nettsiden *Margaret Sanger Papers Project (MSPP)*¹⁴⁸ står det at Sanger selv tok ordet under konferansen, og understreket viktigheten av å samle fødselskontrollorganisasjoner over hele verden.¹⁴⁹ Likevel gjorde språkproblemer det vanskelig å fullføre noe blant annet fordi mange delegater klagde på at de britiske og amerikanske tok for mange avgjørelser på egen hånd. Sanger var på sin side motivert til å arrangere en større konferanse, som skulle være under hennes ledelse. Dette kan tyde på noen interne motiver for bevegelsen, og med Sanger som arrangør ville den neste konferansen kanskje kunne handle mer om befolkningsreduksjon i forhold til fattigdom og ressurser, og hun kunne selv stå som leder.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.197.

¹⁴⁶ I Ottars selvbiografi er hun beskjedent med å nevne Stockholm konferansen, og den er kun fortalt om i korte trekk ut i fra hvem som deltok.

¹⁴⁷ Ibid. s.133.

¹⁴⁸ Margaret Sanger Papers Project var et prosjekt startet opp av Esther Katz og studenter ved New York University i 1985. Formålet med prosjektet var å forske på og publisere kilder fra den anerkjente fødselskontrollpioneren, og gjøre det mer kjent og tilgjengelig for verden.

¹⁴⁹ Margaret Sanger Papers Project, «Sanger's Second Act, Scene One: The Stockholm Conference.»

¹⁵⁰ Connelly, *Fatal Misconception. The Struggle to Control World Population*, s.131.

Selv om MSPP omtaler konferansen i Stockholm som liten, beskjeden og kun så vidt nevnt i historien til familieplanlegging¹⁵¹, var den ikke ubetydelig. Stockholmskonferansen brakte delegater fra flere land sammen, og de delte erfaringer om blant annet seksualitet, ekteskap og samliv. Dermed kunne de lære av hverandre. I tillegg gjorde konferansen at Sverige ble mer anerkjent og fikk en rolle som et land å se opp til når det kom til opplysning om seksualitet. Det var grunnet Ottars personlige engasjement for seksualopplysning. En komite som skulle spre informasjon om familieplanlegging over hele verden ble i tillegg opprettet, med Dorothy Brush som sekretær, og blant annet Ottar, Sanger, Abraham Stone og Lena Levine som medlemmer.¹⁵² Komiteen ble enige om en ny kongress i Cheltenham og første steg i retning en internasjonal organisasjon var tatt.

Flere konferanser og økende nettverk

Det internasjonale nettverket fortsatte å vokse, samtidig som arbeid ble gjort for befolkningskontroll og seksualopplysning i de ulike landene, på nasjonalt nivå. Som formann i *International Rescue and Relief Committee*, der Ottar hadde hjulpet flyktninger under krigen, opprettholdt hun brevkontakt med andre innenfor organisasjonen.¹⁵³ Francis Henson, representanten fra USA, hadde vært på besøk i Stockholm i 1946, og takket Ottar for gjestfriheten og skrev at det føltes som om de hadde kjent hverandre hele livet.¹⁵⁴ Ottar skrev med Dorothy Brush i USA, og leger i blant annet Brussel, Tyskland og England. Videre skrev hun med Edward Elkan, som hun hadde møtt for første gang i Zürich i 1930.¹⁵⁵ Han var en tysk lege som blant annet forsket på å injisere frosker med kvinners urin for å sjekke om kvinnene var gravide

¹⁵¹ Margaret Sanger Papers Project, «Sanger's Second Act, Scene One: The Stockholm Conference.»

¹⁵² Katz, «The Selected Papers of Margaret Sanger. Volume 4: Round the world for birth control, 1920-1966.» (Suitters, *Be Brave and Angry*. s.19-21) Hele komiteen bestod av Einar Tagen, Nils Nielsen, Ottar (Sverige), Margaret Sanger, Dorothy Brush, Abraham Stone, Lena Levine (USA), Conrad van Emde Boas (Nederland), Boris Belonski (Danmark), Leo Kaprio (Finland), Christine Bruusgaard (Norge), og Edward Griffith (England).

¹⁵³ *International Rescue and Relief Committee* ble opprettet i 1933 for å hjelpe tyskere som led under Hitlers regime. Sverige spilte en sentral rolle for organisasjonen under andre verdenskrig, da de tok imot mange tyske og jødiske flyktninger. Ottar var den svenske lederen frem til hun sa opp i 1959 grunnet at hun ble president for IPPF, og ville få for mye å gjøre.

¹⁵⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/3. Fra Francis Henson til Elise Ottesen-Jensen. 12. juni 1946.

¹⁵⁵ Ottesen-Jensen, *Og livet skrev*, s.160.

eller ikke. Elkan hadde også kontakt med A.P.Pillay, en indisk lege, kjent som opplyser om det ideelle seksualliv, og sex for nytelse, mye likt det Ottar stod for. Han var æresmedlem i *Sholapur Eugenic Society*, et indisk rasehygienisk samfunn, fra 1929 til 1934, og hadde jevnlig kontakt med eugenikk-samfunnet i London.¹⁵⁶ Her er enda et eksempel på at meninger og arbeid for befolkningskontroll gikk inn i hverandre på den tiden, etter som Pillay både var for opplysning om seksualitet, samtidig som han så rasehygieniske argumenter som nyttige. Pillay var skribent og redaktør for tidsskriftet *Marriage Hygiene*, som bestod av sammensatte tekster fra hele verden. Han hadde jevnlig kontakt med Dhanvanthi Rama Rau, og var med på opprettelsen av FPAI hjemme hos henne i 1949.¹⁵⁷ Marc Lanval i Brussel foreslo at Ottar skulle sende sitt bidrag til han i 1947 for å publisere i *Marriage Hygiene*. Om hun gjorde dette er usikkert, men gjennom Elkan og Lanval ble altså Pillay en av Ottars første kontakter i India.

Opprettelsen av ICPP og noen finansielle utfordringer

23. - 29. august 1948 arrangerte Family Planning Association London en ny konferanse i Cheltenham i England. Etter Sangers ønske diskuterte delegatene problemet med ressurser i forhold til verdensbefolkningen, i tillegg til å opprette *International Committee on Planned Parenthood (ICPP)*, organisasjonen som var forløperen til IPPF.¹⁵⁸ Den bestod da av medlemslandene USA, Storbritannia, Sverige og Holland. 31. august 1948, like etter kongressen, skrev Elkan til Ottar at han følte at konferansen ikke var representativ fordi store land som Sør-Afrika, Australia og Italia ikke var representert. Likevel avsluttet han brevet med å si at han ikke lenger følte seg så ”isolert i en fiendtlig verden” og at det var fint å møte likesinnede.¹⁵⁹ Ottar skrev i ettertid et brev til Nisse der hun uttrykte at programmet for konferansen i England hørtes ensidig ut, men at siden Sanger var den som finansierte den kunne hun ikke si noe på dette. Likevel avsluttet hun med at ”Det viktigaste tycker jag emellertid är de personliga kontakter vi får genom att komma samman.”¹⁶⁰ I tillegg besluttet Ottar og Nisse, som

¹⁵⁶ Ahluwalia, *Reproductive Restraints. Birth Control in India 1877-1947*, s.29.

¹⁵⁷ Rama Rau, *An Inheritance: The memoirs of Dhanvanthi Rama Rau*, s.245.

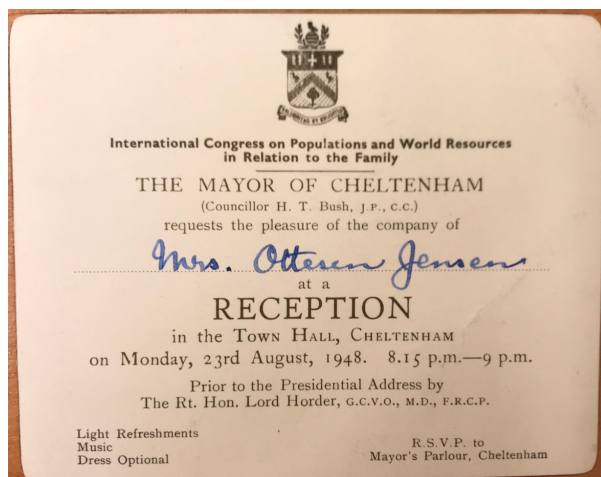
¹⁵⁸ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.135.

¹⁵⁹ (Min oversettelse). «I no longer feel so completely isolated in this hostile world.» Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/4. Fra Edward Elkan til Elise Ottesen-Jensen. 31. august 1948.

¹⁶⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/4. Fra Elise Ottesen-Jensen til Nils Nielsen. 10. april 1948.

svenske representanter for ICPP, at RFSU etter konferansen skulle gi 30 000,- svenske kroner til det internasjonale sekretariatet. Ottar viste altså igjen en vilje til å prioritere internasjonalt samarbeid, på tross av uenigheter om innretningen av dette, og RFSU støttet dette arbeidet økonomisk.

Den 25. oktober samme året sendte Elkan et brev til Ottar, der han skrev at det internasjonale sekretariatet ikke fikk gjort mye grunnet lite finansiell støtte, men at Margaret Pyke og Helena Wright nå var blitt valgt inn. Med deres kontakter og nettverk håpet Elkan det ville skje mer fremover.¹⁶¹ Noe effektivt internasjonalt samarbeid virket fortsatt å la vente på seg, og selv om lokale organisasjoner fortsatte arbeidet sitt tok det lengre tid å bygge opp igjen etter krigen. Ofte fordi andre saker ble prioritert, og offentlig finansiering til familieplanleggingsprosjekter enda ikke fantes. Likevel var de to første konferansene med på å etablere internasjonale kontakter, og et nettverk som skulle føre til økt samarbeid, og også mer kontakt med Sør-Asia. Ottars uttalelse over viser også at hun selv var opptatt av å aktivt knytte forbindelser og skape nettverk, og var bevisst på hvor viktige disse internasjonale samlingene var for nettopp dette.

Bilde 1: Ottars velkomst til Cheltenham i 1948. Funnet på

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

Rolig start for det internasjonale samarbeidet

Fra årene 1949 og 1950 fantes det lite internasjonal korrespondanse fra Ottar sin side på Arbetarrörelsens arkiv i Sverige, også lite mottatt. I India ble Family Planning

¹⁶¹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/4. Fra Edward Elkan til Elise Ottesen-Jensen. 25. oktober 1948.

Association of India (FPAI) opprettet i 1949, og trolig har Ottar reist i Asia på denne tiden. I Sverige var hun opptatt med Ottargården, mødre hjemmet der enslige mødre med nyfødte barn kunne komme for å lære å ta vare på barnet, borte fra samfunnets dømmende blikk. Jordmødre og sykepleiere stod klare utenfor sykehuset etter fødsel, og fraktet mødre og barn til huset der de kunne være sammen og i fred. For en trygghet det måtte være, mente Ottar selv.¹⁶² I tillegg var abortspørsmålet stadig fremme i svensk politikk, og RFSU arbeidet aktivt med å legalisere abort. De var for at abort skulle kunne gjennomføres på sosialt grunnlag, det vil si om kvinnen ikke kunne ta vare på barnet grunnet økonomi, bosituasjon osv.

Fra 1951 var det tydelig at Ottar hadde økt kontakt med spesielt England. Hun skrev med Helena Wright i 1952, og lovet å komme på personlig besøk til henne i løpet av året.¹⁶³ Helena arbeidet også på et laboratorium med graviditetstester og tester på frosker, samme metode som Edward Elkan. Ottar og Helena reiste sammen i årene før konferansen i Bombay i 1952, og sammen med Abraham Stone reiste de til India, Polen, Israel og Tyskland for å forelese og gi tips om hvordan opprette og drive en organisasjon.¹⁶⁴ Dette kan ses på som et tegn på Ottars vilje til å skape internasjonalt samarbeid. Helena hadde også vært på besøk i Sverige ved flere anledninger, også før krigen, for å se Ottar sitt arbeid.¹⁶⁵ De videreførte på en måte arbeidet til Sanger og How-Martyn fra 30-tallet med å reise rundt og forelese. Selv om det i India allerede ble forsket på befolkning, og klinikker for fødselskontroll hadde åpnet, var det viktig å opprettholde kontakt slik at det internasjonale samarbeidet skulle fungere og de kunne bruke hverandres kunnskap.¹⁶⁶ Opplysningsarbeidet til Ottar hadde fra før spredt seg i Skandinavia, men fra slutten av 40-tallet er det tydelig at flere land også utenfor Europa fikk oppleve Ottars gnist og entusiasme for seksualundervisning. Helena var på den tiden i det engelske styret av ICPP, og det var derfor naturlig at hun og Ottar hadde mye kontakt fordi Ottar var den svenske representanten. Av dette fremgår det at det internasjonale samarbeidet gikk treigt i starten, og at mye organisering måtte på plass før det ble effektivisert. Som Connelly skriver var det ofte fordi arbeidet med

¹⁶² Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.27.

¹⁶³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Elise Ottesen-Jensen til Helena Wright. 6. februar 1952.

¹⁶⁴ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.136.

¹⁶⁵ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.260.

¹⁶⁶ Bashford, *Global Population*, s. 219.

familieplanlegging måtte drives av folk med penger og tid, og frivillige som ville opprette organisasjoner og klinikker i sine land.¹⁶⁷

Ottar hadde også korrespondanse med Planned Parenthood Federation of America, som da var under ledelse av George Cadbury.¹⁶⁸ Han henvendte seg til Ottar og ønsket informasjon og brosjyrer fra svenske leger om fremgangen landet hadde hatt, i tillegg til RFSU og deres arbeid.¹⁶⁹ De holdt på med et internasjonalt tidsskrift om familieplanlegging, som skulle bli utgitt i starten av 1952. I den forbindelse utvekslet de informasjon om hvordan arbeidet gikk, og også hvem som eventuelt kunne tenke seg å skrive bidrag til tidsskriftet. Tidsskriftets navn var *Around the World News of Population and Birth Control*, og dette ble IPPFs hovedpublikasjon fra november 1952.¹⁷⁰ *News* kom ut for første gang i januar 1952 publisert av ICPP, og ble finansiert av Brush Foundation i USA.¹⁷¹ Den ble utgitt på åtte språk, og ble en viktig kontakt mellom de eldre og de nye familieplanleggingsgruppene. Fra konferansen i Stockholm i 1946 til 1952 vokste Ottars internasjonale nettverk sakte men sikkert, det ble større vilje til internasjonalt samarbeid, og man begynte å se tendenser til å samle alle ideologiene rundt befolkning under en organisasjon.

Det internasjonale nettverket samles

Uenigheter mellom Holland og USA

8. september 1952 fikk Ottar et brev fra Conrad von Emde Boas, den hollandske representanten i ICPP. Han skrev at den andre konferansen om familieplanlegging i 1951 opprinnelig var planlagt å finne sted i Holland, men at amerikanerne hadde ”kuppet” den, og at den nå var planlagt å finne sted i India.¹⁷² I og med at Sanger hadde skrevet et brev til Rama Rau personlig og spurte om de ville arrangere det¹⁷³, gir det noe mening at von Emde Boas følte at konferansen ble kuppet. Han uttrykte at

¹⁶⁷ Connelly, *Fatal Misconception*, s.166.

¹⁶⁸ George Cadbury og hans kone Barbara Cadbury var ledende skikkelser innenfor fødselskontrollbevegelsen i USA og Canada, og var med på opprettelsen av flere familieplanleggingsorganisasjoner.

¹⁶⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra George Cadbury til Elise Ottesen-Jensen. 20. november 1951.

¹⁷⁰ Margaret Sanger Papers Project. «International Committee on Planned Parenthood.»

¹⁷¹ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.166.

¹⁷² Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Conrad von Emde Boas til Elise Ottesen-Jensen. 8. september 1952.

¹⁷³ Rama Rau, *An Inheritance: The memoirs of Dhanvanthi Rama Rau*, s.255.

amerikanerne, spesielt Margaret Sanger, og resten av medlemmene hadde ulike syn på familieplanlegging: amerikanerne med fokus på befolkningsreduksjon, og svenskene og hollendere med fokus på opplysning om seksualitet og helse. Dermed meldte han fra om at hverken han eller noen hollandske representanter ville bli å finne på kongressen i Bombay i 1952. Han skrev at han delte sitt syn med Pillay i India, som var enig og som allerede hadde fraskrevet seg ansvaret i arrangementskomiteen. Von Emde Boas håpet at siden han visste at Ottar delte noe av det samme synet, at hun ville delta i India med det i tankene og representere deres synspunkt. Brevet er signert med "lots of love" fra Magda, kona til Conrad, og underskrevet av Conrad. Dette kan tyde på et nært vennskapelig forhold, og ikke bare arbeidsrelatert korrespondanse. Ekteparet von Emde Boas var med å starte bevegelsen om familieplanlegging i Holland, og da kan det hende at de gjerne ville beholde de opprinnelige ideene, heller enn at amerikanerne skulle få styre alt. Allerede i 1947 hadde Sanger hatt noen problemer med von Emde Boas, og hadde ikke ønsket å ha ham på konferansen i England grunnet hans politiske syn.¹⁷⁴ Da hadde Ottar og noen av de andre medlemmene beskyttet ham, og Sanger fikk ikke sin vilje. Dette tyder på at uenigheten i 1952 kanskje stammet tilbake fra noe som hadde skjedd tidligere, men om det var tydelige ideologiske motsetninger eller bare et ønske om lederskap er vanskelig å fastslå.

Senere samme høsten skrev von Emde Boas et nytt brev, mer formelt denne gangen. Brevet var skrevet til Vera Houghton, sekretæren i ICPP, og hun sendte det videre til alle medlemmer i ICPP. "With regard to the so called "World Conference"", begynner han, der frasen "so called" legges spesielt merke til.¹⁷⁵ Med den såkalte verdenskonferansen mener han den som skal være samme året i Bombay, og ved å skrive såkalte uttrykker han noe misnøye allerede her. Han viser til skriftlige avgjørelser som ble tatt i 1951 på møte med komiteen, der de bestemte at den neste internasjonale konferansen om befolkning og verdensressurser skulle være i Stockholm i 1953. Den skulle være organisert av ICPP. Han mente at de indiske arrangørene, uten å inkludere de ikke-amerikanske medlemmene, hadde uttrykt at det skulle være en internasjonal kongress. Det ble også skrevet i *News* fra ICPP at det var en internasjonal kongress flere ganger, og at Margaret Sanger Research Bureau hadde publisert artikler

¹⁷⁴ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.198.

¹⁷⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Conrad von Emde Boas til Vera Houghton. 3. oktober 1952.

som flere ganger var motstridende til beslutningene ICPP hadde gjort.¹⁷⁶ Von Emde Boas fortsatte med at amerikanerne og *News* "...tvang sine egne holdninger over på ICPP".¹⁷⁷ Han mente at konferansen i Bombay ikke kunne bli sett på som den andre internasjonale konferansen om familieplanlegging og verdensressurser, for den hadde de blitt enige om at skulle være i Stockholm i 1953. Han håpet likevel at det kom mange delegater og folk som var interessert i familieplanlegging, men at konferansen som var planlagt i Stockholm skulle være den neste internasjonale i ICPPs lederskap. Mange krefter ønsket en tettere grad av internasjonalt samarbeid, men selv om en internasjonal familieplanleggingsorganisasjon hadde blitt dannet eksisterte det fremdeles uenigheter om både innretningen og driften av denne.

Svaret til von Emde Boas kom fra de to som ledet sekretariatet i England, Helena Wright og Margaret Pyke.¹⁷⁸ De skrev at de allerede hadde gjort noen endringer siden møtet i 1951, og at de hadde sendt disse rundt til komiteens medlemmer. De hadde imidlertid ikke mottatt noe svar eller innsigelser fra Holland eller von Emde Boas. Konferansen i Sverige skulle som planlagt skje i 1953, så ingen endringer var foretatt på det punktet. Grunnet stort behov for familieplanlegging i India og at den indiske konferansen kunne åpne opp for mange muligheter, hadde det vært uklokt av ICPP å ikke hjelpe til eller delta. De skrev at det ikke var noe snakk om i programmet for Bombay å stifte noe fast internasjonalt, men at muligheten var der i og med at så mange skulle komme fra ulike land. De spurte derfor om det ikke var noen mulighet for at representanter fra Holland kunne delta. Til slutt skrev de at de ikke godtok tonen i brevet hans, eller holdningen til de amerikanske medlemmene med tanke på finansieringen. Uten den fantastiske støtten fra USA både økonomisk og i arbeid ville ikke ICPP ha overlevd ett år engang. Dette viser at den amerikanske støtten var betydelig i starten, og muligens avgjørende for levedyktigheten til ICPP.

¹⁷⁶ Margaret Sanger Research Bureau var en fødselskontrollklinikk i USA, som senere skulle vokse seg stor og bli en del av Planned Parenthood Federation of America. Margaret Sanger Papers Project. «Margaret Sanger Research Bureau.»

¹⁷⁷ (Min oversettelse). «It can hardly be denied therefore, that in this case as in some others American members of the ICPP, or private American people, interested in the Planned Parenthood Organisation, forced their own attitude on to the international committee.» Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Conrad von Emde Boas til Vera Houghton. 3. oktober 1952.

¹⁷⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Helena Wright og Margaret Pyke til Conrad von Emde Boas. 10. oktober 1952.

Ottar engasjerte seg naturlig nok i diskusjonen med kollegaene, kanskje som en slags mellomperson, og en megler, og skrev til von Emde Boas 18. oktober.¹⁷⁹ Hun var veldig forståelsesfull og mente at begge sider hadde rett. På en måte syntes hun det var befriende å høre hva Conrad mente, og at det var uheldig at det meste av finansieringen kom fra USA. Likevel syntes hun at det var leit at Holland kritiserte det så mye, for så å ikke møte opp på konferansen i Bombay slik at de heller kunne finne ut av dette der. Hun syntes også at den hollandske organisasjonen kunne bidra til å skaffe finansiering, ettersom de hadde vært med fra starten og også hadde flere internasjonale kontakter. Ottar la frem noen punkter i forhold til organiseringen av konferansen i Bombay, og påpekte at den var organisert av FPAI, og ikke ICPP. I tillegg ville hun at de ulike landene skulle ha ansvar for sine programmer lokalt, og at de i det internasjonale kun diskuterte det som påvirket alle. Man kunne ikke tvinge den svenske metoden på alle andre medlemsland, de måtte selv finne ut av hvordan de skulle løse det. Hun ville heller ikke diskutere problemer innad i ICPP på konferansen i Bombay, fordi den var arrangert av FPAI, og det ble upassende å ta interne konflikter der. I samme brev understreker Ottar også at det i programmet står at det er en konferanse, og ikke en kongress. Muligens var det her litt av misforståelsen lå. En kongress er definert som et møte med medlemmer av en spesiell organisasjon der de diskuterer temaer som de ønsker å ta opp. En konferanse er et mer åpent møte der temaene er flere og det er åpent for diskusjoner, deling av informasjon og problemløsning.¹⁸⁰ I og med at det stod konferanse i programmet for ICPP var det kanskje mindre offisielt enn kongress, og det var i Sverige den nesten kongressen skulle være. Kanskje det er derfor Ottar og noen andre mener at det var i Stockholm i 1953 at IPPF ble opprettet på ordentlig. Muligens var von Emde Boas opptatt av forskjellen på de to, og at bestemmelsene fra før skulle holdes, slik at det hele var en misforståelse. For det er ikke imot beslutningene å holde en konferanse, i og med at det da innebærer deling og spredning av informasjon for flere mennesker fra ulike organisasjoner og grupper, og ikke nødvendigvis noen store beslutninger.

¹⁷⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Elise Ottesen-Jensen til Conrad von Emde Boas. 18. oktober 1952.

¹⁸⁰ International Congress and Convention Association. «FAQs.»

Fra denne korrespondansetråden er det tydelig at det var en del ulike meninger om hva ICPP skulle være i starten. I tillegg, som i mye annet samarbeid, virket det som om noen trakk mer i tråder enn andre, denne gangen USA. Samtidig var dette heller kanskje ikke så merkelig da det var de som sto for det meste av finansieringen. På den andre siden virket det som at meldingen om at fødselskontroll var et internasjonalt problem nådde frem, men måtte løses mer lokalt. Også at de innad måtte løse sine konflikter for å kunne bygge fremover og hjelpe andre. Konflikten endte med at hollenderne boikottet konferansen i Bombay, mens FPAI ble avhengige av Sanger for hennes finansielle bidrag og støtte for å gjennomføre konferansen.¹⁸¹ På en måte fikk von Emde Boas rett, men på en annen side var det også riktig å ha konferansen i India når det var der fødselskontroll var et sterkt behov, og de fikk rekruttert flere medlemsland i Asia. Meningsutvekslingene understreker videre Ottesen-Jensens rolle som mellommann mellom de ulike retningene i befolkningsarbeidet, og hennes vilje til å skape dialog på tvers av uenigheter. Igjen viser dette at Ottars ønske om internasjonalt samarbeid på befolkningsområdet var viktigere for henne enn å skape enighet om en tilnærming til familieplanlegging og befolkning.

Personlig korrespondanse med Helena Wright i starten av 1952

I januar 1952 skrev Helena til Ottar, et personlig håndskrevet brev.¹⁸² Det inneholdt både personlige og arbeidsrelaterte opplysninger. For eksempel takket hun for sjokoladen Ottar hadde sendt, og sa det smakte kjempe godt, og skrev om hvor hyggelig det var at Ottar tenkte på de på Englandskontoret. Deretter skrev hun om det internasjonale samarbeidet, og at finansieringen rundt det var vanskelig. Amerikanerne ville ha noen egne representanter på kontoret i England siden hovedsetet var der, og de virket opptatt av ”store navn”. Helena foreslo som nevnt C.P. Blacker, men var bekymret for hva de hollandske ville si. Hun avsluttet på personlig vis, med at hun håpet at Ottar ville besøke England og at da måtte hun bo hos dem. Dette tyder på et nært vennskap mellom de to da de sendte hverandre gaver og oppmerksomheter, og kunne bo hos hverandre når de var på besøk. I tillegg ser vi at forholdet til de hollandske representantene fremdeles virket litt anspent, siden Helena var bekymret for deres mening.

¹⁸¹ Connelly, *Fatal Misconception*, s.167.

¹⁸² Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Helena Wright til Elise Ottesen-Jensen. 13. januar 1952.

Ottar svarte på brevet til Helena, og skrev naturligvis på engelsk, en engelsk som blant annet Sanger hadde kommentert tidligere i et brev til Dorothy Brush i 1946: ”Screamingly funny with her extraordinary dictionary English.”¹⁸³ Hun skrev at komiteen ikke måtte godta at Amerika dikterte organisasjonen på den måten.¹⁸⁴ I tillegg understreket hun at det var farlig å bygge opp en organisasjon basert på donasjoner fra privatpersoner, fordi hvis de da plutselig bestemmer seg for å ikke støtte mer, så er det slutt for organisasjonen og arbeidet. Ottar skrev at hun allerede for to år siden hadde foreslått å invitere flere organisasjoner for å få mer støtte, fordi de må være økonomisk uavhengige av privatpersoner. Brevet ble avsluttet med en vennlig tone, der Ottar nevnte at hun følte seg nesten som en del av Helenas familie.

21. august 1952 fikk Ottar et nytt brev av Helena, som startet hvert brev med ”My dear Lise.”¹⁸⁵ Kjært barn har mange navn, og det gjelder i høyeste grad Elise Ottesen-Jensen. Hun hadde hengt opp brevet fra Ottar på kontoret i England slik at alle ansatte kunne se, og så de visste at Ottar tenkte på dem. Dette kan tyde på at Ottar hadde høy status blant sine engelske kollegaer, og ble sett opp til av mange. Helena var sikker på at konferansen i Bombay ikke skulle ødelegge for Ottar sin konferanse i Stockholm som skulle arrangeres året etter. Hun skrev at de fra Holland ikke lot høre fra seg, og dermed antok de at alt var greit, og at konferansen i Bombay kunne kalles internasjonal fordi delegater fra mange ulike nasjoner var invitert, selv om denne altså ikke var arrangert av ICPP. Hun foreslo at komiteen burde møtes når de likevel var samlet i Bombay, bare for å treffes og diskutere temaer de kunne ta opp på Stockholm konferansen. Hun avsluttet med høflige fraser og hilste fra mannen Peter. Helena og Ottar sin korrespondanse tyder på at det internasjonale samarbeidet var preget både av nært vennskap og mer arbeidsrelaterte saker, og det var det som drev familieplanleggingsbevegelsen fremover de første årene.

¹⁸³ Margaret Sanger Papers Project. «Sanger's Second Act, Scene One: The Stockholm Conference.» MS to Brush, July 9, 1946.

¹⁸⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Elise Ottesen-Jensen til Helena Wright. 6. februar 1952.

¹⁸⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Helena Wright til Elise Ottesen-Jensen. 21. august 1952.

IPPF opprettes i Bombay 1952

11. november 1952 skrev Ottar et brev til den Internasjonale Unionen for Barns Velferd i Genève.¹⁸⁶ Hun fortalte at hun ønsket å delta på den internasjonale konferansen om sosialarbeid som skulle finne sted i Bombay 5. - 12. desember. Hun skrev at hun ønsket svar fort, da hun skulle reise til India snart i forbindelse med den internasjonale konferansen om familieplanlegging. Altså var det to ulike konferanser som skulle finne sted i India samme året og Ottar ville delta på begge da hun muligens så sammenhengen mellom sosialarbeid og familieplanleggingsprosjektet, og kunne skaffe seg nye kontakter.

I Bombay i 1952 ble IPPF offisielt opprettet. FPAI hadde organisert konferansen, med hjelp fra Sanger og andre aktører. Møtet ble åpnet av Indias visepresident, Shri Radhakrishnan. Over 500 deltagere fra 16 land deltok. Ottar var sjokkert over tilstanden i India, og byen som var preget av både velstand og ekstrem fattigdom, med barn som sov og bodde på gaten. Sushila Gore la fram en rapport om FPAIs arbeid, om klinikkene og rådgivningskontorene. Ottar bodde hos Gore-familien under oppholdet, og de fikk en nær kontakt og et vennskap som skulle vare livet ut. Ottar holdt også en tale på konferansen, der hun fortalte om Sveriges preventivlover og RFSUs arbeid. Hun påpekte spesielt arbeidet med seksualopplysning, og viktigheten av informasjon til barna. Det ble holdt et kurs i preventivteknikk ledet av blant annet Helena Wright og Hannah Peters.¹⁸⁷ Enkelte medlemmer av ICPP-komiteen møttes daglig under konferansen for å diskutere forslag for hvordan IPPF skulle være. De ble enige om å dele opp i ulike regioner, der hver region fikk velge en direktør/president og bestemme målsettinger ut i fra deres behov.¹⁸⁸ Dette var i tråd med det Ottar hadde skrevet til von Emde Boas tidligere, om at hvert land selv skulle ha ansvar for sine programmer for familieplanlegging. Hovedsekretariatet skulle fortsatt være i London. IPPF bestod nå av de fire landene fra ICPP, i tillegg til India, Hong Kong, Singapore og Vest-Tyskland.¹⁸⁹ I Bombay møtte Ottar mange flere aktivister som hun skulle ha kontakt med for det videre samarbeidet, og det ble besluttet at de skulle møtes året etter i Stockholm.

¹⁸⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Elise Ottesen-Jensen til International Union for Child Welfare. 11. november 1952.

¹⁸⁷ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.147.

¹⁸⁸ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.207.

¹⁸⁹ Connelly, *Fatal Misconception*, s.168.

Bilde 2: Ottar avbildet med Sanger (fv), Abraham Stone og Rama Rau. På konferansen i Bombay i 1952.

Nære vennskap i India

17. desember 1952 fikk Ottar et håndskrevet brev fra Sushila Gore, skrevet på papir fra Godfrey-klinikken der hun arbeidet på den tiden.¹⁹⁰ Godfrey-klinikken var en av de første som FPAI opprettet, og den tilbød informasjon om mødrehelse og barn, og leger, sykepleiere og sexologer stod klare til å hjelpe. Sushila nevnte at hun deltok på barnevelferdskonferansen, som ble arrangert etter familieplanleggingskonferansen i Bombay, men som ikke hadde vært like vellykket i hennes mening. Det at hun forteller Ottar om den konferansen tyder på at Ottar kanskje ikke fikk delta på den, selv om hun hadde henvendt seg til organisasjonen på forhånd. Det at konferansene ble arrangert i India tyder likevel på økt interesse for familieplanleggingsarbeid i Asia, og at det åpnet for mange nye arbeidsplasser for både helsepersonell og frivillige. Sushila avsluttet med at hun hadde det så hyggelig da Ottar var på besøk, og at hele familien savnet henne og hilste. Ottar bodde hos familien Gore under sitt opphold i Bombay, noe de alle satte stor pris på og syntes var spennende. Ottar var tydelig fascinert av India og indisk kultur, og vice versa. Datteren til Sushila hadde invitert alle venninnene sine hjem fra

¹⁹⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 17. desember 1952.

skolen en dag bare for å se på Ottar og høre henne prate.¹⁹¹ Ottar fikk også være med til sommerhuset deres, der hun fikk sove ute en natt under åpen stjernehimmel, noe hun skulle huske resten av livet.¹⁹²

Bilde 3: Ottar avbildet med familien Gore i 1952. Fv: Sushila, Mary Langford og Sashi.

Samme dato som Sushila sendte brev, 17. desember 1952, fikk Ottar også et brev fra mannen hennes, Sashi Gore sendt til Imperial Hotel i New Delhi. Dette mottok hun sannsynligvis rett før hjemreisen til Sverige. Ottar hadde reist rundt i Sør-India for å besøke Mary Langford, en amerikansk lege som jobbet i India og som også hadde kontakt med Gore-familien. Sashi skrev at han var lei seg for at han ikke kunne komme og møte henne i Delhi, men at han hadde noe viktig arbeid å ta seg av i Bombay. Han skrev at de hadde vært på sommerhuset sitt igjen, og skulle ønske Ottar var med. Han avsluttet med hyggelige jule-og nyttårsønsker.¹⁹³ Det er tydelig at Ottar hadde gjort et sterkt inntrykk på familien Gore, som allerede etter noen få uker savnet henne og skrev til henne. Begge to skrev brev til Ottar samtidig, noe som muligens betød at de ville at hun skulle vite at de satte veldig pris på at hun var hos dem. Det at de fortalte hverandre om personlige hendelser, jobb og helse gjør at dette forholdet, på samme måte som

¹⁹¹ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.151.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Sashi Gore til Elise Ottesen-Jensen. 17. desember 1952.

Ottars relasjon til Helena Wright, bar preg av både vennskap og arbeid, og gjennom Sushila og familien hadde Ottar knyttet enda sterkere bånd til Asia.

Konklusjon

Gjennom mange ulike arenaer og organisasjoner skaffet Elise Ottesen-Jensen seg kontakter over hele verden. Som kapittelet har vist, samlet hun mange av disse snart etter krigen, til en felles konferanse i Stockholm i 1946. Her kunne Ottar presentere sin ambisjon om å stifte noe internasjonalt, og sammen med deltakerne legge planer for dette. I Cheltenham ble ICPP opprettet og i Bombay i 1952 endret organisasjonen navn, fikk flere medlemmer, og ble til IPPF. På tross av varige uenigheter mellom aktivister i USA og Europa om innhold og organisering, ble altså en internasjonal organisasjon etablert, og denne skulle fortsette å vokse, faktisk helt frem til i dag. Ottar tok altså initiativet til å samles internasjonalt, og var en sentral deltaker i den videre prosessen. Hennes innflytelse er tydelig i det internasjonale samarbeidet gjennom hva hun hadde fått til i Sverige, gjennom hennes personlige egenskaper som agitator og opplyser, og gjennom hennes aktive søken etter samarbeid på tvers av landegrenser og ulike organisasjoner. Mot slutten av 1952 dro Ottar tilbake til Stockholm for å feire jul og nyttår, med masse planer for det kommende året, og for en internasjonal bevegelse som skulle vokse seg enda større. I Stockholm i 1953 skulle de legge noen grunnleggende prinsipper for organisasjonen, og Ottar fortsatte å reise rundt til medlemsland for å besøke og få inspirasjon. Dette og den videre internasjonale utviklingen blir temaet i neste kapittel.

Kapittel 4: Konferansen i 1953, og utviklingen av IPPF

For Elise Ottesen-Jensen handlet året 1953 mye om å opprettholde og utvikle kontaktene som hadde blitt skapt frem mot konferansen i Bombay i 1952. Hun korresponderte med representanter for familieplanlegging og andre sosialarbeidere i flere land. Hun arrangerte en ny konferanse i Stockholm, og vennskapet og samarbeidet med Sushila Gore og andre familieplanleggingsarbeidere i India utviklet seg videre. Ottar uttalte at hun følte at IPPF ble ordentlig opprettet i Stockholm i 1953, i og med at det var der mange offisielle beslutninger om organisasjonen ble tatt. Videre i 1954 og 1955 er det tydelig at flere av befolkningsaktivistene lente seg på Ottar og Sverige for inspirasjon og råd til hvordan drive med familieplanlegging, og spesielt prevensjonsteknikker. Flere ønsket tips om hvordan drive en klinikk, undervisning av helsepersonell, lærere og andre i seksualopplysning, og hva innholdet burde være i brosjyrer og i andre informasjonskanaler. Det interessante var at Ottar var den som ble forbundet med arbeidet og spurt om råd, på tross av at hun selv ikke var utdannet lege. Det sier noe om hvor sentral hun var i dette arbeidet, og også noe om hennes personlige egenskaper som opplyser og befolkningsaktivist. Ottar fremstod som en som var imellom de kontroversielle standpunkter, siden hun selv vektla samarbeid, heller enn konflikt og uenighet.

Stockholmkonferansen 1953

I mai skrev Sushila til Ottar og takket for at hun hadde sendt programmet for konferansen i Stockholm, og at det så bra ut, men at hun gjerne ville komme med et forslag. Hun ville gjerne ha med et lite innslag eller en artikkel om hvordan situasjonen egentlig var i de asiatiske landene når det kom til familieplanlegging:

I find that the Western Nations though aware of some of our problems, they are not fully conscious of the difference in attitude and approach in this country. against the existing conditions in the Western countries, who are at least fifty years ahead of us in Scientific work and population, who has also developed a scientific acceptance of latest developments, in social and other aspects. With a poor and uneducated country we have greatly to rely on the generosity of the Western Countries, it is therefore essential that the International delegates

realise the problems and their approach which must essentially differ from that of the Western Countries.¹⁹⁴

Selv om Sushilas syn på vestlig innblanding ikke gjaldt alle, er det et viktig poeng at ikke de vestlige metodene for familieplanlegging skulle implementeres direkte i de asiatiske landene, men tilpasses i forhold til den eksisterende situasjonen der. Tydeligvis delte Sushila og Ottar dette synet, om at det var viktig å inkludere indiske aktivister, leger og andre i kampen for familieplanlegging for at det på best mulig måte skulle tilpasses indiske forhold, og ikke bli Vestens forsøk på å kontrollere resten, igjen. Muligens hadde Ottar også lært denne holdningen av Sushila og flere indiske kollegaer etter hvert som hun foretok flere reiser i Asia. I et intervju med *Dagbladet* i 1973 sa Ottar følgende:

I U-landene må vårt opplysningsarbeid dessverre starte ovenfra. Derfor er IPPF en overklasseorganisasjon. Men de fattige har krav på å få del i overklassens kunnskaper. Vi må vise varsomhet når vi begir oss ut til menneskene i u-landene. Det går ikke å skjære alle ulike land og ulike kulturer over en kam: vi må utdanne u-landenes egne, vi må vise u-landene respekt og tillit.¹⁹⁵

Sushila skrev videre at når det gjaldt konferansen i Stockholm var det vanskelig å finne finansiering til reisen, men FPAI hadde skaffet litt og besluttet at Mr. Chandrashekhar, minister i Ministry of Health and Family Planning, skulle reise.¹⁹⁶ Rama Rau skulle også delta, da hennes reise ble finansiert av IPPF i og med at hun var visepresident for organisasjonen. I dette brevet kommer også vennskapet og samarbeidet mellom Sushila og Rama Rau tydeligere frem:

The Indian Navy has still not released me for the new work. Lady Rama Rau is trying her best. If they dont she has even asked me if I would be willing to resign from the job. I have told her "if you really think it would help from the point of view of a National cause I am willing to do so."¹⁹⁷

Det viser at Sushila respekterte Rama Rau sin rolle som sjef for FPAI, og som rådgiver. I likhet med Ottar var også Sushila opptatt av at familieplanlegging var den store saken, og at det var viktigere enn personlige synspunkter. Dette brevet ble skrevet på maskin, men det er tydelig at Sushila ønsket å si mer etter hun var ferdig, for det er mye

¹⁹⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 16. mai 1953.

¹⁹⁵ Ramnefjell, «Sex er også politikk» s.19.

¹⁹⁶ Sripati Chandrasekhar var en indisk demograf og sosiolog, med utdannelse fra USA, som kjempet for familieplanlegging. Han ga ut flere bøker om befolkningen i India, og satt på 60-tallet i regjeringen under helseministeren.

¹⁹⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 16. mai 1953.

håndskrevet på sidene og på slutten av brevet. Der skriver hun om personlige anliggender, i tillegg til å dele meningene sine om hvordan hun syntes det internasjonale samarbeidet burde foregå, og hva hun ønsket å få ut av det. Sushila skrev at de var opptatt med å arrangere det første kurset for leger på familieplanleggingsklinikken. De var en gruppe på 20 unge og dyktige leger, og hun sa at forberedelsene gikk bra. Hun avslutter brevet med: ”med masse kjærlighet, kjære Ottar, fra oss som er så glad i deg.”¹⁹⁸

Før konferansen skrev Sushila til Ottar igjen, og startet brevet litt komisk ”My dearest Otter.” Hun skrev at hun dessverre ikke kunne delta på den kommende konferansen i Stockholm, men hun ønsket lykke til og håpet det ville handle mer om menneskerettigheter og velferd enn politikk, som ”virket å gjennomsyre alt arbeid i disse dager.”¹⁹⁹ Hun var glad konferansen ble arrangert av Ottar, og ikke av en som bare hadde et stort navn. Dette var kanskje en referanse til Sanger, og Sushila uttrykker muligens en liten misnøye med den amerikanske organisasjonen som bestemte over mye. I brevet fra desember året før nevnte Sushila også noe om Sanger, og at hun følte at Sanger kun ønsket å ha representanter fra USA i India fordi de kunne gjøre nøyaktig som hun sa.²⁰⁰ Sushila følte seg veldig inspirert av Ottar, og var trygg på at konferansen kom til å bli en suksess. Hun hadde også lagt ved en liten gave fra henne og familien som Ottar skulle få av Chandrashekhar når han ankom. Ottar og Sushila hadde en sterk forbindelse og et vennskap som skulle gjøre at de møttes mange ganger i årene fremover.

Norsk deltakelse i Stockholm 1953, og prevensjonsutstilling

Ottar sin korrespondanse med Norge i 1953 var trolig mer omfattende enn det som finnes i arkivene, men et brev fra Karl Evang ble mottatt 5. august. Evang og Ottesen-Jensen kjente hverandre fra arbeidet med *Populært Tidsskrift for Seksuell Opplysning*,

¹⁹⁸ (Min oversettelse). ”With lots of love dear Otter from us all who love you dearly.” Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 16. mai 1953.

¹⁹⁹ (Min oversettelse). ”I am sure important issues will be discussed which will be on the basis of human needs and welfare rather than on political issues, which seems to penetrate all fields of work these days, and unless the values for human needs get a priority rather than politics there is no hope for this world.” Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 12. august 1953.

²⁰⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 17. desember 1952.

der Evang var redaktør for den norske utgaven, og Ottar bidro til den svenske utgaven. Evang var på denne tiden norsk Helsedirektør og arbeidet blant annet med det norske utviklingsprosjektet i Kerala.²⁰¹ Han skrev til Ottar at han skulle besøke Stockholm for å holde et innlegg for den internasjonale konferansen. Samme sommeren skrev Ottar til Ragna Hagen, som da var redaktør for *Arbeiderbladet*. Hun ville gjerne at Hagen skulle inkludere en artikkel om den internasjonale konferansen i bladet, da leserne muligens ønsket å delta.²⁰² Vitenskapsfolk og sosialarbeidere fra Norge hadde allerede meldt seg på, men Ottar ønsket gjerne å se flere nordmenn der, så de kunne både lære av og dele med hverandre. Denne korrespondansen gir et inntrykk av personlig bekjentskap og personlige forhold med aktører også i Norge. Det er nærliggende å anta at det var viktig for Ottar ettersom hun var født og oppvokst i Norge.

Dr. Elkan skrev til Ottar den 15. juni 1953 at han hadde snakket med Mrs. Houghton, sekretæren i IPPF, og avtalt at hun skulle komme til Stockholm tre uker før konferansen for å hjelpe Ottar med forberedelser.²⁰³ De skulle ha en utstilling i forbindelse med konferansen, der de skulle vise frem prevensjonsprodukter laget i USA og England. På den måten ønsket de å inspirere de andre landene til å øke sin standard for prevensjonsmidler. Dette hørtet muligens arrogant ut, men var i høyeste grad nødvendig, ettersom det for eksempel i India i 1953 ble brukt gammeldagse og ikke-fungerende metoder som prevensjon.²⁰⁴ I tillegg var myndighetene i India forsiktige med å introdusere nye prevensjonsmetoder, og gjorde det saktere og mer gradvis i forhold til andre vestlige land. Dette grunnet blant annet religiøse og kulturelle tradisjoner. I brevet nevnte Elkan den nye boken til Pillay, *Sex Society and the Individual*, og sa at hvis Ottar kunne få tak i et eksemplar, var det noe hun burde ha på RFSU sine kontorer. Ellers ønsket han lykke til med konferansen som han dessverre ikke kunne delta på.

²⁰¹ Engh, «Bistand til befolkningstiltak.»

²⁰² Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Elise Ottesen-Jensen til Ragna Hagen. 5. juni 1953.

²⁰³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Edward Elkan til Elise Ottesen-Jensen. 15. juni 1953.

²⁰⁴ Se kapittel 2 for mer informasjon om prevensjonsteknikkene.

Bilde 4 Margaret Sanger og Ottar i noe som ser ut som en opphetet diskusjon. Bildet er tatt på den internasjonale konferansen i Stockholm i 1953.

Konferansen i Stockholm ble gjennomført fra 17. til 22. august 1953. Ottar ønsket velkommen til 158 delegater fra 20 land, og fikk sneket inn en setning om at det var i Stockholm i 1946 at det hele begynte, nemlig planen om å danne en internasjonal føderasjon.²⁰⁵ Karl Evang holdt en tale der han bekreftet nødvendigheten av en organisasjon som IPPF.²⁰⁶ Han var formann i den norske delegasjonen til WHO, og hadde reist i India i 1952 for å vurdere den medisinske situasjonen der. Chandrasekhar holdt en tale og fortalte om situasjonen i India, og Rama Rau holdt en tale om familieplanleggingens del i den indiske femårsplanen. Ottar selv skrev at hun ikke fikk deltatt på alt, da hun satt med komiteen på et annet rom for å diskutere mer formelle saker angående den internasjonale driften.²⁰⁷ Rett etter konferansen dro Ottar, Abraham Stone og Lena Levine på foredragsreise i Sverige og Norge.

Abraham Stone og Lena Levine var to amerikanske leger som hadde vært tilstede under den første konferansen i Stockholm i 1946. Ottar hadde møtt Stone gjennom kontakten

²⁰⁵ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.210/211.

²⁰⁶ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.156.

²⁰⁷ Ibid.

hun hadde hatt med hans avdøde kone, Hannah Stone, og hun hadde møtt begge to for første gang i London på kongressen for Verdensligaen for seksualreform i 1929.²⁰⁸ Abraham var på denne tiden visepresident i *Margaret Sanger Research Bureau*, som var nært knyttet til PPFA og IPPF, og sammen med Levine skulle Stone gi ut en bok noen år senere.²⁰⁹ Levine var også en amerikansk lege som arbeidet innenfor familieplanleggingsorganisasjonen i USA, og hun hadde korrespondert med Ottar senest i 1951. Da sendte Lena et brev til Ottar der hun gratulerte Ottar med *Illis Quorum* medaljen, en kongelig svensk hedersmedalje for å belønne god innsats for allmenntilgjengelige mål.²¹⁰ Ottar mottok prisen for sitt fremragende arbeid i RFSU, og for opplysning og forskning om seksualitet.²¹¹ Lena skrev at hun var stolt av å kjenne Ottar, og skrøt av henne til folk hun kjente. ”Å vite at jobben er godt gjort er belønning i seg selv, men det blir bra for alle som er i den typen arbeid å vite at noen form for anerkjennelse blir gitt i noen land.”²¹² 29. juli 1953 sendte Lena brev til Ottar og takket for invitasjonen til å bli med på reisen, og mente det var et privilegium og gledet seg veldig.²¹³ Litt senere på året mottok Ottar et nytt brev fra Lena, der hun takket så mye for reisen og for tiden de tilbrakte sammen. Hun beskrev Ottar som ”one of the most wonderful women not only in Sweden, but in the World. And to add to the joy of being with her, she loves me, as much as I love her.”²¹⁴ Dette viser at Ottar og Levine ble gode venner, og slike vennskap var nok en faktor som bidro til tette bånd mellom svenske og amerikanske aktivister.

²⁰⁸ Ottesen-Jensen, *Og livet skrev*, s.152.

²⁰⁹ Boken het *The Premarital Consultation* og ble gitt ut i 1956. Det var den første håndboken om ekteskapelige relasjoner skrevet av og for leger. Harvard University, «Abraham Stone.»

²¹⁰ Wikipedia, «Illis Quorum.»

²¹¹ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.216.

²¹² (Min oversettelse). «I know that satisfaction from work well done is reward enough. But it is good for all in this work to know that there is recognition given in some countries.» Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Brev fra Lena Levine til Elise Ottesen-Jensen. 21. mai 1951.

²¹³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Lena Levine til Elise Ottesen-Jensen. 29. juli 1953.

²¹⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Lena Levine til Elise Ottesen-Jensen. 29. juli 1953.

Utviklingen i India

12. januar 1953 mottok Ottar brev fra Hannah Peters, den tyske flyktningelegen som arbeidet i India med kreftforskning og familieplanleggingsklinikker.²¹⁵ Ottar hadde skrevet til Hannah fra Nahariya i Israel, da hun var på reise der, og Hannah takket for brevet. Hun skrev at arbeidet på klinikkene til FPAI gikk sakte, og at akkurat nå arbeidet de for at forholdene til legene skulle forbedres, da de jobbet for lenge og for mye hver dag. Hun fortalte at det var spennende å arbeide i India, med unge lovende leger med mye energi, men ikke så mye selvtillit. Fortsatt hang det igjen noen tradisjoner eller kulturer fra gammelt av, for eksempel når en ung og en eldre lege hadde en samtale, måtte den unge stå, mens den eldre satt komfortabelt på en stol. Og denne samtalen kunne foregå lenge. Det var altså et hierarkisk system flere steder, som kunne stå i veien for arbeidet med familieplanlegging, spesielt for legene på klinikkene. Hannah Peters fortalte at hun hadde startet en baby-avdeling på klinikken til Sushila, der hun lærte mye. De fleste unge pasientene led av rakitt, en D-vitamin mangel som førte til at beina ikke vokste riktig, og underernæring. Hannah hadde lært mye i arbeidet som lege for FPAI, og ville gjerne utvikle kunnskapen til å omhandle preventiv medisin i forhold til å hjelpe mødre og barn best mulig. Mesteparten av tiden hennes gikk likevel til kreftforskning, og hun forsket på celledrifter under munnkreft, som var en hyppig forekomst i India på den tiden.²¹⁶ Brevet avsluttes med mange gode ønsker om det nye året, og Peters fremhevet at 1952 var et godt år siden det hadde brakt Ottar til India.

Ikke lenge etter mottok Ottar et brev fra Sushila Gore. Det er ikke datert, men det er grunn til å tro at hun fikk det kort tid etter hun kom hjem fra India, fordi Sushila skrev at hun håpet at reisen hjem gikk bra, og at hun var vel hjemme i "beautiful Country with snow and Pines."²¹⁷ På det personlige plan skrev Sushila at hun skulle besøke datteren sin i en annen by og at hun savnet henne så fælt. Hun hilste fra mannen sin og skrev at de savnet henne mye, og tenkte tilbake på de deilige kveldene de tilbrakte på terrassen i måneskinnet. Når det gjaldt arbeidet deres, fortalte hun at hun hadde hatt en lang prat med Lady Rama Rau om å jobbe for IPPF, men at det finansielle fortsatt måtte

²¹⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 12. januar 1953.

²¹⁶ Munnkreft er fortsatt den vanligste formen for kreft i India, mye grunnet forskjellige typer tobakk.

²¹⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 1953.

ordnes. IPPF hadde ikke nok penger til å betale henne en god lønn, men kanskje etter noen måneder skulle Rama Rau klare å skaffe det. Ellers var hun selv og Hannah Peters opptatt med senteret i Bombay opprettet av FPAI, der det første treningskurset for leger i prevensjonsteknikker og fødselskontroll skulle avholdes fra 16. februar. Også Godfrey-klinikken gjorde det bra, og de skulle ha en utstilling om noen måneder, der de skulle vise frem ulike prevensjonsmidler og ny forskning. Sushila skulle ønske at Ottar kunne komme for å se hvordan de gjorde det, og gi råd. Korrespondansen viser at metoder for familieplanlegging og informasjon spredte seg raskt på denne tiden. Det ble vanlig med utstillinger om prevensjonsteknikker, og kursing av leger og helsepersonell i blant annet prevensjonsmetoder og mødre- og barnehelse.

18. mars 1953 fikk Ottar brev fra Sashi Gore igjen.²¹⁸ Sushila var på det tidspunkt opptatt med utstillingen, og arbeid med babyklinikken i Bombay. Det var enda ikke bestemt om hun skulle ta jobben i IPPF, fortsatt grunnet økonomi, og hva slags lønn hun kunne bli tilbudt. Sashi skrev at han skulle ønske at WHO kunne ansette henne, og gi henne mulighet til å etablere flere enheter som klinikken i Bombay. Hvis hun fikk jobben i IPPF kunne hun kanskje komme på besøk til Sverige, men for resten av familien var det dessverre umulig. Han skrev at alle savnet Ottar, og at de hadde det utrolig hyggelig da hun var på besøk forrige året og ønsket at hun kunne komme snart igjen. Korrespondansen med familien Gore og Hannah Peters tyder på at Ottars forhold til aktørene i India var både nært og personlig. I brevene skriver de både om personlige hendelser, og om arbeidet innenfor familieplanlegging. Dette er enda et eksempel på at de personlige forbindelsene var viktig for å opprettholde godt samarbeid og for å lære av hverandre.

Abortspørsmålet

Ottar og Hannah Peters korresponderte utover våren, og diskuterte ved flere anledninger den da forestående Stockholmskonferansen. Ottar inviterte til konferansen, og la ved programmet. Dessverre hadde de ikke nok penger til å betale for reisen, men hun kunne tilby gratis losji under oppholdet.²¹⁹ Hun var glad for at arbeidet i India gikk

²¹⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Sashi Gore til Elise Ottesen-Jensen. 18. mars 1953.

²¹⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Elise Ottesen-Jensen til Hannah Peters. 1. april 1953.

fint, og at det var flott å ha en europeisk representant i India som de indiske også respekterte og aksepterte. Det var som nevnt viktig for Ottar fordi hun ville at de indiske og utenlandske skulle jobbe sammen, og at det ikke ble et hierarkisk forhold der europeere forsøkte å påtvinge levemåter og regler i India. Det som preget brevet mest var imidlertid abort-spørsmålet, og det var tydelig at Hannah var interessert i hvordan abortlovgivningen og -arbeidet fungerte i Sverige. Hannah hadde lenge vært interessert i kvinners helse og deres reproduktive muligheter, og hadde i Europa forsket på blant annet abort og graviditetens biologiske prosess.²²⁰ Ottar la derfor ved en side i brevet om den nye svenske lovgivningen fra 1938, som ble fullført i 1946. Grunnet at abortsaken var viktig for Ottar, er det hensiktsmessig å ta med det hun skrev i brevet her, for å danne et bilde av forholdene rundt dette i Sverige, da Sverige var et foregangsland innenfor abortlovgivning. Sveriges abortlov slo fast at svangerskapet kunne avsluttes hvis: 1) sykdom og fysiske helseutfordringer gjorde at liv stod i fare (medisinsk grunn), 2) voldtekt eller annen kriminell handling førte til graviditeten (humanistisk grunn), 3) det forelå arvelige sykdommer som galskap eller andre mentale problemer (rasehygienisk grunnlag), 4) andre grunner som ville gjøre at livssituasjonen til den gravide kvinnen ble forverret, som bosituasjon, økonomi osv., slik at hun ikke hadde mulighet til å ta vare på barnet (sosialmedisinsk grunn). Medicinalstyrelsen skulle ta avgjørelsen, helst ikke senere enn uke 20 i svangerskapet, men ved spesielle grunner tillot de det til uke 24.²²¹ Hannah ønsket informasjon om denne situasjonen i Sverige, muligens for å sammenlikne med India. Abort i India på det tidspunktet var nesten ikke gjennomførbart, og hvis det var skjedde det ofte med komplikasjoner i forhold til moren. Sverige var et av de første landene ute med en offisiell abortlov, men det skulle ta lengre tid før andre land fulgte etter, i India ikke før 70-tallet.²²² Etter hvert som regjeringen i India forstod at abort kunne hjelpe til med befolkningsproblemet, helse eller fattigdom begynte de å forske på og undersøke ulike metoder, og finne ut av om de burde tillate det.

På høsten i 1953 sendte Hannah Peters et langt brev, kanskje mer en rapport, fra en reise til Bangalore i India. Hun hadde blitt invitert av FPAI for å holde et kurs om

²²⁰ McPartland, «Hannah Peters plays vital role as doctor to the Rosies.»

²²¹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Elise Ottesen-Jensen til Hannah Peters. 1. april 1953.

²²² Connelly, *Fatal Misconception*, s. 172.

familieplanlegging.²²³ Hannah bodde i Bombay, men for legene fra Bangalore var det umulig å reise dit da de ikke kunne forlate mødreheimene de arbeidet på. Planen da, som Hannah fortalte i brevet, var å undervise de legene som allerede arbeidet på de åtte eksisterende mødreheimene til å inkludere fødselskontroll. De åtte som deltok var unge kvinnelige leger som for det meste arbeidet med kvinner, svangerskap, fødsel og nyfødte. De som kom til klinikken bodde ofte i nærheten, og trengte hjelp til forhold relatert til fødselen. Selve fødselen var det jordmødre som tok seg av, og leger deltok kun hvis det var medisinsk nødvendig. Kurset varte en uke, og i starten var legene skeptiske og mente de ikke hadde behov for kurset. Siden myndighetene hadde bestemt at deltakelse var obligatorisk hadde de imidlertid ikke noe valg. På slutten av uken følte Hannah likevel at de var interesserte og hadde lært mye om familieplanlegging og behovet for det. Hun opplevde at kurset hadde endret legenes holdning angående reproduktiv helse. Hannah skrev programmet for kurset, og hver morgen begynte med forelesninger, og ettermiddagene var satt av til praktisk arbeid. Hannah lærte opp legene i gynekologiske undersøkelser, noe de ikke visste hvordan skulle gjennomføres, og det virket som et kurs i det hadde vært nødvendig i tillegg til fødselskontroll. En case de diskuterte var et ungt par som kom til klinikken, der kvinnen var 18 år og mannen også ung med jobb og de var begge friske. Spørsmålet var om de skulle gi familieplanleggingsinformasjon til dem? Dette var det stor uenighet om, men de fleste indiske legene mente de ikke skulle få det, fordi paret gjerne kunne få barn siden de var egnet, og ”hvorfør gifte seg hvis man ikke skal ha barn?”²²⁴ Det var nødvendig å lære legene om at en god metode er ”spacing of children”, altså å ha mellomrom mellom hver fødsel, både slik at kvinnen kan komme seg igjen, og slik at familien best mulig kan ta seg av barna. De fleste hadde ikke hørt om dette, bare om sterilisering som den eneste metoden for familieplanlegging. I tillegg gikk det rykter om at en spermdrepende prevensjonsgele som ble brukt for fødselskontroll kunne gi kreft. Det var altså nødvendig å avkrefte rykter som gikk om familieplanlegging og prevensjon, og starte med å informere legene slik at de kunne spre riktig informasjon. Det at Hannah kunne komme til Bangalore i regi av FPAI gjorde at legene sammen på det lokale plan kunne

²²³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 15. oktober 1953.

²²⁴ (Min oversettelse). ”There is no other purpose in getting married but to have children.” Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/6. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 15. oktober 1953.

finne ut av hvordan en fødselskontrollklinikk best mulig skulle styres og settes opp slik at det passet deres behov.

Internasjonal anerkjennelse

2. oktober 1954 skrev Sushila et brev til Ottar fra Bombay, og startet med ”my dear Otter.”²²⁵ Hun gratulerte Ottar med Lasker-prisen hun nylig hadde fått fra Amerika.²²⁶ Hun håpet at Ottar skulle komme tilbake til India, der hun mente at fantastiske studier om familieplanlegging var godt i gang. De skulle ha sin andre nasjonale konferanse om familieplanlegging i desember, og familieplanlegging kom også til å bli viet en full dag på Social Welfare konferansen. Sushila hadde blitt spurt om hun kunne lede den dagen, så i brevet til Ottar skrev hun at hun ville få hendene fulle i tillegg til sin faste jobb. Hun fortalte at regjeringen i India hadde bestemt at det skulle bygges et institutt for forskning på familieplanlegging som en del av den nye femårsplanen. Sushila hadde blitt spurt om å hjelpe til med dette, og hun forventet at hun om noen uker ville bli sjef for det prosjektet. En blandet følelse av eventyr og ansvar, da hun virkelig trodde på prosjektet og at det kunne hjelpe et overbefolket og sultent folk. Hun håpet at med gode lykkeønskninger fra venner som Ottar skulle hun klare det og gjøre det til en suksess. Hun ville gjerne ha informasjon fra Ottar om seksualundervisningen på skolene i Sverige og også om produksjonen av preventivmidler. Hun spurte om påmeldingsark og skjema til kursene som hadde blitt holdt på RFSU, slik at de eventuelt kunne kopiere disse. Hun ønsket også annen informasjon om kurset, og hvordan de gjorde det med legene, sykepleierne, og hvordan de betalte de ansatte ved klinikkene. Hun avsluttet med å hilse fra mannen og håpet at de ses snart.

Lena Levine gratulerte også Ottar med Lasker-prisen, og var veldig glad for at det ga Ottar muligheten til å komme til USA.²²⁷ Hun ville gratulere før, men det var en hemmelighet for å bevare spenningen til Ottars besøk. Dr. Stone og hun selv holdt på å planlegge turen hennes, og ville gjerne at hun skulle bli så lenge som mulig da Sverige

²²⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/7. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 2. oktober 1954.

²²⁶ Lasker prisen blir gitt årlig til personer som har bidratt til forskning innenfor medisin eller som har arbeidet offentlig med medisin. I 2017 ble prisen gitt til blant annet *Planned Parenthood* i USA for deres viktige arbeid med reproduktiv helse.

²²⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/7. Fra Lena Levine til Elise Ottesen-Jensen. 22. april 1954.

hadde henne hele tiden. Det meste var planlagt av Planned Parenthood i USA, men de ville også gjerne reise litt rundt med henne, slik de hadde gjort i Sverige og Norge året før. Lena ville også tilby bilen sin til Ottars disposisjon for å gjøre det lettere for henne.

23. april 1954 skrev Margaret Sanger et brev til Ottar, der papiret var fra hotellet hennes i Japan. Hun gratulerte Ottar med Lasker-prisen, og sa den var vel fortjent. Sanger rakk ikke være med på prisutdelingen, men hun ville invitere Ottar til et møte med den internasjonale gruppen den 14. mai.²²⁸ Dorothy Brush ville også gjerne ha besøk av henne, og Sanger ville at hun skulle komme til California. Uansett gledet Sanger seg til de kunne treffes så hun kunne fortelle om Japan-turen. Senere på høsten skrev Sanger et nytt brev til Ottar.²²⁹ Margaret hadde vært syk og innlagt på sykehus, og Ottar hadde fått sendt over blomster via Lena Levine, som Margaret takket for. Ottar skrev til Lena Levine i oktober, hvor hun fortalte at hun hadde hørt at Sanger var syk, og at hun gjerne ville sende en personlig hilsen.²³⁰ Hun ønsket å bli oppdatert dersom det skulle skje noe. Ellers skrev Sanger at det var synd de ikke fikk sett hverandre i Roma, på den nylig avholdte verdenskonferansen om befolkning i regi av FN, men at hun så frem til å møte Ottar på den femte internasjonale konferansen om familieplanlegging i Japan det kommende året.

World Population Conference i Roma i 1954 var den første som ble organisert av FN. Fra IPPF deltok Ottar, Dorothy Brush og Dr. Chandrasekhar, men kun som observatører og ikke talere. Demografer la frem nye tall på befolkningsveksten i verden, og uttrykte bekymring over at det var en stor hindring for økonomisk vekst og velferd. Det som i tillegg skilte seg ut ved denne konferansen var at Paven inviterte alle delegatene til St. Peters kirken. Som leder for katolikkene var det overraskende at Paven ville invitere delegatene til kirken i og med at mange av delegatene var for fødselskontroll og prevensjon, og den katolske kirken var imot dette. Han talte direkte til dem, og sa han håpet at delegatene ville komme frem til gode metoder å takle befolkningsveksten på.²³¹

²²⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/7. Fra Margaret Sanger til Elise Ottesen-Jensen. 23. april 1954.

²²⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/7. Fra Margaret Sanger til Elise Ottesen-Jensen. 19. november 1954.

²³⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/7. Fra Elise Ottesen-Jensen til Lena Levine. 28. oktober 1954.

²³¹ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s. 210.

Konferansen ble viktig for IPPF, og for den internasjonale anerkjennelsen av arbeidet med reproduktiv helse. Den var trolig også viktig for motivasjonen til representantene for IPPF som i mange år hadde kjempet for internasjonale familieplanleggingstiltak. WHO arbeidet med familieplanleggingsspørsmål til tross for at det var et kontroversielt tema og at motstanden fra de katolske landene var stor.

Personlig korrespondanse og samarbeid

20. januar 1955 skrev Ottar brev til Sushila, og fortalte litt om konferansen i Roma, men at ingenting ble bestemt der, det var mer en konferanse for å dele fakta.²³² Videre gratulerte Ottar Sushila med alt India hadde fått implementert i den nye femårsplanen. Hun skrøt av Sushila og sa at hun var imponert over arbeidet hennes med klinikkene og virkelig så opp til henne. Ottar fortalte om metoden de brukte for å håndtere pasienter på klinikkene i Sverige, og sendte over noen skjemaer Sushila kunne bruke. Hun fortalte at både leger, sykepleiere og jordmødre var tilstede på klinikkene, og var i stand til å utføre mer eller mindre samme arbeid. Hun fortalte at professor Wahlund fra Sverige hadde holdt et foredrag om ”den trygge perioden” som prevensjonsmiddel, og at resultatene hadde vært negative.²³³ Den trygge perioden handlet om at kvinner skulle forsøke å holde styr på sin egen menstruasjonssyklus, og dermed bestemme hvilke dager de kunne ha samleie uten å få barn, og hvilke dager det ble barn, såkalte ”babydays.” En av metodene brukt i India var som nevnt i kapittel 2 perlekjedet. Ottar syntes ikke det kom som noen overraskelse at resultatene av metoden var negative, og at det var synd at så mye penger hadde blitt brukt på forskningen. Ottar avsluttet brevet med å si at hun gledet seg veldig til de skulle ses igjen, og at hun håpet at det ble i løpet av året. I løpet av den første femårsplanen i India hadde 147 nye klinikker åpnet, mye takket være arbeidet til FPAI, og kvinner som Sushila Gore, Dhanvanthi Rama Rau og Avabai Wadia.

A.P. Pillay var som nevnt redaktør for tidsskriftet *Marriage Hygiene* før krigen brøt ut. Etter krigen startet han opp et nytt magasin, som fikk navnet *The Journal of Family*

²³² Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/8. Fra Elise Ottesen-Jensen til Sushila Gore. 20. januar 1955. Dette brevet er svaret på brevet som Sushila sendte til Ottar 2. oktober 1954.

²³³ Professor Sten Wahlund forsket blant annet på rasebiologi, og arbeidet for den svenske staten og for riksdagen. Han var også professor i statistikk, og var politisk aktiv.

Welfare. Det var mye likt det forrige, og leger, befolkningsaktivister, sosiologer og andre fra alle land kunne skrive inn artikler relatert til ekteskapshygiene, mødre- og barnehelse, prevensjon, forskning og annet. Aktører som har bidratt til tidsskriftet og som er nevnt i oppgaven er blant annet C.P. Blacker, Abraham Stone, Mrs. Hem Sanwal, Lena Levine, Dr. Chandrasekhar og Kerstin Forslund. Sistnevnte var som nevnt tidligere en god venninne av Ottar, og skrev i 1957 om RFSUs arbeid i Sverige med spesielt abortlovene, men også arbeidet på klinikkene og mødre hjemmet.²³⁴ I mai 1955 kom en utgave ut med en artikkel fra Godfrey-klinikken. Den var skrevet av Sushila Gore. Hun fortalte om fremgangsmåter på klinikken.²³⁵ Hun skrev at de gjennomførte intervjuer av kvinner og menn, og at dette ga umiddelbare resultater fordi det ga muligheten til å komme tett på enkeltmennesket, og stille personlige spørsmål og gi tett oppfølging. Etter nøye vurderinger fikk både menn og kvinner tilbudet om prevensjon som form for familieplanlegging, eller også i noen tilfeller sterilisering. Klinikken arrangerte også kurs i familieplanlegging, og kunne vise bilder og filmer om familier som slet grunnet mange munnere å mette, eller om biologiske prosesser eller prevensjon. Fra Sushilas artikkel og tidligere korrespondanse mellom Ottar og Sushila er det nærliggende å anta at klinikkene i Sverige og India ble drevet på noe liknende måte.

Hannah Peters skrev til Ottar i 1955, adressert fra Bombay.²³⁶ Hun fortalte at familieplanleggingsarbeidet i India gikk fort fremover, og om de nye klinikkene som ble åpnet. Hun fortalte at Sushila hadde dratt til New Delhi for å arbeide med å starte opp klinikker der, i et prosjekt ledet av myndighetene. Videre ønsket hun informasjon fra Ottar om hvordan RFSU gjorde det med prevensjonsmidler i Sverige, spesielt da prevensjonsgeleen, hva denne var laget av og om den ble fremstilt der. Ottar svarte i slutten av september.²³⁷ På det tidspunktet var Hannah i New York, og arbeidet med prevensjonsforskning. Ottar skrev at hun endelig hadde fått tak i informasjonen Hannah ønsket, og forklarte at dette hadde tatt tid på grunn av språklige vanskeligheter og oversettelsesproblemer. Prevensjonsmidler var også noe Ottar nevnte i et noe tidligere

²³⁴ Forslund, «Riksforbundet for sexuell opplysning» s.52.

²³⁵ Gore, «A Composite Family Welfare Unit» s.128.

²³⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/8. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 25. juli 1955.

²³⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/8. Fra Elise Ottesen-Jensen til Hannah Peters. 29. september 1955.

brev til Sushila, der hun luftet ideen om at IPPF muligens kunne starte produksjon av egne prevensjonsmidler i India, slik at disse kunne selges gjennom lokale klinikker. Dette ville, i tillegg til å gjøre prevensjon tilgjengelig, gi organisasjonen en inntektskilde.²³⁸ Ottar var altså tydelig opptatt av driften av organisasjonen, og så etter forbedringsmuligheter. På slutten av brevet til Hannah fortalte Ottar at hun skulle til Tokyo, og mens hun på veien dit skulle innom USA, ville hun på hjemturen reise innom India. Ottar skulle følge Sushilas arbeid i New Delhi i en periode, og hun håpet at hun ville treffe på Hannah et av stedene. På vei til Japan møtte Ottar blant annet Abraham Stone og Lena Levine tilfeldig på Hawaii, og beskrev kvelden de hadde som lystig og at de hadde blitt som en stor familie, som møttes på kongress etter kongress.²³⁹

«Den svenske synden»

I 1954 ble Ottar intervjuet av to korrespondenter fra det amerikanske tidsskriftet *Time Magazine*. Det vil si Ottar selv visste ikke at hun ble intervjuet, da det skjedde under et middagsselskap i uformelle omgivelser i Sverige. I artikkelen fra *Time* som ble publisert i april 1955 med navnet «Sin and Sweden», ble Ottar fremstilt som en promiskuøs seksualopplyser, som fortalte barn at det var helt greit å ha sex. «Everybody knows that teenagers sleep with each other. (...) What use is there of trying to change human nature?»²⁴⁰ Dette var et uvanlig syn å ha på 50-tallet. Artikkelforfatteren, Joe David Brown, uttrykte at han var sjokkert over at abort var lovlig i Sverige, at prevensjon var akseptert og at seksualundervisning skjedde i skolene. Sverige ble fremstilt som et land som syndet, og det var et syn på Sverige som skulle fortsette mange år frem i tid.²⁴¹ Seksualundervisning var et kontroversielt tema spesielt i USA, men også innad i IPPF, da enkelte representanter ofte viste skepsis til seksualundervisningen, og dens plass i skolen.²⁴² Befolkningsaktivister i kretsen til Ottar uttrykte i ettertid misnøye over den lite nyanserte artikkelen. I et brev fra Dorothy Brush i mai 1955 skrev hun til Ottar:

By now you have doubtless seen the wicked article in Time magazine called «Sin and Sweden» - April 25th number. We all know how viciously you were misquoted and how treacherous the whole slanting of the article was ... (you at

²³⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/8. Fra Elise Ottesen-Jensen til Sushila Gore. 29. august 1955.

²³⁹ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.168.

²⁴⁰ Zimmerman, *Too Hot to Handle: A Global History of Sex Education*, s. 69.

²⁴¹ Beckman, *Between Desire and Pleasure*, s.173.

²⁴² Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.258.

a cocktail party with no mention of the fact you never drink!) But the article has done a lot of damage here (...) (Rama Rau) thinks you should write Time magazine a letter, protest that malicious article (...). It seems so unfair to have this happen to anyone so serious, sincere and modest as my beloved you!²⁴³

Dette viser at Ottar sine visjoner om seksualopplysning og synet på seksualitet var radikale i sin samtid. Likevel viser korrespondansen over at kollegaer i IPPF støttet Ottar. Ottar selv nevnte ikke noe om denne hendelsen i sin selvbiografi. Muligens var dette fordi hun var vant til å motta kritikk for sine synspunkter og sakene hun kjempet for, og ikke ville at slike artikler skulle få unødvendig oppmerksomhet. Dette er også et eksempel på noe av motstanden Ottar kunne møte i arbeidet som seksualopplyser.

Øvrig korrespondanse med India

Lady Rama Rau skrev et brev til Ottar i mai 1956 der hun fortalte at A.P. Pillay var blitt syk med lungekreft.²⁴⁴ Hun ville at Ottar skulle kontakte en spesialist i Sverige for å høre hva mulighetene til Pillay var når det gjaldt behandling, og hva det eventuelt måtte koste. 4. juni, bare noen uker senere, skrev hun et til brev og fortalte om en svensk spesialist hun hadde hørt om og gjerne ville få kontakt med.²⁴⁵ Hun beklaget at hun plaget Ottar med dette, men håpet hun skjønnte alvorret i situasjonen og ville hjelpe i og med at Pillay var en av de fremste forkjemperne for familieplanlegging og hadde vært med siden starten i 1952. Denne personlige korrespondansen tydeliggjør det vennskapelige forholdet mellom aktørene i familieplanleggingsbransjen på den tiden. De kunne spørre hverandre om personlige tjenester og benytte seg av hverandres kunnskap. Pillay døde imidlertid i 1956, og Avabai Wadia tok over som redaktør for *Journal of Family Welfare*.

24. juni 1956 skrev Sushila brev til Ottar, og da var det en stund siden de sist hadde korrespondert.²⁴⁶ Hun skrev at arbeidet gikk sakte fremover i Bombay, og hun var litt frustrert fordi alt virket å ta så lang tid. Hun fortalte at sønnen, Anil, var i England, og at hun hadde så lyst til at de to skulle møtes og at Anil skulle få oppleve Sverige. Hun

²⁴³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/8. Fra Dorothy Brush til Elise Ottesen-Jensen. 9. mai 1955.

²⁴⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Dhanvanthi Rama Rau til Elise Ottesen-Jensen. 26. mai 1956.

²⁴⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Dhanvanthi Rama Rau til Elise Ottesen-Jensen. 4. juni 1956.

²⁴⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Sushila Gore til Elise Ottesen-Jensen. 24. juni 1956.

spurte om Ottar kunne ordne en billig transport for han, og også billig bosted, så skulle de se om de kunne klare å møte de finansielle kravene. Sashi skrev til Ottar litt etterpå at han kunne finansiere turen, dersom det ble billigst mulig.²⁴⁷ Han skrev også at Sushila hadde vært i en bilulykke, men at det gikk fint og at hun slapp unna med et kutt over øyet. Hun skulle likevel være hjemme og hvile noen dager, da hun de siste dagene også hadde jobbet altfor hardt, ifølge ektemannen. I midten av juli skrev Ottar til Sushila, og fortalte at hun kunne ta med Anil tilbake til Sverige siden hun likevel skulle på en jobbreise til England.²⁴⁸ Hun ville gjerne ha Anil som gjest i Stockholm, og dermed ble reisen billigst mulig for familien. Ottar hadde ingen tid til å skrive mer om hvordan det gikk med henne, for hun var opptatt med mye jobb. Samtidig skrev hun til Anil personlig, og fortalte ham om planene.²⁴⁹ Hun tilbød ham å melde seg på et kurs i den sørlige delen av Norge der han kunne møte flere engelskspråklige og lære masse, før han eventuelt skulle komme til Sverige. Ottar gledet seg til å bli kjent med han, selv om de aldri hadde møttes før visste Ottar at han visste hvem hun var. Dette var grunnet familiens sterke bånd.

Signe Höjer – en annen svensk forkjemper i Asia

Ottars omfattende nettverk i det indiske familieplanleggingsarbeidet inkluderte også andre svenske aktivister, og blant disse var ekteparet Signe og Axel Höjer. Paret hadde tidligere arbeidet blant annet med å utvikle helsetilbudet i Sverige, spesielt for mødre og barn, og arbeidet for kvinners rettigheter. 17. mai 1956 skrev Signe Höjer til Ottar fra Assam, nord i India, og fortalte om arbeidet hun og ektemannen Axel Höjer gjorde der.²⁵⁰ Axel var professor i sosial- og preventiv medisin ved høyskolen i Dibrugarh, og bygget institusjoner og helsestasjoner. Tidligere hadde de bodd i Travancore som ligger helt sør i India. Signe fortalte i brevet at hun der hadde opprettet flere barnehager, og at hun nylig hadde vært på besøk for å se at de blomstret. Hun hadde også skrevet et kapittel om det norske fiskeriprojektet i Kerala, som skulle bli en del av den norske

²⁴⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Sashi Gore til Elise Ottesen-Jensen. 29. juli 1956.

²⁴⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Elise Ottesen-Jensen til Sushila Gore. 11. juli 1956.

²⁴⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Elise Ottesen-Jensen til Anil Gore. Ikke datert.

²⁵⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Signe Höjer til Elise Ottesen-Jensen. 17. mai 1956.

utgaven av boken hennes.²⁵¹ Signe Höjer ga ut flere bøker på svensk om sine opplevelser og erfaringer med å arbeide i India.²⁵² Ottar hadde tidligere hatt kontakt med Axel Höjer gjennom det svenske ny-malthusianske selskap, og senere ettersom han var leder i den svenske Medicinalstyrelsen fra 1935 til 1952. Som lege kjempet han for at alle svensker skulle få et likt helsetilbud av kvalitet, og Signe og han var sammen forkjempere for barnebegrensning.²⁵³ Videre i brevet skrev Signe at hun gjerne ville be om en tjeneste fra Ottar. Signe skulle reise til Japan senere på året for å delta på en konferanse om atom-og hydrogenbomber og eksperimenter, og trengte derfor noen adresser der. I og med at hun selv arbeidet for familieplanlegging i India tenkte hun at hun skulle snakke med familieplanleggingskontoret i Japan. I den forbindelse lurte hun også på om Ottar hadde noen brosjyrer, og den seneste forskningen på familieplanlegging fra Sverige. Hun fortalte at hun følte at familieplanleggingsarbeidet i India gikk fremover, og at Rama Rau ikke trengte å kjempe like hardt lenger fordi behovet for familieplanlegging offisielt var anerkjent. Videre ville Signe kjempe for kampen mot spedalskhet i India, og hadde allerede begynt å kontakte svenske myndigheter for å spørre om hjelp til dette. I tillegg mente hun det ville være nyttig hvis Ottar kunne hjelpe til å fronte samme sak i Sverige, selv om det muligens lå utenfor RFSUs virkeområde.

Signe Höjer og Ottar hadde møttes i 1952 på konferansen i Bombay. Ottar skrev i sin biografi at hun satte pris på å få hjelp fra Signe i forkant av talen hun skulle holde.²⁵⁴ Signe på sin side skrev et personlig brev til Axel etter konferansen der det virket som hun var misunnelig på Ottar for at hun fikk snakke offentlig, når det var hun selv som hadde arbeidet i India lenge og visste hvordan det stod til der. I tillegg følte hun at det var pinlig at Ottar var den svenske representanten ettersom hennes engelsk var dårlig, og hun ikke visste mye om svensk sosialpolitikk.²⁵⁵ Svaret på brevet fra Signe kom fra Ottar 8. juni 1956, men det var ikke Ottar selv som hadde skrevet det, derav ingen høflige fraser eller noe snakk om hvordan det gikk personlig.²⁵⁶ Det stod bare at det

²⁵¹ Se kapittel 1 for mer informasjon om det norske prosjektet i Kerala.

²⁵² Se for eksempel *Hemma i främmande länder* (1964) og *Travancore: välsignat land* (1955).

²⁵³ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.152.

²⁵⁴ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.146.

²⁵⁵ Berg, «Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen» s.401.

²⁵⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Elise Ottesen-Jensen til Signe Höjer. 8. juni 1956.

skulle legges ved brevet noen brosjyrer og adresser, og at de skulle ettersende rapporten fra Japan etter hvert som den ble ferdig. Dette kan tyde på at Ottar var bortreist eller opptatt på den tiden, og at hun selv ikke hadde tid til å skrive til Signe. Det kan også tyde på at forholdet dem imellom fortsatt bar noe preg av misunnelse og uvennskap fra tidligere år, og at Ottar fikk noen andre til å skrive brevet. Det var altså flere svensker som var aktive i familieplanleggingsprosjekter i India, men på litt ulike felt. Korrespondansen mellom Ottar og Signe viser at forholdet kunne bære preg av noe misunnelse eller uenigheter fra oppstarten av IPPF, men også at de klarte å heve seg over dette for å benytte seg av hverandres kontakter.

Avabai Wadia på besøk i Sverige

22. oktober 1957 skrev Avabai Wadia et brev til Ottar.²⁵⁷ Hun skrev at siden Rama Rau skulle møte Ottar i Berlin kunne hun ikke motstå å sende med en liten gave til Ottar. Det var en indisk håndvevet duk, og et blått silkeskerf. Hun skrev at hun satte så pris på tiden de tilbrakte sammen da hun var i Stockholm, og at de svenske kollegaene og Ottar var så vennlige og fulle av kjærlighet. Hun ba Ottar hilse til flere av dem, og takke for gjestfriheten. Under besøket i Sverige viste Ottar frem mødre hjemmet som hun var så stolt av. Wadia forstod fort hvorfor, og beskrev tilstanden til mødrene ved Ottargården som rolige og friske, noe de mest sannsynlig ikke ville vært dersom de ikke hadde fått hjelpen de trengte.²⁵⁸ Ottar var tydeligvis stolt av dette hjemmet som hun og RFSU hadde startet i og med at hun prioriterte å vise det frem. Etter at Wadia hadde dratt tilbake til Bombay sendte Ottar et brev for å takke for besøket, og si at hun satte veldig pris på å bli nærmere kjent enn det man noen gang kunne på en kongress. Hun håpet de skulle ses igjen snart, og at Wadia måtte hilse masse til Rama Rau, familien Gore og andre felles venner.²⁵⁹ Etter besøket i Skandinavia var Wadia tydelig imponert over alt de hadde fått til innenfor familieplanlegging og opplysning, og så på det skandinaviske folket som utholdende og selvgående. Det er nærliggende å anta at besøket inspirerte Wadia til videreutvikling av arbeidet til FPAI, som hun på det tidspunktet selv var leder for. I tillegg viser korrespondansen at forholdet mellom

²⁵⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/9. Fra Avabai Wadia til Elise Ottesen-Jensen. 22. oktober 1957.

²⁵⁸ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.229.

²⁵⁹ Ibid. s.230.

Wadia og Ottar var vennskapelig, og de satte pris på hverandre utover samarbeidet innenfor familieplanlegging.

Konklusjon

Korrespondansen som er gjennomgått i dette kapittelet viser at Ottar hadde en tydelig og sentral rolle i IPPF. I tillegg belyser det nært vennskap mellom Ottar og Sushila, Hannah Peters og Avabai Wadia. De tre sistnevnte og flere internasjonale aktører ønsket tips og rettleidninger på hvordan de burde bygge opp sine klinikker og drive sitt arbeid. RFSU var på dette tidspunktet godt etablert i Sverige, hadde allerede virket i over tjue år, og deres klinikker gikk frem som et godt eksempel for de andre organisasjonene. Flere spurte om prevensjonsrådgivning, og hva de brukte i Sverige, der Ottar kunne bidra med mye kunnskap og forskning rundt det området. Stockholmskonferansen i regi av RFSU i 1953 var viktig for utviklingen av IPPFs retningslinjer, og gjorde Ottars arbeid enda synligere for andre internasjonale aktører. I tillegg bidro den til økt fokus på familieplanleggingsarbeidet i India da Rama Rau og Chandrasekhar var talere. Korrespondanse og personlige kontakter fortsatte å spille en stor rolle for utviklingen av IPPF og deres internasjonale arbeid. Ottar hadde i de foregående årene arbeidet med å opplyse om situasjonen i Sverige når det gjaldt seksualopplysning i skolene. Dette budskapet virket å ha spredt seg til India i løpet av 1954 gjennom det nære vennskapet med blant annet Hannah Peters og Sushila Gore, som ønsket brosjyrer, bøker og tips fra Ottar om hvordan de arbeidet på RFSU. Ottars arbeid fikk også internasjonal anerkjennelse gjennom tildelingen av Lasker-prisen i USA. Likevel var det flere som fortsatt viste motstand mot familieplanleggingstiltak, og da spesielt seksualundervisning, som kom tydelig frem i artikkelen fra *Time Magazine*. På slutten av 1954 ble verdens befolkningskonferanse avholdt i Roma, den første i regi av FN, der blant annet Ottar deltok. Det at FN anerkjente befolkningsproblemet ble og viktig for den videre internasjonale utviklingen til IPPF, og for de lokale grenene. Generelt økte bevisstheten rundt det faktum at befolkningsveksten var et problem som angikk alle, og at familieplanlegging var et nødvendig tiltak. Da den andre femårsplanen skulle utarbeides i India i 1956 fikk familieplanlegging enda større oppmerksomhet, og økt finansiering.

Kapittel 5: Ottars livsverk kommer til syne

I 1958 og 1959 handlet mye av den internasjonale korrespondansen til og fra Ottar om den sjette internasjonale konferansen om familieplanlegging i regi av IPPF. Den skulle finne sted i New Delhi i 1959. Forberedelser måtte gjøres, beslutninger tas om hvem som skulle delta, og ikke minst hvor finansieringen skulle komme fra. På denne konferansen ble Ottar president for IPPF. Dermed økte hennes korrespondanse med blant annet Vera Houghton, som var sekretæren i IPPF og tok seg av mange av nettverksforbindelsene og det formelle papirarbeidet. Ottar sin korrespondanse, samarbeid og forhold til C.P. Blacker intensiveres også i denne perioden, og Ottar fikk personlig besøk av Blacker i Stockholm, på tross av deres tidligere nevnte ideologiske uenigheter. Befolknings- og familieplanleggingsarbeid blir ytterligere anerkjent gjennom FNs økende bidrag og konferanser, og nominasjonen av Sanger og Ottar til Nobels fredspris. Utveksling av ideer og informasjon om familieplanlegging spres til flere deler av Asia, og også Afrika og Sør-Amerika. Ottars arbeid med internasjonalt samarbeid for familieplanlegging manifesterer seg mer både sosialt og politisk, og hennes livsverk som seksualopplyser begynner å synes.

Nære vennskap og presidentskap

Ottar og Abraham Stone korresponderte en del gjennom 1958 i forkant av den internasjonale konferansen. Stone var på den tiden medisinsk direktør i *Margaret Sanger Research Bureau*, i tillegg til å være vise-president i IPPFs vestlige sfære.²⁶⁰ 18. mars og 7. juli skrev han til Ottar for å introdusere noen nye aktører til familieplanleggingsbransjen.²⁶¹ Noen kollegaer av han fra USA skulle også reise til Sverige det året, og han lurte på om Ottar hadde vært interessert i å ta imot dem og vise de rundt, ettersom kollegaene også var veldig interessert i familieplanleggingsarbeid. Det viser at Stone ikke var redd for å benytte seg av den faglige kontakten de hadde

²⁶⁰ Katz, «The Selected Papers of Margaret Sanger. Volume 4: Round the world for birth control, 1920-1966.»

²⁶¹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Abraham Stone til Elise Ottesen-Jensen. 18. mars og 7. juni 1958.

skapt, og sammen utvidet de det internasjonale arbeidet med familieplanlegging ved å besøke hverandre og introdusere nye aktører for hverandre. 25. november samme året skrev Ottar til Stone, og det er tydelig at Stone hadde deltatt på RFSUs konferanse i Stockholm i september.²⁶² Der hadde han minnet Ottar på at hans verv som vise-president i IPPF snart var over, og at han skulle si fra seg stillingen. Ottar lurte derfor på om han kunne hjelpe henne å finne en passende tittel for han i og med at han ville fortsette arbeid for IPPF som en slags ambassadør. Hun ville gjerne ha det innen hun reiste til New Delhi slik at hun kunne presentere det på IPPFs internasjonale konferanse der. Stone deltok i New Delhi, og var styreformann en av dagene under konferansen. Dette ble det siste møte mellom Ottar og Stone, for Stone døde av et hjerteinfarkt 3. juli 1959.²⁶³ I et brev fra Ottar til C.P. Blacker 8. juli skrev Ottar at hun var sjokkert over Stone's død, ettersom han bare for noen dager siden hadde vært i Russland og Polen og jobbet og holdt foredrag.²⁶⁴ Ottar skrev at hun sørget over han, og hans arbeid for IPPF var uvurderlig, hvert fall i de kommunistiske landene der hans språkkunnskaper, taler og personlighet hadde mye å si. Stone hadde tross alt vært med siden Ottar inviterte til det første møte i Stockholm i 1946, og var en nær venn av Ottar.

I starten av 1959 ble Ottar valgt til president av IPPF. IPPFs Governing Body møttes i New Delhi, og det var en enstemmig gruppe som innstilte Ottar som president.²⁶⁵ Hun fikk støtte fra alle i styret, blant annet Margaret Sanger, Lady Rama Rau og Constance Goh Kok Kee fra familieplanleggingsorganisasjonen i Singapore.²⁶⁶ Goh Kok Kee var en kinesisk familieplanleggingsaktivist, som arbeidet i Singapore med familieplanleggingssaken. Hun opprettet en familieplanleggingsorganisasjon i Singapore i 1949, og var med på oppstarten av IPPF i 1952. Ottar og Goh Kok Kee hadde møttes i Tokyo i 1955, på den femte internasjonale konferansen om

²⁶² Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Elise Ottesen-Jensen til Abraham Stone. 25. november 1958.

²⁶³ Social Network and Archival Context, «Stone, Abraham, 1890-1959.»

²⁶⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Elise Ottesen-Jensen til C.P. Blacker. 8. juli 1959.

²⁶⁵ IPPFs Governing Body var de som satt i styret, og bestod av representanter fra ulike land. De tok seg av organisasjonens hovedoppgaver, som finansiering, opprette nye regioner og bestemme tid og sted for nye konferanser. Margaret Sanger Papers Project. «International Planned Parenthood Federation.»

²⁶⁶ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.246.

familieplanlegging.²⁶⁷ I 1959 var hun representant for sin region i IPPF. Senere på året, den 5. august, skrev hun et personlig håndskrevet brev til Ottar, hvor hun fortalte at klinikkene i Singapore var mye besøkt, og at dette var et tegn på at det ble mer og mer respektabelt å benytte seg av deres tilbud.²⁶⁸ Det de trengte videre var å utvide tilbudet til landsbyene der mange kvinner trengte deres hjelp. Goh Kok Kee lurte på når Ottar kunne komme på besøk, da de trengte ”inspirasjonen av hennes nærvær.”²⁶⁹ Goh beskrev også at det å møte Ottar i New Delhi var ”grand.” Korrespondansen kan gi oss innblikk i Ottars virke som president for IPPF, og hvordan organisasjonen ble drevet. Selv om Ottar nå var president, og Goh den regionale representanten, foregikk denne korrespondansen på håndskrevet brev, og det var viktig å opprettholde den personlige kontakten mellom aktørene. Kontakten foregikk med andre ord fremdeles på et personlig, og ikke kun et formelt grunnlag. Ottars posisjon og erfaring var av stor betydning for Goh, og som foregangskvinner på familieplanleggingsfeltet i sine respektive land og regioner var det naturlig at de hadde en gjensidig respekt for hverandres arbeid og posisjon.

Maktkamp mellom europeiske og amerikanske ideer og meninger

Carlos Patron Blacker fikk i 1959 stillingen som administrativ sekretær og en slags rådgiver for Ottar. Dette var en ny stilling i IPPF opprettet av Governing Body etter Sangers ønske i og med at hun følte at Ottar ofte var imot holdningene og interessene til det amerikanske familieplanleggingsmiljøet, og måten de drev sin organisasjon på.²⁷⁰ Ved å ansette Blacker håpet Sanger at han kunne påvirke Ottar til å være mer positiv til amerikanske synspunkter. Dette gjaldt blant annet den amerikanske måten å skaffe økonomiske midler på.²⁷¹ Ottar hadde lenge kjempet for at IPPF burde selge sine egne prevensjonsmidler, og på den måten kunne organisasjonen tjene penger som i tillegg hjalp saken deres. Dette var Sanger imot.²⁷² Det er nærliggende å anta at Sanger

²⁶⁷ Huston, *Motherhood by Choice: Pioneers in Women's Health and Family Planning*, s. 55/56.

²⁶⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Constance Goh Kok Kee til Elise Ottesen-Jensen. 5. august 1959.

²⁶⁹ (Min oversettelse) ”...we need the inspiration of your presence.” Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Constance Goh Kok Kee til Elise Ottesen-Jensen. 5. august 1959.

²⁷⁰ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.246.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Katz, «The Selected Papers of Margaret Sanger. Volume 4: Round the world for birth control, 1920-1966.»

ønsket Blacker i rollen som rådgiver for Ottar slik at Ottar ikke skulle få slike ideer gjennomført. Ottar og Blacker hadde uenigheter seg imellom som stammet fra oppstarten av fødselskontrollbevegelsen, og som nevnt i kapittel 3 var de uenige om hvorfor familieplanlegging var viktig, og om hvem som trengte det mest. Ottar skrev i et personlig brev til Helena Wright at Blacker sitt mål med fødselskontroll var rasebestemt, og han mente at det kun gjaldt fargede mennesker i overbefolkede land.²⁷³ På tross av disse uenighetene virket samarbeidet mellom Blacker og Ottar i 1959 likevel å fungere fint, noe som belyses videre i kapittelet. 4. juli henvendte Blacker seg til Ottar med en formell forespørsel om finansiering av nye prosjekter i Singapore. Mrs. Goh hadde bedt IPPF om mer støtte, og nå forsøkte Blacker å møte hennes ønske. Han hadde allerede funnet ut av hvordan midler kunne skaffes, og trengte bare Ottars godkjenning. Population Council, opprettet og styrt av John D. Rockefeller, hadde gitt penger til IPPF fra 1953 som de kunne distribuere til regioner og prosjekter de mente trengte det.²⁷⁴ Trolig grunnet Blackers vennskap med visepresidenten for Population Council, Frederick Osborn²⁷⁵, fikk han bevilget deler av pengene i 1959 til Singapore-regionen. Ottar svarte Blacker 8. juli, i samme brevet som handlet om Stones død, godkjente alt, og var fornøyd med arbeidet Blacker hadde gjort.²⁷⁶

I oktober henvendte Blacker seg til Ottar igjen, og kunne fortelle om en reise han nylig hadde foretatt til USA. Der møtte han flere fra familieplanleggingsorganisasjonen. Forslag som kunne behandles av den styrende komiteen ved neste møte hadde blitt diskutert, men Blacker understreket for Ottar at ingen formelle beslutninger ble tatt i og med at hun ikke var tilstede.²⁷⁷ Etter å ha snakket med amerikanerne forstod Blacker at de hadde store planer om hvordan de kunne få inn penger til organisasjonen. Han ville gjerne møte Ottar snart for å fortelle om dette, og foreslo en tur til Stockholm. I et brev til Dorothy Brush nevnte Ottar USA-turen til Blacker, og sa at det

²⁷³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/5. Fra Elise Ottesen-Jensen til Dr. Helena Wright. 6. februar 1952.

²⁷⁴ Connelly, *Fatal Misconception*, s.169.

²⁷⁵ Frederick Osborn var veldig innflytelsesrik i etterkrigstidens befolkningsdebatt. Han stod for mye av det samme tankegodset som Blacker, med rasehygiene som bakgrunn. Connelly, *Fatal Misconception*, kapittel 5.

²⁷⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra C.P. Blacker til Elise Ottesen-Jensen, den 4. juli 1959. Fra Elise Ottesen-Jensen til C.P. Blacker, 8. juli 1959.

²⁷⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra C.P. Blacker til Elise Ottesen-Jensen. 10. oktober 1959.

hadde vært en vellykket tur. Ottar skrøt av Blacker, og satte pris på det harde arbeidet han la inn for organisasjonen.²⁷⁸ I begynnelsen av november skrev Blacker igjen til Ottar, og forsøkte å planlegge Stockholm-turen sin.²⁷⁹ Han foreslo noen datoer i desember, og lurte på om disse kunne passe for Ottar. I slutten av måneden skrev Blacker igjen til Ottar, og meldte om at alt var i orden for reisen hans til Stockholm fra 3. - 6. desember.²⁸⁰ Blacker tok også her opp ulike mulige måter å samle penger til organisasjonen. Blackers reise til Sverige, og samarbeidet mellom Blacker og Ottar i Stockholm ble i Blackers øyne svært vellykket. I desember fortalte han Ottar at han var trygt hjemme igjen.²⁸¹ Han satte pris på besøket, og syntes det var fint at de så ting i samme lys, og at de kom seg gjennom en viktig agenda. Dette viser at de to hadde et godt samarbeid, på tross av deres tidligere uenigheter, og på tross av at Blacker hadde blitt oppnevnt som Ottars administrative sekretær i et forsøk på å få støtte for amerikanske synspunkter. Etter et Governing Body møte i 1960 ble det imidlertid gjort en del strukturelle forandringer i IPPF, og det ble klart at Blacker sin rolle ville bli redusert. Han trakk seg dermed fra stillingen sin, og med dette opphørte også korrespondansen mellom han og Ottar, i alle fall innen rammene av IPPF og RFSU.²⁸²

Vera Houghton – "uvurderlig aktivum og primus motor"²⁸³

Vera Houghton hadde vært sekretær i IPPF fra oppstarten av organisasjonen i 1947, og vært med på organiseringen av IPPF.²⁸⁴ Houghton var britisk og gift med en politiker for det engelske Labour Party.²⁸⁵ Det er nok en av grunnene til at hun kunne vie så mye av livet sitt til arbeid med familieplanlegging, fordi på lik linje med for eksempel Rama Rau, var Vera også en del av middelklassen med påvirkningsmuligheter, og kunne arbeide frivillig. Hun var også en pioner innenfor kampen for lovlig abort og for gratis prevensjon i England, men det var først etter hun var ferdig som sekretær i IPPF da dette arbeidet tok all hennes tid. Det er nærliggende å anta at Veras arbeid for IPPF

²⁷⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Elise Ottesen-Jensen til Dorothy Brush. 22. oktober 1959.

²⁷⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra C.P. Blacker til Elise Ottesen-Jensen. 1. november 1959.

²⁸⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra C.P. Blacker til Elise Ottesen-Jensen. 21. november 1959.

²⁸¹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra C.P. Blacker til Elise Ottesen-Jensen. 6. desember 1959.

²⁸² Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.253.

²⁸³ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.134.

²⁸⁴ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.202.

²⁸⁵ Hayman, «Vera Houghton obituary.»

inspirerte henne til å fortsette arbeidet innenfor reproduktiv helse. 12. september 1958 skrev Vera Houghton et brev til Ottar. Brevet er skrevet på små, hvite blanke ark, og Vera skrev at det var fordi hun var i Praha og ikke hadde nok penger til bagasje så hun kunne ta med seg skrivemaskinen sin.²⁸⁶ Hun spurte om Ottar kunne kontakte Karl Evang og høre om han kunne komme til konferansen i New Delhi i begynnelsen av 1959. De indiske representantene ønsket å få flere europeere til denne konferansen da det ved den forrige, i 1952, ikke hadde vært mange i det hele tatt. Vera lurte også på om ikke RFSU kunne stille med noen finansielle bidrag og kanskje finansiere reisen til flere svenske leger og professorer slik at de også kunne delta i New Delhi. Vera visste allerede om noen som var spesialister innenfor biologiske aspekter ved fødselskontroll og forsket på befolkning, som hun gjerne ville skulle delta for å tydeliggjøre behovet for familieplanlegging. Dessverre hadde ikke hun selv mulighet til dette da hun hadde hendene fulle før konferansen. Vera skrev også om forskningen på prevensjonsmidler. Forskere hadde klart å finne opp en ny prevensjonsgele som skulle brukes sammen med pessaret, men pessaret var enda ikke helt utviklet. Det kunne bøyes og brekkes, og dermed være farlig for kvinnen. Ved å inkludere leger, forskere og professorer innenfor biologi, eugenikk, helse, samliv og ekteskap i konferansen ville IPPF få tilgang til den nyeste forskningen, og dermed drive familieplanleggingsarbeidet videre ut i fra det. Samarbeidet mellom Ottar og Vera hadde vart helt siden oppstarten av IPPF, og Ottar omtalte Vera sin rolle i det internasjonale arbeidet som ”uvurderlig aktivum og primus motor”²⁸⁷, blant annet fordi hun organiserte de internasjonale konferansene på en bra måte.

På høsten i 1959 handlet korrespondansen mellom Ottar og Vera mest om finansiering av reiser Ottar skulle foreta som president for IPPF. Vera var engasjert i arbeidet med opprettelsen av IPPFs nye regionskontorer i Afrika, og samarbeid med familieplanleggingsorganisasjonen i Kina. Vera tipset Ottar om et reisefond som var satt av til presidenten i IPPF av IPPF selv.²⁸⁸ Dette mente Vera at Ottar burde sjekke ut, ettersom reisene hennes i forbindelse med organisasjonen burde bli finansiert herfra. Tidligere hadde Ottar betalt for reisene selv, med noe støtte fra RFSU, og reisene var

²⁸⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Vera Houghton til Elise Ottesen-Jensen. 12. september 1958.

²⁸⁷ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.134.

²⁸⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Vera Houghton til Elise Ottesen-Jensen. 21. november 1959.

noe Ottar prioriterte og så på som viktig for å opprettholde at organisasjonen skal være i tett samarbeid med aktivistene i det respektive landet. Vera sa også at Margery Butcher, en tidligere familieplanleggingsaktivist, skulle flytte til Singapore, og at de burde kontakte Mrs. Goh slik at Butcher kanskje kunne gjenoppta sitt arbeid. Det gjorde de, og Butcher ble en av de ledene kvinnene som var med å starte opp familieplanleggingsarbeidet i Singapore.²⁸⁹ 2. desember svarte Ottar til Vera, at reisen hun foretok på høsten i 1959 hadde blitt finansiert av midler som Blacker hadde fått gjennom IPPFs medlemsorganisasjon i USA.²⁹⁰ På reisen hadde Ottar vært i Polen, København, Rostock og Vest-Berlin, og hadde diskusjoner og møter med flere befolkningsaktivister. Ottar syntes at det var en flott ide at Butcher kunne jobbe for IPPF i Singapore eller Family Planning Association of Singapore, ettersom hun trodde de trengte all hjelp de kunne få der borte. Butcher står oppført på listene til IPPF over medlemmer i Singapore, så forslaget til Vera ble tydeligvis godt tatt imot. Ottar spurte om Vera kunne være interessert i å snakke på den neste konferansen IPPF skulle arrangere, fordi Vera både visste mye om hele organisasjonen og hadde en fot innfor i de fleste sakene til IPPF, i og med at hun hadde vært sekretær lenge.

Utvidelse og anerkjennelse av IPPF

Samtidig som IPPF planla en konferanse i India, var også afrikanske land av økende viktighet for organisasjonen. I forbindelse med IPPFs arbeid i Afrika skrev Dr. Clarence Gamble til Ottar den 25. november med en oppdatering. Gamble jobbet for IPPF i USA, og satt i den styrende komiteen i tillegg til å arbeide en del med feltarbeid som lege i Asia og Afrika.²⁹¹ Familieplanleggingsorganisasjoner og klinikker hadde blitt satt opp flere steder i Afrika av lokale befolkningsaktivister. Det er nærliggende å anta at det var viktig for Ottar at lokalbefolkningen var med på arbeidet også i Afrika, og at det ble skapt lokalt engasjement. Under oppstarten av ICPP hadde Ottar vært veldig opptatt av dette, og at de indiske aktivistene også skulle være med på laget. Dette viser at Ottar tok med sine tidligere prinsipper om driften av en internasjonal organisasjon, og at hun ville holdes informert om hva som foregikk i ulike regioner.

²⁸⁹ Kanwaljit og Margaret, *Our Lives To Live: Putting A Woman's Face To Change In Singapore*, s.50.

²⁹⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Elise Ottesen-Jensen til Vera Houghton. 2. desember 1959.

²⁹¹ Margaret Sanger Papers Project. «International Planned Parenthood Federation.»

Familieplanlegging fikk altså gradvis større oppmerksomhet internasjonalt, og både asiatiske og afrikanske land arbeidet med temaet. I tillegg var det mange som forstod befolkningsarbeid som sammenhengende med internasjonalt arbeid for fred, og befolkningsaktivister ble etter hvert også nominert til Nobels fredspris. Dorothy Brush skrev til Ottar på høsten i 1959 for å spørre om råd når det gjaldt nominasjonen av Margaret Sanger til Nobels fredspris. Brush lurte på hvordan de burde gå frem i forhold til å anbefale Sanger til prisen, og at det virkelig ville hjelpe IPPFs budsjett og rykte dersom hun vant.²⁹² Ottar svarte at dersom Sanger fikk prisen ville det hjelpe å øke finansieringen til IPPFs arbeid, men Ottar mente det var bedre hvis filosofi – eller jusprofessorer nominerte henne gjennom offisielle kanaler, enn at personlige brev skulle sendes for å smiske med komiteen.²⁹³ 16. januar 1960 skrev Dorothy igjen til Ottar om nominasjonen av Sanger, og håpet at Ottar brukte sine kontakter for å fremme Sanger som vinner av Nobels fredspris. Inntrykket er at Dorothy maste litt på Ottar for at hun skulle bruke sine kontakter i Sverige og Norge. Sanger var nominert av flere leger og professorer i USA, India og Japan for sitt arbeid med fødselskontroll.²⁹⁴ Selv om Ottar hadde forbindelser til Nobelkomiteen vant ikke Sanger Nobels fredspris.

Personlige forhold

Senere samme måned skrev Dorothy til Ottar fra Mexico. Hun skrev at hun hadde noen helseplager, og at hun måtte kutte ned på arbeidet for familieplanleggingsorganisasjonen. Sønnen hennes og svigerdatteren var også i Mexico og jobbet, og tok vare på henne ”som en baby.”²⁹⁵ Hun avsluttet brevet slik: ”Hope my little wonder-woman is well and happy and that that parrot I gave her flies everywhere with her and protects her at least with my love.”²⁹⁶ I begynnelsen av mars 1960 skrev Dorothy igjen, og denne gangen i form av personlig brev, der hun forklarte at hun kom til å si opp jobben sin i IPPF. Det var med tungt hjerte hun gjorde dette, men grunnet

²⁹² Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Dorothy Brush til Elise Ottesen-Jensen. 13. oktober 1959.

²⁹³ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Elise Ottesen-Jensen til Dorothy Brush. 22. oktober 1959.

²⁹⁴ Nobelprize.org. «Nomination Database.» Sanger var også nominert til prisen i 1953 og sist i 1963 uten å motta den.

²⁹⁵ (Min oversettelse). ”My son and his wife (...) are taking care of me like a baby! (It feels good!)” Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Dorothy Brush til Elise Ottesen-Jensen. 28. januar 1960.

²⁹⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Dorothy Brush til Elise Ottesen-Jensen. 28. januar 1960.

helseplager kunne hun ikke fortsette.²⁹⁷ Etter 40 år som frivillig synes hun det var veldig trist og tungt, men fornuftig å gjøre dette, og la ved et formelt brev med sin offisielle oppsigelse. Den nevnte gaven hadde Ottar fått åtte år tidligere, i 1952. Ottar hadde blitt så lei seg da hun på en av sine reiser hadde klart å miste den, men ikke turt å si fra til Dorothy. Denne korrespondansen er et tegn på at forholdet mellom aktørene i stor grad handlet om å benytte seg av hverandres kunnskap, og ikke minst kontakter de hadde skaffet rundt hele verden. I tillegg viser det gode vennskap med utveksling av gaver og personlig informasjon.

Andre personlige forhold av viktighet for Ottars virke i denne perioden, var relasjonene til aktører som Ottar kjente fra Sør-Asia, som Hannah Peters og Sushila Gore. Peters skrev i august 1959 til Ottar at hun hadde flyttet til Danmark permanent.²⁹⁸ Peters var på det tidspunktet i København og arbeidet med forskning der. Hun takket for brevet Ottar hadde sendt der hun hadde fortalt om reisen sin til Russland, og hvordan det stod til med gynekologi og fødselskontrollarbeidet der. Siden de nå bodde mye nærmere hverandre, håpet hun at Ottar snart kunne komme på besøk. Tidlig i september skrev Hannah til Ottar igjen.²⁹⁹ Hun takket for at Ottar hadde lagt ved et brev fra Sushila, men sa at hun ikke hadde hørt noe fra Anil enda. Det tyder på at sønnen til Sushila skulle besøke Peters i København, på samme måte som han hadde besøkt Ottar i Sverige. Det tyder også på et nært, nesten familiært, bånd mellom de tre aktivistene Sushila, Hannah og Ottar, i og med at de tok imot familiemedlemmer som de skulle vært deres egne. I tillegg er det et tegn fra Sushila på at hun ønsket å sende sønnen til de skandinaviske landene for inspirasjon og nettverksbygging. I Ottars privatarkiver var det et stort portrettbilde av Anil, noe som viser at Ottar også satte stor pris på besøket, kanskje spesielt også siden hun ikke hadde noen barn selv og hadde i 1917 mistet sin nyfødte sønn.³⁰⁰

²⁹⁷ I brevet understreker Dorothy, før hun skriver om helseplagene, at hun forteller dette til Ottar konfidensielt. Dermed har jeg valgt å ikke nevne hva slags helseplager det er snakk om.

²⁹⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 18. august 1959.

²⁹⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/10. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 2. september 1959.

³⁰⁰ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp*, s.60.

Ottar på besøk i England

I mars 1960 skrev Vera til Ottar, og la ved en rapport for de siste tre årene, som hun gjerne ville at Ottar skulle lese gjennom, hvert fall de sidene med informasjon som angikk Ottar personlig.³⁰¹ Når det gjaldt konferansen i Rostock sa hun at hun dessverre ikke hadde mulighet til å delta for å snakke om IPPF, slik Ottar hadde ønsket. Hun sa hun heller ikke ville delta på møtet i Haag, men at mange representanter fra FPA England kom til å delta. Konferansene i Rostock og i Haag i 1960 var for IPPFs ENEA region, Europe, Near East and Africa, der temaet var abort.³⁰² Ottar var tydeligvis fornøyd med utfallet av konferansen da det virket som ”viljen til samarbeid” var stor.³⁰³ Den avdøde vennen Abraham Stone hadde nok vært stolt av Ottar og organisasjonen, ettersom han hadde brukt mye tid i de kommunistiske landene og snakket om fødselskontroll og prevensjon.

Ottar skulle på besøk til England i 1960, og Vera gledet seg håpet at de to fikk tid til å treffes. På slutten av brevet nevnte Vera at Rama Rau også skulle komme til England den 17. eller 18. april, og skulle bo med Helena Wright i tre uker.³⁰⁴ Vera tilbød derfor leiligheten sin til Ottar, og sa den lå sentralt og nærme kontoret deres i London, og hun kunne slappe av og være alene, eller ha venner på besøk.³⁰⁵ Ottar tok gladelig imot tilbudet, og sa det var utrolig snilt av henne å tilby sin leilighet. Hun hadde i utgangspunktet planer om å bo hos Helena Wright, men nå som hun visste at Rama Rau også skulle bo der i samme periode satte hun veldig pris på å kunne være alene i leiligheten til Vera. Hun fortalte at hun hadde en veldig travel timeplan for besøket i England da det var mange lunsjer og møter hun måtte på.³⁰⁶ Dette viser igjen den personlige tonen i det internasjonale samarbeidet, og aktørene kjente hverandre tydeligvis så godt at de gjerne bodde hos hverandre da de var på besøk, eller lånte hverandres leiligheter.

³⁰¹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Vera Houghton til Elise Ottesen-Jensen. 23. mars 1960.

³⁰² Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.252.

³⁰³ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*. S.190.

³⁰⁴ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Vera Houghton til Elise Ottesen-Jensen. 6. april 1960.

³⁰⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Vera Houghton til Elise Ottesen-Jensen. 7. april 1960.

³⁰⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Elise Ottesen-Jensen til Vera Houghton. 10. april 1960.

Blacker og 'power politics'

Nærheten i relasjonen mellom Ottar og Vera gjorde også at Vera delte informasjon om uenigheter mellom henne og Blacker. Blacker hadde gått ut av IPPF, men han fortsatte sitt engasjement i befolknings spørsmål, og hadde innflytelse gjennom sin kontakt med organisasjoner som finansierte familieplanleggingstiltak. 29. april 1962 skrev Vera Houghton et brev til Ottar som var stemplet med Confidential.³⁰⁷ Grunnen til det var at brevet inneholdt personlig informasjon om Blacker, og at Vera og han hadde kranglet en del. Vera ville ikke at flere skulle vite det da det kunne skade IPPFs arbeid og rykte.³⁰⁸ Selv om hans stilling som administrerende rådgiver var over, hadde Blacker ment at han kunne delta på flere møter i utlandet, der reisen var dyr. Finansieringen hadde han skaffet på egen hånd, selv om Vera allerede hadde sagt at det var unødvendig at han deltok. Blacker skaffet finansiering gjennom Simon Population Trust, som var en av IPPF støttespillere³⁰⁹, og som mannen til Rama Rau hadde vært med å opprette. Vera var redd for at Blacker spilte et spill, og drev med "power politics", noe som kunne skade organisasjonen. Igjen tyder dette på at det var flere som så med uro på at amerikanerne fikk for mye makt. I tillegg viser det Ottar sin rolle som president og som venn, i og med at hun tok seg av noen uenigheter mellom aktørene. Det at USA hadde fått økende makt i IPPF viste seg også ved at noen amerikanere lanserte en kampanje som samlet inn over en million dollar til IPPFs arbeid.³¹⁰ Linder skriver at Ottars innflytelse i IPPF avtok fra ca. 1960 til tross for at Ottar fortsatt ledet organisasjonen, og en grunn til dette kan være at amerikanerne viste seg dyktigere på å samle inn økonomiske midler.

Økt oppmerksomhet for familieplanlegging

Omreisende busser

Korrespondansen mellom Sushila og Ottar virket å avta etter at Ottar ble president for IPPF. Sushila var på starten av 1960-tallet i arbeid for de indiske myndighetene og

³⁰⁷ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Vera Houghton til Elise Ottesen-Jensen. 29. april 1962.

³⁰⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Vera Houghton til Elise Ottesen-Jensen. 29. april 1962.

³⁰⁹ Blacker hadde vært med å forme det som etter hvert ble Simon Population Trust i 1957, sammen med Lord Simon. I løpet av 50-tallet donerte Lord Simon 500 pund årlig til FPA England, og etter hvert også til IPPF, med 1000 pund i året. Simon Population Trust så til at midlene gikk til forskning og undervisning om reproduksjon, og ikke til arbeidet på klinikkene. Kane, «The Simon Population Trust: A Brief History.»

³¹⁰ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.252.

hadde ansvaret for opprettelsen av opplæringsinstitutter for familieplanlegging. Sushila var på besøk i Stockholm på høsten i 1960, og fikk snakke på et møte som RFSU arrangerte. Hun fortalte om familieplanleggingsarbeidet i de indiske byene, og om bruken av busser i dette arbeidet, noe som gjorde at hun kunne gi personlig hjelp til kvinner og unge par.³¹¹ Statsråd Ulla Lindström var tilstede på møtet til RFSU og likte ideen om de omreisende bussene. Lindström var statsråd uten eget departement, men med ansvar for utviklingsaker og den begynnende svenske bistanden, som nettopp i disse dager ble etablert med flere prosjekter og en fastere organisasjonsform.³¹² Lindström brakte ideen om å bruke busser videre til myndighetene, og dette var også et tema da hun og daværende statsminister Tage Erlander reiste til Pakistan på statsbesøk i 1961. I forkant hadde Ottar snakket med sine kontakter i FPA Pakistan og gitt dem noen forslag til hvordan de burde ta imot svenskene.³¹³ Liknende busser som de i India ble senere gitt til Pakistan fra Sverige, som del av det svenskfinansierte familieplanleggingsprosjektet der, etablert i 1965. Norge engasjerte seg også i et liknende bussprosjekt, og ble etter hvert et av landene som også sendte busser til Singapore. Midler til dette ble samlet inn i 1964 av LOs Kvinnenemd, og det var en jeep og en trailer med alt medisinsk utstyr som ble sendt på høsten. Representanter fra Norge var tilstede i Singapore for å overlevere gaven til *IPPF South Asia og Oseania region*.³¹⁴ ”Jeg er glad for at denne ideen var resultatet av et stort møte i Oslo der jeg talte om familieplanlegging”³¹⁵ skrev Ottar ydmykt i sin selvbiografi. Etter møtet i RFSU i 1960 spredte altså ideen om de omreisende bussene som tilbød familieplanleggingstjenester seg til flere land. Det viser at kontakten mellom Sushila og Ottar førte til direkte handling, også gjennom de skandinaviske landenes bistandsprosjekter, og deres felles arbeid var et forbilde for andre. Det var også i Singapore i 1963 at en ny IPPF-kongress ble holdt. Dette understreker den økende betydningen av familieplanleggingsarbeidet i det området – både at det var viktig at IPPF og andre internasjonale bistandsgivere fikk gitt hjelp der, og spredt sitt arbeid til Øst-Asia.

³¹¹ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.191.

³¹² Engh, «Det internasjonale folkhemmet» s.143.

³¹³ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.255.

³¹⁴ Landsorganisasjonen i Norge, *Beretning 1964*, s.172.

³¹⁵ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.207.

FNs befolkningskonferanser

Interessen for befolkningsarbeid og familieplanlegging vokste også på globalt nivå, og dette ble tydelig i form av sterkt økende deltakelse i internasjonale møter og konferanser. I 1965 arrangerte FN sin andre internasjonale konferanse om befolkningsvekst, denne gangen i Beograd i Serbia. Antall deltakende var nå mye større enn det hadde vært i Roma i 1954, med 88 ulike land og nesten dobbelt så mange eksperter som hadde vært i Roma.³¹⁶ IPPF var tilstede som observatører denne gangen også, slik som Ottar og Brush hadde vært i Roma. Ingen beslutninger skulle tas på konferansen, men det var et møte for å utveksle ideer og meninger om befolkningsvekst, forskning på den og hva slags sammenheng veksten hadde med økonomiske og sosiale implikasjoner. FN fortsatte å arrangere internasjonale konferanser om befolkning ca. hvert tiende år frem til 1994, men disse har vært møter med utveksling av informasjon, og ikke direkte aksjon, som agitatoren Ottar kanskje hadde ønsket. Dermed ble feltarbeidet og det virkelige arbeidet med familieplanlegging lagt i hendene på NGOer og aktivister. FNs befolkningskonferanser var selvsagt ikke ubetydelige, da økt fokus på befolkningsspørsmålet gradvis gjorde at flere myndigheter engasjerte seg og etter hvert ga mer penger til familieplanleggingsarbeidet. I tillegg har de internasjonale konferansene i regi av FN gradvis skapt en økende aksept for arbeidet med befolkningsspørsmål, familieplanlegging og reproduktive rettigheter.

Familieplanlegging spres fra India til Singapore

Arbeid med familieplanleggingsspørsmål foregikk også på tvers av Asia, og ressurspersoner som Sushila Gore, med omfattende bakgrunn fra arbeid i India og Sør-Asia, ble senere også engasjert i arbeid i Øst-Asia. Allerede i 1964 opprettet Sushila et opplæringsinstitutt i Singapore under IPPF. Der ble leger, sykepleiere og andre befolkningsaktivister undervist i ulike aspekter ved familieplanlegging, som de skulle ta med videre i sitt arbeid.³¹⁷ I 1966 jobbet Sushila for FPA Singapore, etter å ha blitt invitert av lederen for familieplanleggingsorganisasjonen der, Mrs. Goh Kok Kee.³¹⁸ Ottar skrev i 1966 et brev til Sushila og gratulerte Sushila med arbeidet hun hadde gjort i Sørøst-Asia, og sa at det var så viktig at de fikk til mye i det området også.³¹⁹ På

³¹⁶ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.247.

³¹⁷ Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.207.

³¹⁸ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.183.

³¹⁹ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Elise Ottesen-Jensen til Sushila Gore. 20. desember 1966.

samme måte som India var Sørøst-Asia også satt sammen av mange ulike religiøse grupper, som muslimer, katolikker og buddhister, og temaer som familieplanlegging måtte håndteres forsiktig og gradvis. Ottar skrev at hun hadde hørt om bussene som ble gitt til Singapore, og var glad for at Sushila nå kunne gjøre det samme fantastiske arbeidet i Singapore som hun hadde gjort i India. Frem til 1966 var Singapores arbeid med familieplanlegging styrt av frivillige under Family Planning Association of Singapore, som var en av IPPFs medlemsorganisasjoner. I 1966 ble *Singapore Family Planning and Population Board (SFPPB)* opprettet, som en del av Helsedepartementet, og organisasjonen fikk dermed større gjennomslagskraft i myndighetene.³²⁰ Singapore opprettet egne femårsplaner der familieplanlegging fikk mye oppmerksomhet, trolig fordi de hadde sett hvordan India hadde gjort det og fulgte deres eksempel. Arbeidet med befolkning og familieplanlegging i Singapore ble dermed i større grad plassert hos myndighetene, og var ikke lenger kun avhengig av en frivillig organisasjon som FPA Singapore, eller IPPF. I tillegg ble mye av arbeidet utført etter inspirasjon fra Sør-Asia, og særlig India. Ottars og IPPFs nettverk stod sentralt i dette arbeidet, både med tanke på erfaringsoverføring og fordi de var først ute med å etablere familieplanleggingsaktiviteter i Singapore. Dermed kunne IPPFs representanter få roller som premissleverandører for dette nye satsningsområdet for myndighetene i Singapore. Ottar skrev videre at hun håpet å se Sushila på den nye konferansen IPPF skulle ha i Chile i 1967, eller eventuelt om hun skulle komme innom Singapore på veien for å se ”hennes kjære familie” igjen.³²¹ Ottar forklarte også at den andre delen av hennes selvbiografi akkurat hadde kommet ut i Sverige og fått strålende kritikk. Hun sendte over en kopi, og selv om Sushila ikke kunne forstå hva det stod, kunne hun se bilder. Ottar håpet senere å publisere selvbiografien også på engelsk, og da som ett volum.

Ottar hadde også direkte kontakt med sentrale aktører i det statlige indiske befolkningsarbeidet. Korporal B.L. Raina hadde vært medisinsk offiser i det indiske forsvaret, og var Indias første direktør for det nasjonale familieplanleggingsprogrammet. Det var en stilling opprettet i forbindelse med den

³²⁰ Mui Teng, «13: Singapore: Population Policies and Programmes» s.204.

³²¹ (Min oversettelse). ” (...) again meet my dear family...” Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Elise Ottesen-Jensen til Sushila Gore. 20. desember 1966.

andre femårsplanen i India, som også opprettet et Central Family Planning Board styrt av landets helseminister.³²² Raina hadde imidlertid allerede i lang tid vært engasjert i befolknings spørsmål. I 1937 hadde han vært med å opprette en barne- og mødre helseklinikk for familieplanlegging, der Sanger også satt i styret.³²³ I løpet av Rainas første år som direktør for familieplanlegging hadde arbeidet blitt kraftig intensivert: han hadde økt antall ansatte i hver delstat, opprettet 473 landlige og 202 urbane klinikker, og lansert en nasjonal kampanje med promotering.³²⁴ 26. september skrev han et brev til Ottar fra Central Family Planning Institute i New Delhi.³²⁵ Han fortalte at en befolkningsaktivist og kollega av ham, Smt. Shyam Kumari Khan, skulle til Sverige, og håpet Ottar kunne treffe ham. Khan var en ledende sosialarbeider i India, og satt også i den oppnevnte indiske komiteen som behandlet spørsmålet om lovgivningen av abort. ”Meetings with you have always been a source of great inspiration” avsluttet Raina brevet med. Ottar var imidlertid på reise i London og Paris da Khan besøkte Sverige, og mottok ikke brevet før hun var kommet hjem, og Khan allerede hadde dratt tilbake.³²⁶ Ottar var veldig lei seg for dette, og håpet Raina kunne videreformidle dette til Khan. Ellers håpet Ottar at de skulle ses i Chile på den neste konferansen til IPPF.

Seksualundervisning i Sør-Amerika

Konferansene til IPPF i blant annet India og Singapore gjorde at flere asiatiske land kom i gang med familieplanleggingsarbeidet, og det fikk økt fokus hos myndighetene og hos enkeltmennesker. Ønsket var at det samme skulle skje i Sør-Amerika. Konferansen i Santiago de Chile i 1967 samlet mange av familieplanleggingsorganisasjonene som hadde blitt opprettet i Sør-Amerika gjennom 50- og 60-tallet. Western Hemisphere Region (WHR) av IPPF hadde hjulpet til med opprettelsen av disse lokale organisasjonene, og USA og Canada fikk naturlig nok viktige roller i og med at de stilte med mye hjelp og finansiering. Avabai Wadia var en av de indiske representantene ved konferansen, og Ottar var tilstede for å holde

³²² Connelly, *Fatal Misconception*, s.184.

³²³ Harkavy og Roy, «18: Emergence of the Indian National Family Planning Program» s. 307.

³²⁴ Connelly, *Fatal Misconception*, s.184.

³²⁵ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Colonel B.L. Raina til Elise Ottesen-Jensen. 26. september 1966.

³²⁶ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Elise Ottesen-Jensen til Colonel B.L. Raina. 18. november 1966.

åpningstale. På denne konferansen fant det sted et viktig vendepunkt i forhold til Ottars sentrale ideer, og i forhold til hennes livsverk og engasjement. En del av konferansen var et offentlig møte der hovedtemaet var seksualundervisning og familieliv. Ottar talte naturlig nok, og tok etterpå imot spørsmål fra ivrige lyttere.³²⁷ Dette var første gang IPPF holdt et åpent møte som eksplisitt tok for seg seksualundervisning som tema. Dette var et tydelig uttrykk for at en holdningsendring var i ferd med å finne sted hos styret i IPPF, som lenge hadde vært skeptiske til seksualopplysningens rolle i familieplanleggingsarbeidet. Det viste i tillegg at behovet for informasjon om seksualitet var stort, og at opplysningsarbeidet også måtte rette seg mot unge mennesker. Ottar hadde kjempet for dette hele livet, og endelig hadde folk skjønnet viktigheten av seksualopplysning. Konferansen i Chile ble det siste store arrangementet i regi av IPPF, da organisasjonen hadde vokst seg såpass stor at det ble vanskelig å finne finansiering til slike samlinger. Lokale konferanser ble holdt innad i de regionale kontorene, og de fortsatte å holde jevnlig kontakt for å utveksle informasjon, oppdatert forskning osv. I tillegg hadde også befolkning og familieplanlegging på dette tidspunktet blitt et viktig tema for flere internasjonale organisasjoner, og særlig FNs befolkningskonferanser ble viktige møteplasser for dette arbeidet.

Større aksept for familieplanlegging

Det tok en del år fra opprettelsen av IPPF til de store offentlige internasjonale organisasjonene fulgte etter, og også engasjerte seg i spørsmål som hadde med befolkning, familieplanlegging og reproduktive rettigheter å gjøre. Likevel kom private og offentlige organisasjoner som FN (WHO og UNFPA), OECD, Ford Foundation, Rockefeller Foundation og Population Council gradvis på banen i løpet av 50- og 60-tallet. WHO var lenge skeptiske til å engasjere seg i debatten, da de hadde mange katolske medlemmer som var imot bruken av prevensjon på religiøst grunnlag, og de kommunistiske landene var også skeptiske. Karl Evang snakket om denne motstanden på konferansen i Stockholm i 1953, som formann i den norske delegasjonen til WHO.³²⁸ Evang var som nevnt en forkjemper for seksualopplysning, og klarte muligens etter hvert å overtale de skeptiske landene, ettersom WHO arrangerte verdens befolkningskonferanse i Roma i 1954. Det at WHO arrangerte konferansen førte likevel

³²⁷ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.253.

³²⁸ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s. 211.

til at mange av medlemslandene truet med å forlate organisasjonen.³²⁹ Det var ikke før i 1965 at Evang, i samarbeid med andre, fikk WHO til å akseptere reproduktiv helse som en del av organisasjonens arbeid.³³⁰ FNs befolkningsfond (UNFPA) ble opprettet i 1969, og fondet ble en viktig aktør og forkjemper for befolknings spørsmål og reproduktive rettigheter. De arbeider blant annet for at hver graviditet skal være ønsket, noe som virker å være tatt rett ut fra Ottars munn.³³¹ På 70-tallet ble UNFPA en viktig bidragsyter til blant annet IPPF, for arbeid med familieplanlegging. Dette ligger utenfor rekkevidden til denne oppgaven, men er en indikasjon på retningen befolkningsarbeidet tok i denne perioden: fra å være drevet av aktivister og frivillige organisasjoner kom arbeidet nå inn i mer faste, organiserte former, og store internasjonale organisasjoner inntok gradvis en mer sentral rolle, både gjennom å arrangere internasjonale konferanser og gjennom finansiering av arbeidet.

USAs rolle i det internasjonale befolkningsarbeidet

I følge Mohan Rao, en indisk forsker, er det ikke mulig å se på det indiske familieplanleggingsprogrammet uten å se på de internasjonale aktørene som gjorde det mulig, spesielt USA.³³² Det er ingen hemmelighet at Ottar så med misnøye på enkelte aktører og organisasjoner i USA, da hun mente de ofte fikk for mye makt i IPPF. Ford Foundation og USAID har vært blant de store bidragsyterne til indiske familieplanleggingsprosjekter.³³³ Ottar var skeptisk til Ford Foundation da hun mente denne var finansiert av rike enkeltmennesker som ikke forstod viktigheten av opplysningsarbeid.³³⁴ Allerede fra 1954 hadde Ford gitt 600 000,- dollar til Population Council, der en del av pengene gikk til FNs demografiske treningssenter i Bombay.³³⁵ Planen var at senteret skulle påvirke myndighetene i India til å interessere seg mer for familieplanlegging, men indiske myndigheter brukte nesten ingen av pengene de hadde blitt gitt.³³⁶ På denne tiden var allerede den første femårsplanen i gang med fokus på familieplanlegging, og betydningen av det demografiske senteret var kanskje ikke like

³²⁹ Connelly, *Fatal Misconception. The Struggle to Control World Population*, s.151.

³³⁰ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.241.

³³¹ United Nations Population Fund. "About us."

³³² Rao, *From population control to reproductive health*, s.27.

³³³ Harkavy og Roy, «18: Emergence of the Indian National Family Planning Program» s. 319.

³³⁴ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.269.

³³⁵ Connelly, *Fatal Misconception*, s.169.

³³⁶ Ibid.

viktig. Videre på 50- og 60-tallet fikk Ford en unik påvirkning på IPPF grunnet deres store finansielle bidrag.³³⁷ I tillegg hadde organisasjonen mange ansatte i India, som arbeidet med ansatte i den amerikanske ambassaden der, og med indiske offentlige personer.

USAID engasjerte seg også i den indiske familieplanleggingen, og samlet i 1968 inn 20 millioner dollar for å bygge helsestasjoner og ansette helsepersonell.³³⁸ På det tidspunktet var USAID den største donoren til indisk familieplanleggingsarbeid. Disse pengene ble gitt til indiske myndigheter, og ikke NGOer som FPAI. Da India satte i gang steriliseringskampanjer på 70-tallet stanset mye av den økonomiske støtten fra USAID.³³⁹ Paradokset med NGOer som IPPF, er at de er avhengig av økonomisk støtte, men da må tåle å gi opp litt av makten over organisasjonen til enkeltmennesker eller finansielle bidragsytere, i alle fall i spørsmål som er kontroversielle, som familieplanlegging. Det er ikke utelukkende negativt at organisasjoner som Ford og USAID engasjerte seg i befolkningsspørsmålet, da mye penger har blitt gitt til ulike formål og som har hjulpet i større og mindre grad. Det har også hjulpet med å sette familieplanlegging på dagsorden, og gjøre det til et mer akseptabelt og synlig felt for global bistand. Likevel gikk mye av pengene til lønninger til de amerikanske feltarbeiderne og annet personell som dro til India, og ikke til selve organisasjonene. Dette kunne være problematisk fordi utenlandske arbeidere ofte ikke klarte å tilpasse seg de lokale forholdene, og tok over mye av styringen.³⁴⁰ Det var dette Ottar var redd for, og det hun mente var viktigst var at de vestlige metodene ikke måtte tvinges på utviklingslandene, men tilpasses til lokale forhold.

Ottars arv

Lady Dhanvanthi Rama Rau tok over som president for IPPF i 1963, men Ottar fortsatte å være aktiv i det internasjonale samarbeidet, som sett i korrespondansen som er gjennomgått over. På den åttende konferansen til IPPF i Chile i 1967 holdt Ottar til og med åpningstalen, da Rama Rau var forhindret å delta.³⁴¹ Ottar var altså fremdeles svært

³³⁷ Connelly, *Fatal Misconception*, s.231.

³³⁸ Harkavy og Roy, «18: Emergence of the Indian National Family Planning Program» s.320.

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ For mer om dette se for eksempel Jarle Simensens bind av Norsk utviklingshjelps historie, *Norge møter den tredje verden* (2003).

³⁴¹ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.270.

engasjert, og hun beholdt sin status i IPPF og familieplanleggingsmiljøet som en godt likt og respektert kvinne.

I 1961 hadde Ottar fylt 75 år, og i den anledning startet hun å samle inn kapital til et nytt fond for internasjonal familieplanlegging. Da hun fylte 80 år var dette vokst til 70 000,- svenske kroner som Ottar gladelig kunne gi til IPPF.³⁴² Samme året, i 1966, kontaktet Ottar Ernst Michanek, lederen for den svenske statlige bistandsadministrasjonen, Swedish International Development Authority (SIDA). SIDA er en myndighet som arbeider for å minske fattigdommen i verden, og som bidrar til global utvikling og humanitært arbeid. Etter oppfordring fra Ottar besøkte Michanek kontoret til IPPF i London i 1966. Kort tid etter anbefalte han til SIDA at IPPF burde motta bistand for sine prosjekter med reproduktiv helse. Sverige ble dermed det første landet til å gi offentlig bistand til IPPF.³⁴³ Han mente at for et lite land vil det å gi hjelp til en verdig internasjonal organisasjon være mer effektivt enn bilaterale avtaler.³⁴⁴ Den svenske støtten til IPPF har fortsatt frem til i dag, og SIDA støttet IPPF med 350 millioner svenske kroner over en toårs periode mellom 2010 og 2012.³⁴⁵

Verden takket Ottar

I 1972 ble Ottar nominert til Nobels fredspris, på samme vis som Sanger hadde blitt noen år tidligere. Tidligere statsminister i Sverige, Tage Erlander, sammen med rundt 50 medlemmer av Riksdagen, nominerte henne og Ottar mottok støttebrev fra blant annet Lady Rama Rau.³⁴⁶ Erlander uttalte i et intervju med Dagbladet i 1973 at:

Først nå de siste åra har vi for alvor begynt å se befolkningsspørsmålet i verden slik hun så det allerede for 50 år siden. Vårt forslag om å gi fredsprisen til Elise Ottesen-Jensen er derfor uttrykk for det syn at en målbevisst begrensning av befolkningstilveksten, i form av familieplanlegging, er tvingende nødvendig dersom vi skal ha håp om å kunne nå fram til en effektiv og varig fred i verden. I tillegg kommer at Elise Ottesen-Jensen i mer enn 50 år har vært en ubestridt lederskikkelse i kampen for kvinnens frigjøring og likestilling. Hun står sentralt i all debatt om kvinnens stilling i samfunnet, og er etter min og mange andres mening vel verd den hyllest og anerkjennelse som en fredspris innebærer.³⁴⁷

³⁴² Ottesen-Jensen, *Livet skrev videre*, s.208.

³⁴³ Wadia, *The light is ours: Memoirs and movements*, s.155.

³⁴⁴ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.256.

³⁴⁵ SIDA. «Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter.»

³⁴⁶ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.275.

³⁴⁷ Ramnefjell, «Sex er også politikk», s.19.

Hannah Peters skrev til Ottar at hun følte seg rørt og lykkelig over at Ottar var nominert til Nobels fredspris, og at hun virkelig fortjente det.³⁴⁸ Peters håpet at Ottar forstod det som at verden sa takk til henne for kjærligheten, arbeidet hennes og omsorgen hun hadde for andre mennesker. På samme tid som Ottar opplevde medgang i arbeidet, opplevde hun også motgang privat, ettersom Ottar på denne tiden var syk med kreft.³⁴⁹ Peters skrev at hun håpet at Ottar var på bedringens vei, og at hun snart kunne få reise hjem.³⁵⁰ Peters fortalte hvordan det gikk med arbeidet i Danmark, og at flere seminarer var arrangert der leger, sykepleiere, lærere og sosialarbeidere var tilstede. En representant fra IPPF var der, og filmer fra India om familieplanlegging ble vist, i tillegg til rapporter om hvordan arbeidet gikk. Oppdateringen fra Peters viser et sterkt samarbeid mellom Skandinavia og Sør-Asia, noe Ottar kunne sette pris på i og med at det var hun som hadde fått det i gang. Ottar ble naturlig nok skuffet da hun ikke fikk fredsprisen. Det var snakk om å nominere henne en gang til i 1974, da FN erklærte ”World Population Year,” men Ottar døde før den tid, i september 1973.

Konklusjon

Dette kapittelet har tatt for seg en periode med gradvis økende oppmerksomhet til familieplanleggingsarbeid, både lokalt og internasjonalt. Gjennom nært samarbeid mellom blant andre Ottar, Sushila og Goh Kok Kee spredte familieplanleggingsarbeidet seg fra India til Øst-Asia. I denne perioden ble familieplanleggingskontorer startet opp også i Afrika og Sør-Amerika. På 1950-tallet hadde mye av befolknings- og familieplanleggingsaktivistenes arbeid handlet om å etablere et internasjonalt samarbeid og spre kunnskap, og mot slutten av tiåret var det tydelig at familieplanlegging var noe mange land følte de hadde behov for. Store internasjonale organisasjoner, i stor grad FN, engasjerte seg i befolkningsspørsmålet og bidro med økonomiske midler og annen bistand til IPPF. FN arrangerte også enda en befolkningskonferanse i 1965, noe som førte til gradvis økt oppmerksomhet rundt familieplanlegging og reproduktiv helse. Familieplanlegging fikk økt oppmerksomhet også i den andre og tredje femårsplanen i India. Svenske myndigheter bidro med

³⁴⁸ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 17. juni 1972.

³⁴⁹ Linder, *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*, s.276.

³⁵⁰ Arbark. EOJ arkiver. Vol: Korrespondens. Boks: 1586/3/11. Fra Hannah Peters til Elise Ottesen-Jensen. 3. mai 1972.

økonomiske midler til familieplanleggingstiltak, blant annet grunnet Ottars aktivisme. IPPF mottok donasjoner fra amerikanske fond noe som skapte uro fordi enkelte representanter i IPPF var redde for at amerikanerne skulle få for mye makt over organisasjonen. En annen faktor som underbygget amerikanernes økende innflytelse var at Blacker ble tilsatt som administrativ leder for IPPF samtidig som Ottar ble valgt til president i organisasjonen. På tross av dette tyder korrespondansen mellom de to at samarbeidet fungerte, og at Ottar fortsatte å se på viktigheten av familieplanleggingsarbeidet fremfor ideologiske uenigheter med representanter i USA. Norge donerte busser som ble sendt til blant annet Pakistan og Singapore for å hjelpe til med familieplanleggingsarbeid i felten. Hjertesaken til Ottar, nemlig at hvert barn som kommer til verden skal være ønsket, som hun hadde kjempet for i alle år, ble nå en viktig sak også for resten av verden, mye takket være Ottars initiativer og sterke personlighet. Viktigheten av seksualundervisning ble videreført av kommende ledere, og Ottars visjoner ble tydelige også i større organisasjoner som UNFPA.

Kapittel 6: Konklusjon – Ottars sentrale rolle i det internasjonale nettverket for familieplanlegging

Denne oppgaven har sett på Elise Ottesen-Jensen og hennes rolle i internasjonalt samarbeid om befolkning, familieplanlegging og reproduktiv helse, i perioden rundt 1940 til 1973. I løpet av denne perioden gikk arbeid med familieplanlegging og prevensjon, befolkning og reproduktiv helse, fra å være et høyst kontroversielt tema drevet frem av aktivistmiljøer, til å bli et tema som de aller fleste regjeringer og internasjonale organisasjoner arbeidet med. Hovedspørsmålet i denne oppgaven har vært hva slags betydning Elise Ottesen-Jensen har hatt i forbindelse med opprettelsen av IPPF, og hennes internasjonale innflytelse både før og etter opprettelsen. For å svare på det har vi sett på personlig korrespondanse mellom Ottar og andre befolkningsaktivister fra rundt andre verdenskrig og frem til cirka 70-tallet. Korrespondansen har angått en rekke temaer, som arbeidet i forkant av opprettelsen av IPPF, Ottars virke i IPPF, og ideologiske uenigheter mellom den amerikanske og de europeiske delene av organisasjonen. Særlig vekt har i tillegg blitt lagt på Ottars arbeid i forhold til familieplanlegging i Sør- og Øst-Asia, da dette var den viktigste regionen for dette arbeidet i perioden, og en region der Ottar hadde gode kontakter og nære relasjoner. Ottars selvbiografier har i stor grad blitt brukt til å supplere informasjonen fra korrespondansen, og i tillegg har Linder sin bok om Ottar blitt hyppig brukt.

I kapittel 2 så vi at mange ulike grupper vektla ulike faktorer da diskusjonen om befolkningsveksten eskalerte fra begynnelsen av 1900-tallet. Ny-malthusianske grupper, eugenikk, demografi, pronatalister, seksualopplysere og befolkningsreduksjonister kunne alle være engasjert i befolkningssspørsmål, men ut ifra ulike ståsted, prioriteringer og motivasjoner. På tross av ideologiske uenigheter lyktes det Ottar, i samarbeid med andre, å opprette en internasjonal familieplanleggingsorganisasjon. Selv om andre verdenskrig akkurat var avsluttet og det lå flere spenninger i luften, tok Ottar initiativet å invitere til et møte i Stockholm i 1946. Dette ble det første internasjonale møtet der viktigheten av seksualopplysning og prevensjon ble tatt opp, grunnet at det var Ottars hjertesaker. Møtet ble også

startskuddet for det internasjonale nettverkets oppstart igjen etter krigen, og skulle føre til flere liknende møter i årene som fulgte. Et av Ottars uttalte mål med møtet var nettopp å samle flere aktivistmiljøer inn i en og samme internasjonale organisasjon, og denne lyktes hun å så kimen til. Ottar var deretter tilstede i Cheltenham i 1948 der ICPP ble opprettet, og satt i den styrende komiteen til organisasjonen. Hun deltok også i Bombay i 1952, der IPPF offisielt ble grunnlagt, og arrangerte igjen konferansen i Stockholm i 1953. Ottar deltok dermed svært aktivt på alle de tidlige møteplassene der samarbeid ble diskutert, og hun tok også selv initiativet til å samle internasjonale aktører i Stockholm. Hun spilte med andre ord en svært sentral rolle i arbeidet med å samle de til dels uenige miljøene med interesse for befolkning og familieplanleggingsarbeid, og i arbeidet med å etablere IPPF.

Ottar engasjerte seg særlig for nettopp det å skape samarbeid rundt familieplanlegging, på tvers av landegrenser, regioner og verdensdeler, og så dette som langt viktigere enn de ideologiske uenighetene og konfliktene som kunne oppstå. Hun inntok også ofte en rolle som en slags mellomperson mellom ulike aktører når det kunne oppstå konflikt, og så nødvendigheten av samarbeid som et viktigere fokus. I tillegg til å påvirke den internasjonale agendaen, reiste Ottar rundt på landsbygda i Sverige og snakket tett på enkeltmennesker om prevensjon. På IPPFs konferanse i Chile var seksualopplysning et sentralt tema, og endelig hadde Ottar fått ordentlig internasjonalt gjennomslag for sitt hjertebarn, nemlig seksualopplysningen. Hun var ekstremt dedikert i sitt opplysningsarbeid, og nådde frem til mennesker på en helt spesiell måte. Da Ottar ble nominert til Nobels fredspris følte blant annet Brush at det var verdens måte å takke Ottar for arbeidet med reproduktiv helse.

Korrespondansen som har blitt gjennomgått i denne oppgaven har vist at Ottar hadde en unik evne til å formidle og til å knytte bånd med mennesker fra hele verden, også på tross av hennes muligens noe manglende engelskkunnskaper. Korrespondansen tyder også på et nært vennskapelig forhold til aktører som Sushila Gore, Helena Wright, Hannah Peters, Dorothy Brush, Abraham Stone og Lena Levine. Brevene er skrevet med en blanding av personlig og faglig innhold. De kan være skrevet på hotellpapirer og aerogrammer, eller bare noen enkle små ark. Aktørene i Ottars nettverk holdt ofte en uformell, familiær tone, og det at korrespondansen nettopp ble utformet mens aktørene befant seg på reisefot vitner om at oppstarten av det internasjonale

familieplanleggingsarbeidet var noe som foregikk fortløpende i denne perioden, og som fant sted på en rekke steder – det skjedde gradvis, hele tiden, og gjennom hele verden. Aktivistene kunne bo hjemme hos hverandre når de var på besøk, i stedet for på hotell, noe som forteller oss at relasjonen mellom mange av dem var nær og vennskapelig. Det sier også noe om virksomheten de drev, miljøene de arbeidet i, og hvilke begrensninger og muligheter det førte med seg. Før familieplanlegging ble et prioritert politikkområde der det var mulig å få støtte fra bistandsmyndigheter og internasjonale organisasjoner, hadde NGOer som IPPF begrenset med midler, og måtte holde utgiftene nede. Arbeidet ble i stor grad drevet frem av de enkelte aktivistenes egeninnsats og vilje, og det ble viktig å hjelpe og støtte hverandre i arbeidet. Ottars evne til å skape nære og gode relasjoner til sine medarbeidere, og til å skape kompromisser mellom de uenige fraksjonene i bevegelsen, har sannsynligvis styrket hennes rolle i den tidlige etableringsfasen til IPPF. De ulike kanalene for arbeid med familieplanlegging var mange, men i stor grad preget av personlige relasjoner og vennskapelige toner. Det sosiale fremmet det faglige og vice versa.

Ottars korrespondanse illustrerer dermed hvordan den internasjonale familieplanleggingsbevegelsen vokste fram nedenfra, og hadde sin basis i sterke relasjoner mellom sentrale aktører. I familieplanleggingsarbeidet lå altså individers handlinger, relasjoner og utveksling av informasjon til grunn for større internasjonale nettverk av aktivister, som igjen dannet grunnlaget for befolknings- og familieplanleggingsarbeid på verdensbasis. Dette arbeidet ble først drevet frem av enkeltaktivister og lokale organisasjoner, før man fant grunnlag for å opprette internasjonale, frivillige organisasjoner som IPPF. Befolknings- og familieplanleggingssaken hadde til sist fått tilstrekkelig gjennomslag til å bli satt høyt på agendaen også i internasjonale organisasjoner som FN. Det internasjonale nettverket som lå til grunn for dannelsen av IPPF, og Ottars deltakelse i dette, illustrerer dermed den sentrale rollen transnasjonale relasjoner og nettverk kan spille gjennom å fremme ulike temaer i internasjonal politikk, slik også nyere historisk forskning på transnasjonale nettverk har vist.

Gjennom korrespondansen med blant annet Joyce Leunbach, Margaret Sanger og Conrad von Emde Boas etter andre verdenskrig fikk Ottar til å samle noen befolkningsaktivister i Stockholm i 1946. Gjennom nært vennskap og samarbeid med

Sushila Gore og Hannah Peters utvekslet de jevnlig informasjon om hvordan familieplanleggingsarbeidet foregikk i India, og hva som skjedde i Sverige. Brosjyrer og informasjon om ny forskning fløt rundt mellom befolkningsaktivistene, slik at informasjonen ble spredt på tvers av landegrenser. For eksempel fikk Sushila tips fra Ottar om hvordan drive en familieplanleggingsklinikk, fordi Sushila hadde besøkt RFSU sine klinikker og ønsket å ta i bruk noen av de samme metodene i India. Bruken av busser i India ble også spredt til Singapore, og etter hvert ble både norske og svenske bistandsmidler gitt til bruk av busser i familieplanleggingsarbeidet. Det er et tydelig eksempel på hvordan Ottar har spilt en rolle i å spre kunnskap og informasjon, og hvordan dette igjen har ført til konkrete tiltak og samarbeid.

Denne oppgaven har vist at Ottar har hatt en sentral rolle i det internasjonale arbeidet med familieplanlegging og opprettelsen av IPPF. Hun har bidratt til å spre familieplanleggingsarbeid fra Sverige til Sør-Asia, og videre til Øst-Asia. Hun har også bidratt til å øke forståelsen for befolkningsproblematikk og forsøkt å samle de ulike ideologiene for å kjempe for sin sak. Denne forskningen inngår som nevnt i en internasjonal litteratur om befolkningsproblematikk og hvilke konsekvenser arbeidet med befolkningskontroll har fått. Korrespondansen mellom Ottar og internasjonale aktører var med på å skape et transnasjonalt nettverk med menneskelig kontakt og forbindelser som knyttet verden sterkere sammen, og som gjorde det mulig å samarbeide på tvers av landegrenser, regioner og verdensdeler. Oppgaven fokuserer på Ottars internasjonale virke, og det transnasjonale nettverket mellom Ottar og andre befolkningsaktivister, noe som ikke tidligere har vært tilstrekkelig forsket på. Ottar sitt virke, nettverk og korrespondanse kan forstås i lys av litteratur om transnasjonalisme og internasjonalisme, der nære relasjoner og kontakt på tvers av landegrenser har bidratt til å forme samfunnet i sin samtid. Aktørene som er nevnt i denne oppgaven ønsket å få til endringer på verdensbasis når det kom til reproduktive rettigheter og familieplanlegging, og fant hverandre i en periode der verden ofte er beskrevet som kaotisk og konfliktfylt. Aktørenes liv ble knyttet sammen gjennom korrespondanse og en rekke møter og konferanser, og deres personlige historier belyser større historiske spørsmål om 'global governance.' Hadde det ikke vært for Ottar hadde IPPF fokusert mer på befolkningsreduksjon og kontroll, enn opplysning om seksualitet og at hvert

barn som kommer til verden må være ønsket. Derfor var hennes rolle i den internasjonale debatten om familieplanlegging på 50- og 60-tallet uerstattelig.

Som nevnt er familieplanlegging og politikken rundt temaet fremdeles kontroversielt i blant annet USA, med Trumps signering av Munnkurv-avtalen. Opphøret av støtten vil ramme både den statlige amerikanske bistanden og frivillige organisasjoners muligheter for å få støtte. Behovet for arbeidet med familieplanlegging og reproduktive rettigheter vil imidlertid ikke forsvinne, og dermed vil NGOers relative innflytelse på dette politikkområdet igjen kunne øke. Dette vil gjelde blant annet organisasjoner som International Planned Parenthood Federation (IPPF), som drives frem av aktivister som Elise Ottesen-Jensen.

Litteraturliste

Primærkilder

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm.

Arkiv: Elise Ottesen-Jensen. Serie: Korrespondens. Ref.no: 1586/3. 11 volumer. Fra 1919-1972.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/1. Dato: 1917-1938.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/2. Dato: 1939-1943.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/3. Dato: 1944-1946.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/4. Dato: 1947-1948.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/5. Dato: 1949-1952.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/6. Dato: 1953.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/7. Dato: 1954.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/8. Dato: 1955.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/9. Dato: 1956-1957.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/10. Dato: 1958-1959.

Volum: Korrespondens. Ref.no: 1586/3/11. Dato: 1960-1972.

Sekundærkilder

Ahluwalia, Sanjam. *Reproductive Restraints. Birth Control in India 1877-1947*.

Chicago: University of Illinois Press, 2008.

Ahluwalia, Sanjam og Daksha Parmar. «From Gandhi to Gandhi: Contraceptive Technologies and Sexual Politics in Postcolonial India, 1947-1977». I *Reproductive States. Global Perspectives on the Invention and Implementation of Population Policy*, s. 124–55. Redigert av Rickie Solinger og Mie Nakachi. New York: Oxford University Press, 2016.

Amrith, Sunil og Glenda Sluga. «New Histories of the United Nations.» I *Journal of World History*, vol. 19, no3, s.251-274. USA: University of Hawaii Press, 2008. <http://www.jstor.org/stable/40542615> Åpnet 30.04.2018

Aubert-Marson, Dominique. «Sir Frances Galton: the father of eugenics.» *Médecine/Sciences (Paris)* 2009; volum 25, no. 6-7, s. 641.645. 2009. <https://doi.org/10.1051/medsci/2009256-7641>. Åpnet 30.04.2018

Bashford, Alison. *Global Population. History, geopolitics, and life on earth*. New

- York: Columbia University Press, 2014.
- . «Nation, Empire, Globe: The Spaces of Population Debate in the Interwar Years». I *Comparative Studies in Society and History*, 2007: 49(1), s.170.201. Cambridge University Press, 2007.
<https://doi.org/10.1017/S0010417507000448>. Åpnet 30.04.2018.
- . «Population, Geopolitics and International Organizations in Mid-Twentieth Century». I *Journal of World History* 19, nr. 3 (september 2008): 327–47. University of Hawaii Press, 2008. <https://doi.org/10.1353/jwh.0.0017>. Åpnet 30.04.2018.
- BBC History. «Annie Besant (1847-1933)» Sist redigert 2014.
http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/besant_annie.shtml. Åpnet 30.04.2018.
- Beckman, Frida. *Between Desire and Pleasure: A Deleuzian Theory of Sexuality*. Edinburgh University Press, 2013.
- Bell, Paul. «Avabai Wadia.» *The Guardian*. Publisert: 11.08.2005.
<https://www.theguardian.com/news/2005/aug/11/guardianobituaries.india>. Åpnet 30.04.2018.
- Berg, Annika. «Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen.» Sverige: Uppsala Universitet, 2009. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:209580/FULLTEXT01.pdf>. Åpnet 30.04.2018.
- Berggrav, Marit. «12: Bilateral befolkningsbistand.» I *Befolkningspolitikk mot år 2000. Individuelle valg og globale konsekvenser*. Redigert av Berit Austveg og Johanne Sundby. S. 165-176. Oslo: TANO, 1995.
- Blom, Ida. *Barnebegrensning - Synd eller sund fornuft?* Bergen: Universitetsforlaget, 1980.
- Chari, Mridula. «Why Indias family planning program is unhappy with parents.» *Scroll*. Publisert 29.07.2014. <https://scroll.in/article/671976/why-indias-family-planning-program-is-unhappy-with-parents>. Åpnet 30.04.2018.
- Connelly, Matthew. «Controlling People.» BBC: The Documentary. September 2011.
<https://www.bbc.co.uk/programmes/p00k8tr0/episodes/guide>. Åpnet 30.04.2018.
- Connelly, Matthew. *Fatal Misconception. The Struggle to Control World Population*. USA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2008.
- Cooper, Frederick og Randall Packard. *International Development and the Social*

- Sciences. Essays on the History and Politics of Knowledge*. California: University of California Press, 1997.
- Dahl, Ottar. «Kvinnehistorie. Kategorihistorie eller samfunnshistorie?» I *Historisk tidsskrift* 3 (1985): s. 262-274.
- Engh, Sunniva. «Bistand til befolkningstiltak.» Norgeshistorie.no. Publisert 25.11.2015. <http://www.norgeshistorie.no/oljealder-og-overflod/artikler/1954-bistand-til-befolkningstiltak.html> Åpnet 30.04.2018.
- . «Det internasjonale folkemettet? Styringsmentalitet i velferdsstat og bistand.» I *Den självstyrande medborgaren? Ny historia om rättvisa, demokrati och välfärd*. Redigert av Christina Florin, Elisabeth Elgán og Gro Hagemann. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier, 2007.
- . «Norsk utviklingshjelp 1945-1970.» Publisert 25.11.2015. <http://www.norgeshistorie.no/velferdsstat-og-vestvending/artikler/1856-norsk-utviklingshjelp-1945-1970.html>. Åpnet 30.04.2018.
- . «Northern feminists and Southern women: Scandinavian aid to the Indian family planning programme.» Helsinki, 2006. <http://www.helsinki.fi/iehc2006/papers3/Engh.pdf> . Åpnet 30.04.2018.
- . «Population Control in the 20th Century: Scandinavian Aid to the Indian Family Planning Programme.» University of Oxford: Trinity, 2005.
- Forslund, Kerstin. «Riksforbundet for sexuell opplysning.» I *Journal of Family Welfare*. Vol 5, no.5(1957): 52-54. <https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.110128/2015.110128.The-Journal-Of-Family-Welfare-Vol-1-6#page/n485/mode/2up/search/Kerstin> Åpnet 30.04.2018.
- FPAI. «Our Journey.» Publisert 2015. http://www.fpaindia.org/fpa_journy.html#. Åpnet 30.04.2018.
- Gore, Sushila. «A Composite Family Welfare Unit.» I *Journal of Family Welfare* vol1 no.4 (Mai 1955) S.128-131. <https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.110128/2015.110128.The-Journal-Of-Family-Welfare-Vol-1-6#page/n13/mode/2up/search/Sushila>. Åpnet 30.04.2018.
- Harbo, Hilde. «Elise Ottesen-Jensen kjempet på barrikadene for den forbudte prevensjonsopplysningen.» *Aftenposten*. Publisert 7.03.2015. <https://www.aftenposten.no/norge/i/Lxy9/Elise-Ottesen-Jensen-kjempet-pa->

- [barrikadene-for-den-forbudte-prevensjonsopplysningen](#). Åpnet 30.04.2018.
- Harkavy, Oscar og Krishna Roy. «18: Emergence of the Indian National Family Planning Program.» I *The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs*. Redigert av Warren C. Robinson og John A. Ross. Washington D.C.: The World Bank, 2007.
- Harvard University. «Abraham Stone.»
<https://collections.countway.harvard.edu/onview/exhibits/show/refocusing-family-planning/abraham-stone>. Åpnet 26.03.2018.
- Hayman, Suzie. «Vera Houghton obituary.» Publisert 15.12.2013.
<https://www.theguardian.com/society/2013/dec/15/vera-houghton>. Åpnet 30.04.2018.
- Hodges, Sarah. *Reproductive Health in India. History, Politics, Controversies*. New Delhi: Orient Longman, 2006.
- Hodgson, Dennis og Susan C. Watkins. «Feminists and Neo-Malthusians: Past and Present Alliances.» I *Population Council* 23, nr. 3 (september 1997): 469–523. <https://doi.org/10.2307/2137570>. Åpnet 30.04.2018.
- Huston, Perdita. *Motherhood by Choice: Pioneers in Women's Health and Family Planning*. New York: The Feminist Press at the City University of New York, 1992.
- Hånes, Hanna. «Faktaark: Fakta om fruktbarhet, fødealder og helse.» Folkehelseinstituttet. Oppdatert 14.01.2016.
<https://www.fhi.no/hn/statistikk/statistikk3/fruktbarhet-fodealder-og-helse---fa/> Åpnet 30.04.2018.
- International Congress and Convention Association. «FAQs.»
<https://www.iccaworld.org/aeaps/aeitem.cfm?aeid=909>. Åpnet 30.04.2018.
- IPPF. «About IPPF.» <http://www.ippf.org/about-us>. Åpnet 30.04.2018.
- Jain, Devaki. *Women, Development and the UN. A Sixty-Year Quest for Equality and Justice*. USA: Indiana University Press, 2005.
- Jensen, Lill Ann. «Elise Ottesen-Jensen.» Publisert 13.02.2009.
https://nbl.snl.no/Elise_Ottesen-Jensen. Åpnet 30.04.2018.
- Kane, Jenny. «The Simon Population Trust: A Brief History.» I *The Journal of Family Planning and Reproductive Health Care*, 2002. DOI: 10.1783/147118902101196234 Åpnet 28.04.2018.
- Kanwaljit, Sooin, og Thomas Margaret. *Our Lives To Live: Putting A Woman's Face*

- To Change In Singapore*. Singapore: World Scientific, 2015.
- Keck, Margaret E. og Kathryn Sikkink. *Activists beyond borders. Advocacy networks in international politics*. Ithaca: Cornell University Press, 1998.
- Kjeldstadli, Knut. «NGOer eller folkerørsler?» I *Klassekampen*. S.10-11. Publisert 28.04.2009.
- Landsorganisasjonen i Norge. *Beretning 1964*, «Utviklingslandene.» LOs Kvinnenemd, s.168-173. Oslo: Aktietrykkeriet, 1965.
https://www.arbark.no/Digitale_dokumenter_beretninger_LO.htm#nil Åpnet 03.05.2018.
- Ledbetter, Rosanna. «Malthusian League (1877-1927).»
<http://wyatt.elasticbeanstalk.com/mep/MS/xml/bml.html>. Åpnet 30.04.2018.
- . «Thirty Years of Family Planning in India». I *Asian Survey* 24, nr. 7 (juli 1984): 736–58. <https://doi.org/10.2307/2644186>. Åpnet 30.04.2018.
- Lennerhed, Lena. *Sex i folkhemmet: RFSUs tidige historia*. Gidlunds förlag, 2002.
- Linder, Doris H. *Seksualpolitikk og kvinnekamp: historien om Elise Ottesen-Jensen*. Oslo: Tiden, 1996.
- Margaret Sanger Papers Project. «Biographical Sketch.» New York University.
<https://www.nyu.edu/projects/sanger/aboutms/index.php> Åpnet 01.05.2018
- . «Birth Control Organizations.» New York University.
https://www.nyu.edu/projects/sanger/aboutms/organization_bciic.php Åpnet 01.05.2018
- . «Sanger's Second Act, Scene One: The Stockholm Conference.» New York University. <https://www.nyu.edu/projects/sanger/articles/stockholm.php>. Åpnet 01.05.2018.
- McPartland, Ginny. «Hannah Peters plays vital role as doctor to the Rosies.» Kaiser Permanente. Publisert 23.07.2013.
<https://kaiserpermanentehistory.org/tag/hannah-peters-md/>. Åpnet 03.05.2018.
- Mui Teng, Yap. «13: Singapore: Population Policies and Programmes.» I *The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs*. Redigert av Warren C. Robinson og John A. Ross. Washington D.C.: The World Bank, 2007.
- Nobelprize.org. «Nomination Database.» Nobel Media AB 2014.
http://www.nobelprize.org/nomination/archive/show_people.php?id=8093. Åpnet 26.02.2018.

- Nylenna, Magne og Grünfeld, Berthold. «Familieplanlegging.» Store Medisinske Leksikon. Publisert 24.01.2014. <https://sml.snl.no/familieplanlegging>. Åpnet 01.05.2018.
- The Open University. «Dhanvanthi Rama Rau.» <http://www.open.ac.uk/researchprojects/makingbritain/content/dhanvanthi-rama-rau>. Åpnet 30.04.2018.
- Ottesen-Jensen, Elise. *Livet skrev videre*. Oslo: Gyldendal, 1967.
———. *Og livet skrev*. Oslo: Gyldendal, 1966.
- Pharo, Helge Ø. «Kerala-hjelpen til India.» Publisert 25.11.2015. <https://www.norgeshistorie.no/velferdsstat-og-vestvending/artikler/1844-kerala-hjelpen-til-india.html>. Åpnet 30.04.2018.
- Rama Rau, Dhanvanthi. *An Inheritance: The memoirs of Dhanvanthi Rama Rau*. London: Harper and Row, 1977.
- Ramnefjell, Erling. «Sex er også politikk.» *Dagbladet*. Publisert 17.mars 1973.
- Rao, Mohan. *From population control to reproductive health*. New Delhi: Sage Publications, 2004.
- Redden, Molly. «Global gag rule reinstated by Trump, curbing NGO abortion services abroad.» I *The Guardian*. Publisert 23.01.2017. <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/23/trump-abortion-gag-rule-international-ngo-funding>. Åpnet 03.05.2018.
- RFSU. «Samarbeten och nätverk.» Publisert: 28.08.2015. <http://www.rfsu.se/sv/Internationellt/Samarbeten-och-natverk/>. Åpnet 30.04.2018.
- Sanger, Margaret. «The Selected Papers of Margaret Sanger. Volume 4: Round the world for birth control, 1920-1966.» Redigert av Esther Katz. Chicago: University of Illinois Press, 2016. [https://books.google.no/books?id=-aGHDQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=no&source=gbs_atb -v=onepage&q&f=false](https://books.google.no/books?id=-aGHDQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=no&source=gbs_atb-v=onepage&q&f=false) Åpnet 30.04.2018.
- Sex og politikk. «Om oss.» http://sexogpolitikk.no/om_oss/. Åpnet 30.04.2018.
- SIDA. «Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter.» <https://www.sida.se/Svenska/sa-arbetar-vi/bistandets-resultat/manniskan-i-centrum/berattelserna/Elisabeth-i-Kenya/Fakta-Sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter/> Åpnet 26.03.2018.
- Sluga, Glenda. «4: Women, Feminisms, and Twentieth-Century Internationalisms.» I

- Internationalisms. A Twentieth-Century History*. Redigert av Glenda Sluga og Patricia Clavin. England: Cambridge University Press, 2017.
- Sluga, Glenda og Patricia Clavin. *Internationalisms. A Twentieth-Century History*. England: Cambridge University Press, 2017.
- Social Network and Archival Context. «Stone, Abraham, 1890-1959.» <http://snaccooperative.org/ark:/99166/w6kw67t0>. Åpnet 26.03.2018.
- Statistisk sentralbyrå. «Demografiske overganger.» https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/213841?ts=14ac93d4338&download=true. Åpnet 17.04.2018.
- United Nations Conference on Human Rights, Teheran, April 22 to May 13, 1968: Proclamation of Teheran. *Am J Int Law* 1969; 63: 674 – 7. https://www.aas.org/sites/default/files/SRHRL/PDF/IHRDArticle15/Proclamation_of_Teheran_Eng.pdf Åpnet 28.04.2018.
- United Nations Population Fund. «About us.» Oppdatert 01.2018. <https://www.unfpa.org/about-us>. Åpnet 30.04.2018.
- Wadia, Avabai Bomanji. *The light is ours: Memoirs and movements*. London: International Planned Parenthood Federation (IPPF), 2001.
- Wellcome library. «Edward Fyfe Griffith.» [http://archives.wellcome.ac.uk/Dserve/dserve.exe?dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqCmd=Show.tcl&dsqDb=Catalog&dsqPos=0&dsqSearch=\(AltRefNo==%27PP/EFG%27\)](http://archives.wellcome.ac.uk/Dserve/dserve.exe?dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqCmd=Show.tcl&dsqDb=Catalog&dsqPos=0&dsqSearch=(AltRefNo==%27PP/EFG%27)) Åpnet 30.04.2018.
- Wikipedia. «Illis Quorum.» http://www.wikiwand.com/sv/Illis_Quorum Åpnet 26.03.2018.
- Wojcik, Jeppe. «Vi når toppen ved 15 milliarder mennesker.» *Forskning.no* Publisert 19.07.2014. <http://forskning.no/demografi/2014/06/professor-anstar-vi-nar-toppen-ved-15-milliarder-mennesker>. Åpnet 30.04.2018
- The World Bank. «Fertility rate.» <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>. Åpnet 30.04.2018.
- Zimmerman, Jonathan. *Too Hot to Handle: A Global History of Sex Education*. USA: Princeton University Press, 2015.

